

emzin

:meje mesta

emzin

revija za kulturo
metelkova 6/II
1000 ljubljana
letnik XXIII, št. 1-2
november 2013
ISSN: 1318-5497
cena: 8,35 EUR

uvodnik: MEJE MESTA

Znano je, da je prebivalstvo v porastu in se globalno pospešujejo migracije v urbana središča, predvsem v svetu v razvoju. Prvič v zgodovini je urbanega prebivalstva več kot podeželskega. Obseg je gromozanski, posebej na Kitajskem in v Afriki. Novi megalopolisi po velikosti in številu močno presegajo mesta na starem industrijskem Zahodu, kot je New York. Razlog za privlačnost urbanega je v različnih območjih in družbah odvisen od specifičnih pogojev. Nekdaj je bil to transport, danes so to nove tehnologije, ki ustvarjajo na znanju utemeljeno gospodarstvo, v veliki meri odvisno od mestnega okolja – potreba ljudi po osebni interakciji za izmenjavo idej. Jasno je, da je dinamika v Lagosu drugačna kot v New Yorku, skupna pa jima je želja po boljšem življenju, iskanju prostora, kjer lahko živiš polno in ustvarjalno. Temu rečemo *kakovost življenja* in ta slogan zaznamuje vse bitke hiperurbanih, urbanih, primestnih in bolj oddaljenih okolij.

Emil Memon, iz prispevka *URBANO / MEJE*

Camera d.o.o.

Cvetkova ulica 25,
1000 Ljubljana, Slovenija

T 01 420 12 00

F 01 428 07 48

E info@camera.si

Vse kar potrebujete za dober odtis.

www.camera.si

**PRIHRANITE
TUDI 105 EUR!**

URBANI KASKO

KR NO!

**ZA VARNE
IN IZKUŠENE VOZNIKE**

.....
WWW.ADRIATIC-SLOVENICA.SI

Prihranek je izračunan za vozilo z 92 kW moči in pomeni razliko med premijo za osnovni kasko (trčenje) in premijo za urbani kasko (trčenje z znanim udeležencem).

.....

*Vabljeni
v čudoviti
svet
sprostitve!*

*Darilni boni
Poklonite odličnost, razkošje in dobro počutje!*

Z darilnim bonom **SENSE** lahko podarite katerokoli masažo ali tretma iz naše obsežne ponudbe. Za 3 kupljene darilne bone pa vam četrtega v vrednosti najmanjšega kupljenega bona podarimo.

SENSE

wellness adria ankaran

ADRIA ANKARAN HOTEL & RESORT
Jadranska cesta 25 | 6280 Ankaran | Slovenija
05 663 73 56 | 05 663 73 37

SENSE

wellness club

Austria Trend Hotel Ljubljana | Dunajska cesta 154
www.sense-club.com | sense@sense-club.com
01 588 26 00 | 030 388 388

SENSE

wellness city maribor

HOTEL CITY MARIBOR | Ulica Kneza Koclja 22
www.sense-club.com | sense@sense-club.com
02 621 25 00 | 040 470 742

Postanite naš prijatelj na www.facebook.com/sensewellness in sledite dnevnim ugodnostim iz naše ponudbe!

ERZETIČ®

V I Š N J E V I K

Zgodba o ljudeh in vinu.
Od leta 1725.

Družina Erzetič | Višnjevnik 25a | SI - 5212 Dobrovo | Goriška Brda
t. +386 (0)5 395 94 60 | m. +386 (0)41 643 114 | vinarstvo.erzetic@siol.net | www.vina-erzetic.com

Ministrstvo za zdravje opozarja: pretirano uživanje alkohola škoduje zdravju.

VSTOPITE V SVET DOBREGA POČUTJA

FITNES, VODENE VADBE, VADBE ZA NOSEČNICE, VADBE ZA SENIORJE, LMI, SOLARIJ, MASAŽE, KOZMETIČNE NEGE, PEDIKURA, MANIKURA, DEPILACIJE, SAVNE, SPA, AJUR, ORIENT, THALAXA, PAKETI ZA PARE, M&S HAIR, SUNNY CAFE ...

Razveselite svoje najbližje z nakupom darilnih bonov.

SUNNY STUDIO

Fotografski program Cankarjevega doma

B. Ritonja: Zlatko, 2013

Od 19. decembra 2013 do 19. januarja 2014

Branimir Ritonja

Obrazi
Visages

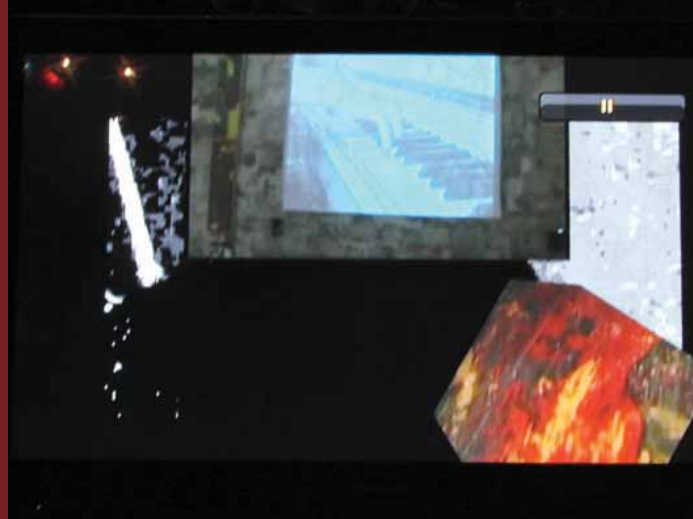
Od 20. februarja do 20. marca 2014

Natečaj za fotografijo leta
revije Emzin 2014

1.nagrada 2012 : Katja Goljat, Ljubljana, naslov serije: Varuhi ptic

N. de Saint Picman: Asociirani fragmenti realnosti

Od 22. januarja do 2. marca 2014

Nora de Saint Picman

Asociirani fragmenti realnosti

Od 5. marca do 13. aprila 2014

Tadej Žnidarčič

Nisem reven ...

Foto: T. Žnidarčič: iz cikla Afrika, 2011

revija emzin razpisuje natečaj

emzin

zavod za kreativno produkcijo
metelkova ulica 6
1000 ljubljana, slovenija

tel.: +386 (0)1 430 35 44

faks: +386 (0)1 430 35 40

gsm: +386 (0)31 685 067

www.emzin.si

emzin@guest.arnes.si

Fotografija leta[©]

2014

Razpisni pogoji:

- natečaja se lahko udeleži katerikoli avtor s stalnim bivališčem v Sloveniji;
- tema natečaja je poljubna;
- avtor predloži serijo fotografij z najmanj 3 in največ 10 črno-belimi ali barvnimi fotografijami poljubnega formata;
- upoštevana bodo dela, ki so nastala v obdobju od vključno leta 2012 do danes;
- natečaj je anonimen, zato udeležence prosimo, da upoštevajo navodila za pripravo serij fotografij.

Navodila za pripravo serij:

- vsaka serija fotografij naj ima šifro, s katero se udeležujete natečaja;
- fotografije znotraj serije opremite z letnico nastanka, zaporedno številko in šifro serije;
- k vsaki seriji priložite zaprto kuvert, označeno s šifro;
- v kuverti naj bo seznam s podatki o avtorju (ime, priimek, naslov, telefon, e-pošta) in fotografijah (naslov, letnica nastanka, zaporedna številka); posebej navedite, v kolikor kandidirate za reportažno fotografijo;
- avtorji reportažnih fotografij navedite okoliščine nastanka fotografij: kdo, kdaj, kaj, kje, zakaj;
- predložite lahko več vsebinsko zaokroženih serij, vsaka serija pa naj bo predložena v svoji kuverti in naj ima svojo šifro.

Vse prispele fotografije bo pregledala in ocenjevala mednarodna strokovna žirija v sestavi:

Darko Bandić, fotoreporter, Zagreb;

Metka Dariš, art direktorica revije Emzin, Slovenija;

Peter Granser, fotograf, Avstrija/Nemčija;

Evžen Sobek, fotograf, Češka;

Sarival Sosič, kustos in muzejski svetnik, Slovenija.

Fotografij, ki ne bodo izpolnjevale razpisnih pogojev, žirija ne bo ocenjevala. Vse odločitve žirije so dokončne in nepreklicne.

Razglasitev rezultatov natečaja in podelitev nagrad bo 20. februarja 2014 v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Nagrajene fotografije bodo razstavljene v prvem preddverju Cankarjevega doma od 20. februarja do 20. marca 2014.

Avtorji zadržijo avtorske pravice za predložena dela.

Udeleženec dovoljuje organizatorju natečaja uporabo poslanih fotografij izključno v promocijske namene natečaja.

Fotografije pošljite ali osebno prinesite do vključno 14. januarja 2014 na naslov: Emzin, Metelkova 6/II, 1000 Ljubljana s pripisom za foto natečaj. Osebna dostava: 14. januar 2014 do 16. ure. Veljale bodo tudi pošiljke s poštnim žigom 14. januar 2014.

S fotografijami bomo ravnali pazljivo, za morebitne poškodbe med transportom ne odgovarjamo.

Nagrade:

1. nagrada v vrednosti 500 EUR (oprema in storitve), podeljuje podjetje FotoFormat d. o. o.
2. nagrada v vrednosti 300 EUR (storitve), podeljuje podjetje Vidal d. o. o.
3. nagrada v vrednosti 100 EUR (storitve), podeljuje podjetje FotoFormat d. o. o.

Posebna nagrada za reportažno fotografijo:

v vrednosti 500 EUR (storitve), podeljuje Studio Černe

Koledar:

- sprejem fotografij: do vključno 14. januarja 2014
- pregled in izbor: do 22. januarja 2014
- razglasitev rezultatov: 20. februar 2014 v Cankarjevem domu, Ljubljana
- razstava nagrajenih fotografij in fotografij iz ožjega izbora: od 20. februarja do 20. marca 2014 v prvem preddverju Cankarjevega doma, Ljubljana
- vračanje del: osebni prevzem fotografij ali proti vračilu stroškov pakiranja in poštne po pošti do 19. aprila 2014

Soorganizator:

 cankarjev dom

Pokroviteljja nagradnega sklada:

fotoformat

VIDAL

Pokrovitelj nagrade za reportažno fotografijo:

STUDIO ČERNE

Pokrovitelji:

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

avstrijski kulturni forum^{lm}

ALLEE WESTERN PREMIER
HOTEL SLON

DELO

Medijski pokrovitelj:

LISTA POKROVITELJEV REVIJE EMZIN

Javna agencija za knjigo Republike Slovenije
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

Tiskarna Formatisk
Antalis
Camera

Hvala!

emzin Revija za kulturo / Arts Magazine

Letnik XXIII, št. 1–2, november 2013

Meje mesta

Založnik in izdajatelj / Publisher

emzin – Zavod za kreativno produkcijo / Institute of Creative Production

št. transakcijskega računa / Account no. 02010-0011235573

(Nova Ljubljanska banka, d. d.)

Naslov / Address

emzin

Metelkova ulica 6/II

1000 Ljubljana, Slovenija

Tel. / faks / odzivnik: +386 1 430 35 40, 430 35 44

E-mail: emzin@guest.arnes.si

Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-5497

© Avtorske pravice / Copyright: emzin in avtorji

Uredništvo

Jasna Rackov (odgovorna urednica)

Mateja Seliškar Kenda (namestnica odgovorne urednice)

Metka Dariš (likovna urednica)

Andrej Koritnik (lektor)

Sourednik teme: Matjaž Uršič

V tej številki so sodelovali

Zorana Baković, Izidor Barši, Matija Brumen, Urban Belina, Vasja Bratina, Italo Calvino, Nenad Cizl, Mauro Covacich, Daniele Croci, Karel Cudlín, Lijana Dejak, Louise Fili, Srečko Fišer, Aleksander Genis, Milton Glaser, Polona Glavan, Katja Goljat, Harry Gruyaert, Ida Hiršfenfelder, Marjan Hočevar, Arne Hodalič, Simon Hudolin, Robert Hutinski, Andrej Koritnik, Primož Korošec, Nataša Kramberger, Meta Krese, Blaž Križnik, Mitja Ličen, Emil Memon, Jerry Moriarty, Boštjan Narat, Aleksander Ostan, Tomaž Pavčnik, Marko Peterlin, Mimi Podkrižnik, Julija Potrč, Svetislav Bata Prelič, Zoran Pungerčar, Mateja Rojc, Alenka Ropret, David Sandlin, Lucija Stupica Enbohm, Jože Suhadolnik, Marcel Štefančič, jr., Aleksa Šušulic, Petri Tamminen, Eduard Toader, Suzana Tratnik, Matjaž Uršič, Dragan Velikić, Uroš Zagožen.

Oblikovanje Metka Dariš, Tomaž Perme

Osvetljevanje filmov Camera

Tisk Tiskarna Formatisk, Ljubljana

Papir Antalis, d. o. o.

Naklada 500 izvodov

Cena te edicije 8,35 EUR

Naročnina posamezne edicije v letu 2013 znaša:

– individualni naročniki 6,26 EUR

– pravne osebe 8,35 EUR

Tujina / Foreign countries:

– individualni naročniki (en izvod) / individual subscribers (one issue):

18 EUR (navadna dostava / standard mail)

24 EUR (letalska pošta / airmail)

– institucije (en izvod) / institutions (one issue):

20 EUR (navadna dostava / standard mail)

26 EUR (letalska pošta / airmail)

Na podlagi zakona o DDV (Ur. list RS, št. 46/2013) sodi revija med proizvode, za katere se obračunava DDV po stopnji 9,5 %. Izdajanje revije sofinancirata Javna agencija za knjigo Republike Slovenije in Ministrstvo kulturo. Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana.

Fotografija na naslovnici

Daniele Croci

uvodnik

1 Meje mesta

intervju

12 LUCIJA STUPICA ENBOHM Mimi Podkrižnik

18 MARKO PETERLIN Izidor Barši

zgodbe

DRAGAN VELIKIĆ

24 Vlaki, mesta

NATAŠA KRAMBERGER

27 Zgodba o mestih v dveh delih

ALEKSANDER GENIS

30 Na poti v Benetke

teorija

45 Mesta in procesi globalizacije Matjaž Uršič

49 Prihodnost mest v razmerah ubikvitarnosti – "vsepovsodnosti"

Marjan Hočevar

branje

53 Strjevanje človeške duše Zorana Baković

54 "No loitering": zakaj se moramo v mestih ves čas gibati? Izidor Barši

56 Prihaja korejski val? Urbani razvoj in kultura v globalnem Seulu

Blaž Križnik

58 Urbano / meje Emil Memon

60 Ekumenopolis Marcel Štefančič, jr.

esej

ALEKSANDER OSTAN

63 Meje mesta: od prvobitne jase do hiperurbanega sveta; hitri sprehod od nastanka mesta do megalopolisa

65 Živeti sodobno, čuvati meje mesta in lastno identiteto; primer Toskane

literatura

67 Mesto, meja, predmestje Andrej Koritnik

68 Nevidna mesta (odlomki) Italo Calvino

71 V mestu Petri Tamminen

72 James Joyce: Useless. Celostna podoba Ljubljane Aleksa Šušulić

74 Kavarne in kava Mauro Covacich

reflektor

76 Polona Glavan

77 Boštjan Narat

78 Tomaž Pavčnik

79 Svetislav Bata Prelić

80 Suzana Tratnik

ilustracije

26 in 28 Zoran Pungerčar

44 in 48 Nenad Cizl

62 in 64 Tomaž Perme

reportaža:**vzhodni london**

33 tekst: Meta Krese, fotografije: Arne Hodalič

fotografija leta 2013

82 poročilo: Fotografija leta 2013

84 intervju: Katja Goljat

88 1. nagrada: Katja Goljat

94 2. nagrada: Matija Brumen, Simon Hudolin, Mateja Rojc

100 3. nagrada: Robert Hutinski

106 nagrada za reportažno fotografijo:

Mitja Ličen

predavanje žirantov:

112 Karel Cudlin

114 Harry Gruyaert

razstava

117 PODOBE IZ PODZEMNE.

Šola za vizualne umetnosti.

PESNICA, KI JE OB SLOVENIJO POSTAVILA ŠVEDSKO

Od nekdanj jo je vleklo k morju,
zdaj jo je življenje postavilo vanj.
Pri štiridesetih, ko je človek navadno že
dodobra utirjen v bivanje, ji je življenje
na glavo postavila ljubezen. Usodno jo
je omrežila na prvi pogled in jo
potegnila v nove prostore, intimne in
geografske. Pesnica Lucija Stupica
Enbohm že leto dni živi na Švedskem.
Srečna in radovedna odkriva neznane
zunanje podobe, hkrati pa spoznava
nove krajine v sebi. Od nekdanj
navdušena nad velikimi mesti in malo
manj nad mentaliteto podeželja se je
zdaj znašla na otoku Oaxen nedaleč od
Stockholma.

Z Lucijo sva se pogovarjali na *ti*, saj se
poznava, in še bolj zato, ker se tudi na
Švedskem vsi tikajo. V nekem obdobju
so se odločili, da bodo med seboj enaki.
Jezik je ena najpomembnejših poti v
enakost.

Posamezne pesmi Lucije Stupice
Enbohm so prevedene že v dvajset jezikov.
V knjigi je njena poezija izšla na
Švedskem (leta 2009), Hrvaškem, v
Makedoniji in Srbiji, v pripravi je tudi
nemški prevod.

tekst: Mimi Podkrižnik
fotografije: Jože Suhadolnik

“Tujost je lahko prednost, lahko je minus. Prednost je, kadar nastopaš v poziciji izbranca, denimo kot izobražen, iznajdljiv človek, ki govori tuje jezike. Zgodba je lahko drugačna, kadar prideš kot navaden imigrant.”

Kaj je dom? Je bližina človeka ali ljudi, ki jih imamo radi? Domujemo v jeziku, v več jezikih? So to prostori, v katerih se prijetno počutimo?

V eni svojih pesmi sem zapisala: morda sem samo v ljubezni lahko doma. Veliko razmišljam o domu. Tudi ko sem bila še v Sloveniji, sem se spraševala o njem. Dom sem poimenovala tako Šmarje [pri Jelšah, kjer je odrasčala in koder živijo njeni starši] kakor tudi Ljubljano [kjer je prebivala več kot dvajset let]. Ni bilo razlike med njima, za oba prostora sem rekla: grem domov. Pomenila sta mi enako. Zdaj je moj dom samo še prestavil meje, ustvarjam si ga v tujini. Ne znam ga jasno definirati. Je morda ljubezen? Do staršev? Do partnerja? Je dom vse tisto, kar zgradiš okrog sebe, in tam, kjer se dobro počutiš? Lahko je bližina prijateljev in zagotovo je dom tudi jezik.

Trenutno s soprogom še domujeta v angleščini, hkrati pa se intenzivno učiš švedščine.

Da, in tudi Henrik se uči slovenščine. Cilj je, da bi oba znala s svojimi družinami komunicirati v obeh jezikih. Najina govornica je že sedaj posebna, saj je nekakšna mešanica treh jezikov. Drug drugega naslavlja v slovenščini ali švedščini, ljubkovalne besede so slovenske in švedske, ali slovenski ali švedski je najin ljubezenski jezik.

Verjetno si, ker se povečini izražata v tujem jeziku, prizaneseta z marsikaterim odtenkom in verjetno kaj tudi zgrešita.

Drži. A res je tudi, da obstajajo še druge občutljivosti. Spoznala sva se skozi literaturo, saj je moj mož urednik revije švedskega društva pisateljev. Druži naju poezija. Najin izbor pesnikov je podoben. Ko sva primerjala zbirke, ki nama veliko pomenijo, sva odkrila veliko podobnosti. Pesmi, ki jih pozna, velikokrat citirava in so del najine komunikacije. Kar nama zmanjka v jeziku, dopolni poezija. Sprehodiva se po tvojih prostorih: Šmarje, Ljubljana in Stockholm oziroma zadnje leto Stockholmski arhipelag. Kako bi jih opisala?

Leta 2006 sem dva meseca preživela v slovenskem stanovanju v Brooklynu, kjer sem spoznala univerzalno mesto New York. [Stanovanje, namenjeno umetnikom, ima v najemu slovensko ministrstvo za kulturo.] Bila sem v Berlinu in sedaj sem v Stockholmu. Vsa tri mesta so različna, a vsa so velemesta. V Sloveniji ne poznamo velemesta, nimamo posebnega izraza zanj, saj ga ni v naši kulturi, v znanju. Obstaja mesto – lahko je Celje ali Šentjur ali Ljubljana, ki je samo malo večje mesto –, ni pa velemesta. Ko sem pri osemnajstih potovala z vozovnico inter-rail, sem prvič doživela razsežnosti velemesta. Georges Perec razmišlja v eni svojih knjig o različnosti prostorov in mejah. Pravi, da avtobusi, označeni s trištevničnim številom, vozijo zunaj Pariza, dvoštevlični pa znotraj mesta. Mene med Šmarjem in Ljubljano avtobus ali vlak sploh ne povezuje več, ker so ga ukinili. Kaj je tisto, zaradi česar je nekaj že ruralno, in kaj je treba narediti, da postane urbano? Lahko da je to podzemna železnica, ki je tudi v Ljubljani nimamo. Rem Koolhaas je New York označil za nalezljiv stroj, iz katerega se ne da pobegniti, ko te enkrat okuži. Mesto ti da drugačno energijo. Mene je že Ljubljana v nekem smislu osvobodila.

V tujini se verjetno počutiš še bolj prosta. Tudi iz Ljubljane je treba oditi vsaj tu in tam, tudi Ljubljana lahko začne dušiti, ker je premajhna.

V večjem mestu imaš neprimerno več možnosti, da si izbereš sogovornike, ki ti odgovarjajo. Zahajaš v prostore, ki so ti všeč. Lahko rečeš: to so moji prostori. Moj mož, ki je rojen Stockholmsčan, ima v mestu nekatere točke, h katerim se redno vrača: lokale, knjigarne. Sama nisem bila močno navezana na Ljubljano. Nisem imela svojih točk. Verjetno zato, ker nisem odrasčala kot Ljubljančanka in ker se je mesto v zadnjih dveh desetletjih hitro spreminjalo. V New Yorku ali Parizu se lahko leta in leta vračaš v isto knjigarno, saj obstaja tam vsaj že petdeset let. V njej se lahko počutiš kot doma. Zato nujno potrebujem mesto. In zame so mesto tudi parki. Ljubljana je zelena, vendar ni malo

novih naselij, ki so zelo slabo grajena. Betonska so, življenje v njih ni prijetno. Tu pa vidim, kako Švedi gradijo satelitska mesta ali predmestja, kjer je v resnici vse, kar človek potrebuje. In urbani ljudje potrebujemo kavarne, potrebujemo prostore, kjer lahko prebiramo časopise, ne samo enega domačega, ampak tudi tuje. Kot človeka te ustvarja to, da se oblečeš in greš na prireditev, poklepetaš z ljudmi.

Potrebujemo rituale.

Hkrati imam rada tudi samost, da me ljudje pustijo pri miru in mi dajo svobodo. Tudi zato se v mestu počutim dobro. Mesto podarja svobodo in možnost, da se človek ne ukvarja s sosedovo fasado. Lahko se poglobi vase, v svoj razmislek.

In komaj takšen se počuti cel.

Lahko si ustvarjal en. Kot popotnik skozi mesto odkrivaš nove prostore v sebi, kajti mesto se ves čas oblikuje in je v preoblikovanju. Živo tkivo je. Z vsakim sprehodom skozenj pridobivaš tudi sam.

Včasih se doma počutiš tujec, komaj na tujem pa domač.

Tujec si samemu sebi. Človek se nenehno prepoznava v takšni ali drugačni obliki. Šele ko vstopa v neke druge prostore, vidi, kako se odziva na določene stvari. Kako se znajde ali kako se ne znajde.

Tuja je lahko domača mentaliteta.

V Sloveniji se ljudje, kakor praviš, radi vtikajo v življenje drugih in jih presojujejo po sebi. Na tujem se lahko počutiš bolj svoboden, drugačen, če ne kar drug človek. Odpre se nekaj, kar se doma ne bi ali se ne more.

Tujost je lahko prednost, lahko je minus. Prednost je, kadar nastopaš v poziciji izbranca, denimo kot izobražen, iznajdljiv človek, ki govori tuje jezike. Zgodba je lahko drugačna, kadar prideš kot navaden imigrant. Res pa daje Švedska družba nemalo možnosti tudi tujcem, da se počutijo dobro in se razvijajo. Na srečanje

“Ko že misliš, da se je prostor povsem skrčil, ugotoviš, da se lahko vedno razširi: z besedo, toplino, dejanji, mislimi. Ljudje si moramo dati možnost, da se nam odkrijejo novi prostori.”

PEN-a, na primer, prihajamo ljudje iz različnih držav. Ko smo se odločali, koga bi nominirali za Nobelovo nagrado, smo predlagali tujce in se pogovarjali o njih. V zadnjih dveh letih smo z dvigovanjem rok obakrat izbrali ženski, tujki.

Švedska je odprta družba. Brati je, da je azil podelila že 14.000 sirijskim prosilcem.

Država jim poskuša pomagati tako, da jim zagotovi določen denar, bivališče in brezplačen tečaj švedščine. Seveda ni vse idealno, saj obstajajo območja, kjer živi preveč tujcev, zato ne morejo vzpostaviti pravega stika s Švedsko družbo. Na jugu države obstaja popolnoma jugoslovanski predel. Zdaj se ukvarjajo z afero popisa romskih prebivalcev ene izmed regionalnih policij. A pomembno se mi zdi, da o vsem tem javno razpravljajo, se sprašujejo, kaj je prav in kaj narobe. Medtem ko imam občutek, da, ko pri nas trčimo ob problem, o njem nočemo govoriti. Švedska družba svojo željo po enakosti potrjuje s tikanjem, četudi greš k zdravniku ali odvetniku ali pa k profesorju, vsi se naslavlajo z imenom.

Švedska je podobno kakor Slovenija po drugi strani tudi precej ruralna družba, kajne?

Res je, vendar je Stockholm, ki je v zadnjih letih zrasel za pol milijona ljudi, eno najhitreje rastočih mest v Evropi in eno največjih odprtih gradbišč v Skandinaviji. Mediji veliko pišejo o tem, kako primanjkuje stanovanj.

Ko sva že pri podeželju: rojstni kraj Šmarje pri Jelšah imaš rada. Rada se vračaš?

Seveda. Z leti postajam vedno bolj sentimentalna in nostalgična, pa ne le zaradi lepega odnosa z družino. Vendar se mi je Šmarje zdelo vedno premalo živo, a starejša kot sem, bolj se počutim povezana z njim. Zagotovo nas oblikuje tudi prostor, v katerem smo odraščali; posebne točke v njem, lahko je narava, gozd, prostor, ruševina. Po drugi strani mi je rodni kraj tudi vedno bolj odtujen.

Študirala si arhitekturo. Skandinavski dizajn je minimalističen in drugačen od tega, kar ponujajo slovenski prostori.

Švedski slog je preprost, mene pa je minimalizem vedno privlačil. S svojo belino, v katero dodajaš barve. Kot pesnica se soočam z belim listom papirja, slikar ima pred sabo belo platno.

In ga krasi po svoje. Zaznavaš na švedskem, ki je protestantsko okolje, tudi prečiščenost misli? V vsakem jeziku mislimo drugače. Kako v švedščini?

Kot pesnico me je oblikoval švedski poet Tomas Tranströmer. Njegove izbrane pesmi, ki smo jih v slovenščini dobili leta 1998, so bile zame izjemno odkritje. Govoriti o preprostih, a bistvenih stvareh in vendar veliko povedati skozi zgoščene, prozorne podobe. Pri švedskih avtorjih me pritegne prav to, da uporabljajo enostaven jezik. A vsak stavek stoji. Vsak je na določenem mestu z razlogom ... Splošno prepričanje je, da so severnjaki hladni, jaz pa nisem še nikjer doživela toliko objemov. Prijatelji se objamejo vsakič, ko se srečajo, čeprav večkrat na dan. Moje izkušnje so dobre. In čeprav je njihova birokratska urejenost včasih že moteča, stvari delujejo.

Je kaj prostora za improvizacijo?

Ko že misliš, da se je prostor povsem skrčil, ugotoviš, da se lahko vedno razširi: z besedo, toplino, dejanji, mislimi. Ljudje si moramo dati možnost, da se nam odkrijejo novi prostori.

Pisanje je disciplina ...

... je miselni proces, ki traja. Proces, ki ga nosiš s seboj. Vse knjige sem začela v tujih prostorih in jih nadaljevala v Ljubljani. Zdaj na novo ustvarjam svoj kreativni prostor, dom in pisanje. Da bi se počutila kot doma, me morajo obdajati knjige. Seveda navdih še naprej iščem na svojih poteh. Zanimivo je, da imam v prvi knjigi [*Čelo na soncu*] pesem življenje na otokih, v kateri sklenem, kako življenje na otokih ni slaba izbira.

Se v življenju vse zgodi z razlogom – ko pa te je izoblikovala Švedska poezija in sedaj živiš na otoku?

Moje hrepenenje po morju je od nekdaj in zdaj imam morje pred nosom. In ni tisto sinje južno morje, temveč včasih tako temen Baltik. Otok je posebnost, sam po sebi vsebuje metaforiko. Oaxen, kjer stanujeva že leto dni, je eden od več kot 20.000 otokov Stockholmskega arhipelaga. Tako majhen je – po dolžini ne meri več kot poltretji kilometer – in tudi tako blizu kopnega je, da je mogoče razdaljo v lepem vremenu preplavati. In vendar smo njegovi prebivalci ujetniki trajekta: odpelje na vsake pol ure in nato vozi kratke štiri minute. Z otoka ne moreš kar pobegniti, pomeni določeno ujetost. Ko sem v poeziji pisala o življenju na otokih, sem mislila na otok, ki sem si ga izoblikovala sredi mesta. Otok lahko živiš tako ali drugače. Moj prostor je fizično omejen, a ga misel dela neskončnega.

Mogoče je obrniti in reči, da je brezmejnost lahko kletka. V življenju potrebujemo meje in rutino. Dober primer so otroci.

Življenje na otoku sva izbrala sama. Tisti trenutek, ko sva prišla sem, sva rekla: tukaj hočeva živeti. Prodala sva vsak svoje stanovanje, da bi skupaj imela hišo. Neposredna bližina Stockholma nama ponuja izbiro: ko je otoka enostavno preveč, se v hipu odločiva in sedeva v avto. In seveda tudi večkrat na teden, kadar je to potrebno zaradi dela, sestankov.

In kako prenašaš podnebje?

Brez svetlobe se na Švedskem ne da živeti, okenske police so polne svetilk. Kjerkoli je mogoče, prižgejo luči. Težko se navadiš na kratak dan in prav tako na kratko noč. Obratno od zime je na kresno noč le za poldrugo uro teme. Niti ni tema, ampak le mrak. Moji občutki so mešani. So trenutki, ko sem zelo ranjena, ker bi bila rada z mojimi, a ne morem biti. Po drugi strani sem zdaj še bolj svobodna in čutim, kako se odpiram v neke druge smeri. .

“Ko sem v poeziji pisala o življenju na otokih, sem mislila na otok, ki sem si ga izoblikovala sredi mesta. Otok lahko živiš tako ali drugače. Moj prostor je fizično omejen, a ga misel dela neskončnega.”

intervju: MARKO PETERLIN

suburbana država

Marko Peterlin, arhitekt in urbanist, se ukvarja s študijami prostora, od prostorskih politik do strateškega prostorskega načrtovanja s poudarkom na prometu. V okviru skupine Maja Farol sodeluje pri iskanju ustreznih prostorskih odgovorov na realne družbene izzive in razvoju novih modelov delovanja, kar je pripeljalo do pobude za odprto arhitekturo, ki spodbuja svobodno izmenjavo in uporabo arhitekturnih načrtov skupine pod pogoji licence Copyleft. Zaposlen je na Inštitutu za politike prostora (iPoP), neodvisnem raziskovalnem zavodu, katerega cilj je povezovanje znanja in izkušenj različnih ved in praks, ki se tako ali drugače ukvarjajo s prostorom.

tekst: Izidor Barši
fotografija: Primož Korošec

Kateri zgodovinski dogodki oziroma procesi 20. stoletja imajo najmočnejši vpliv na današnja mesta?

Če se omejimo na 20. stoletje, je industrializacija generalno vsaj v razvitem svetu že mimo. Ampak v večjem delu sveta je to še vedno proces, ki je ključno zaznamoval mesta v zadnjih 100 letih. Recimo azijska ali afriška mesta, ki so bila pred 100 leti nekaj popolnoma drugačnega kot so danes, ko so to največja mesta na svetu. Tako da bi še vedno izbral ta dejavnik. Kaj pa je industrializacija? Sprememba organizacije produkcije, dela. Delovna sila se koncentrira v manjšem številu velikih središč, kjer delujejo ekonomije aglomeracije, namreč da so delavci ene tovarne stranke za drugo tovarno. To pomeni, da postane zadeva privlačna za različne dejavnosti, ki se prav tako začnejo koncentrirati, kar povzroči eksplozivno rast. Če bi na zelo dolgi časovnici pogledali, kaj se z mesti dogaja, se takrat, ko nastopi v mestih faza industrializacije, začne eksplozivna rast, ki je praktično trenutna. V nekaj desetletjih mesto zraste za nekajkrat. To prinese ogromno sprememb v načinu funkcioniranja mest, seveda pa spremembe vnese tudi v družbo samo. Načini gibanja in premikanja se pojavijo kot sekundaren problem. Ker so bila mesta toliko večja, se je bilo treba po njih začeti nekako drugače premikati, kot je bilo do takrat običajno: potniški promet je bil pretežno peš, razen za najbogatejše sloje, tovorni pa je bil z vozovi. Ko pa so mesta postala tako velika, da so konji povzročali takšno onesnaževanje ali pa zastoj, da to ni več funkcioniralo, so se začele iskati nove rešitve in so se takrat za daljše razdalje najprej pojavili vlaki, potem tramvaji in podzemna železnica. In šele pozno so se kot prevozno sredstvo pojavili avtomobili, ki pa so uveljavili spet drugačen način premikanja: individualiziran način, kjer vsak posebej išče svojo pot, kjer ni več glavnih poti, na katerih bi se ljudje koncentrirali, ampak se individualnemu iskanju poti prilagaja infrastrukturo, ki postaja vse širša in zahteva vedno več prostora. Avti so dokaj nerodne škatle za premikanje enega človeka, saj zasedejo ogromno prostora. Če je bil način produkcije prvi dejavnik in organizacija družbe drugi, je način premikanja tretji. Ko je prišlo do koncentracije, so se obenem pojavili hudi problemi zdravstvene narave. Varnost in zdravje sta postali močni temi. Mesta so bila vedno na neki način nevarna, zdravje je bilo v mestih vedno slabše kot na podeželju, saj koncentracija pripomore lažjemu prenosu bolezni, higienske razmere so slabše in zato so se bolezni vedno razvijale in širile v mestih mnogo hitreje kot drugje. Urbanizem v svojih začetkih ali pa kakršnokoli urejanje mest se

je v glavnem ukvarjalo s tem, kako reševati zelo osnovne zdravstvene težave. In ves napreden razmislek v 19. stoletju v zvezi z urejanjem mest je v bistvu skušal nekako reševati te zelo bazične probleme preživetja ljudi.

Zdi se, da se vzporedno z večanjem mest, njihove moči in vpliva dogaja tudi zaton ali vsaj upad moči nacionalne države. Kakšne narave je razmerje med slednjimi in mesti?

O tem se je zelo veliko govorilo recimo 30 let in se je nehalo govoriti od zadnje krize naprej, ker se je pokazalo, da ima nacionalna država pravzaprav veliko moč in da je mogoče vse te teorije o tem, kako so mesta postala glavni akterji v globalni ekonomiji, enostavno postaviti na glavo. Do neke mere so mesta postala močnejša v tem smislu, da je v njih prišlo do koncentracije prebivalcev, kapitala in vzvodov odločanja. A v končni fazi se to samo fizično dogaja v mestih, nanaša pa se še vedno na nacionalno državo z določenimi mejami in s pristojnostmi znotraj teh mej. Mislim, da se to razmerje med metropolami in nacionalnimi državami ni prevesilo v smer prevlade mest. Tudi če pogledamo ZDA, kjer je New York središče odločanja v finančnem smislu, se vendar cel kup odločitev sprejema v Washingtonu, ki ima jurisdikcijo nad območjem ZDA. Mesta so centri odločanja bolj v tem smislu, da so tam skoncentrirani sedeži korporacij. Svetovne metropole so postale središča odločanja na način, da se v mestih fizično nahajajo tisti, ki odločajo in se v njih mrežijo ter medsebojno povezujejo. Skratka, odločanje se dogaja v mestih, ni pa vezano na mesta kot upravne enote. Zanimalo bi nas, ali se imajo mesta možnost izvzeti iz pravnih okvirov nacionalnih držav in imeti možnost ekperimentiranja s svojimi davčnimi sistemi, s svojimi svoboščinami itn. Tukaj bi zadeva postala zanimiva in tukaj do pravega premika ni prišlo. V zgodovini je nekajkrat prišlo do tega, da so bila mesta tista, ki so si uspela izboriti posebne pravice znotraj nekih večjih enot. Zdaj te situacije nimamo. Odločanje je sicer skoncentrirano v mestih, ampak nima neposredne zveze z mesti kot enotami upravljanja. Je pa ta odnos vseeno zanimiv, tudi na primer med enotami, kot je Mestna občina Ljubljana nasproti državi. Praviloma je v večini držav nelagodno, vedno je neka napetost.

V kakšni povezavi je to razmerje z razmerjem urbano-ruralno? Angleški geograf David Harvey, na primer, zagovarja tezo o univerzalizaciji urbanega. Ali torej sploh še lahko govorimo o takšni razliki?

V bistvu se s to tezo strinjam. Tega ne bi generaliziral na ves svet, saj mislim, da je ruralno ponekod še kako prisotno. V bistvu je še povsod prisotno, dejstvo pa je, da je urbano kot način življenja, kot način produkcije in kot način funkcioniranja posameznikov v vsakdanjem življenju dejansko zajelo celoten prostor. S tem, da so notri še žepi, kjer ljudje mirno živijo tako, kot so živeli pred sto leti, brez bistvenih sprememb. Temu bi še vedno lahko rekli ruralno, ampak je tega v zahodnih državah že zelo malo. To je taka posebnost, kot so bili pred sto leti aborigini, tako nenavaden je postal ta pojav. Slovenijo imamo pogosto za zelo ruralno državo. Sociologi pravijo, da smo ena najmanj urbaniziranih držav. A ne se strinjam s tezo, da je tisto, kar v Sloveniji ni urbano, ruralno. Je pa v veliki meri suburbano. Mislim, da se je v Sloveniji zgodila urbanizacija, in to bolj ali manj celotne države, ampak se je hkrati že dogajala suburbanizacija. Ljudje se niso selili v mesta, ampak nekam v periferijo. Ali pa so se selili v središče in se je naslednja generacija že spet izselila ven. Ta dva procesa, ki sta bila v klasičnih zahodnih mestih jasno časovno ločena, sta se pri nas precej vzporedno dogajala. Mislim, da imamo danes bolj ali manj suburbano državo. Velika večina ljudi se vozi v službo ali šolo v neko večje urbano središče. Več kot tretjina jih gravitira kar direktno v Ljubljano, potem pa še v ostala večja središča. Dober kriterij je, kam dnevno migrirajo ljudje. Če vsak dan migrirajo v neko večje urbano središče, je to urban način življenja. Tako ni važno toliko, kje živiš, ampak pravzaprav, kam dnevno migriraš. Zato se je tudi ta odnos mesta in okolice čisto spremenil v zadnjih sto letih. Za Slovenijo bi mogoče celo lahko rekli, da je do tega premika prišlo v zadnjih dvajsetih letih. Res je težko postaviti mejo mesta. Odnos med urbanim in ruralnim se je zelo zabrisal in spremenil. To je tudi eden ključnih izzivov upravljanja, da pravzaprav mesta že dolgo niso več to, kar je še vedno v naši zavesti kot mesto: da je mesto vezano na neko morfološko enoto, meje naselja ali občine. V končni fazi je mesto tisto, kjer in s čimer potekajo dnevne interakcije, in to je danes precej večje območje kot pa kadarkoli v zgodovini.

Značilnost protestniških gibanj po vsem svetu v zadnjih letih je prav ta, da so bistveno urbane narave. Ne le, da se dogajajo v mestih, na mestnih trgih, ampak so njihova gonilna sila največkrat prav urbani deli populacije, poleg tega pa je njihova sestava izjemno heterogena, nimajo enotne ideologije ne vodstva, temveč je

neredko prišlo do presenetljive solidarnosti med udeleženci z različnih ideoloških stališč, na primer kristjani, ki varujejo muslimane ob molitvi na trgu Tahrir v Egiptu. Zanima me, ali ima sodobno mesto kakšne specifične politične učinke, ali se v mestih razvijajo določene oblike političnosti in, če se, v kakšnem razmerju so te oblike politik do klasičnih političnih oblik?

To se mi zdi zanimivo; namreč če je kaj značilno za te proteste, je to, da so bili izrazito urbani, in to po celem svetu. Spekuliram, a če bi šli gledati zgodovinsko, bi verjetno ugotovili, da so se tudi revolucije v 19. stoletju izrazito dogajale v mestih in da je pravzaprav vedno bilo tako, ker so bila mesta vedno žarišča novih idej, novih oblik razmišljanja, tudi novih ekonomskih modelov. Skratka, vedno so se stvari najprej zgodile v mestih. Po nekaterih teorijah se je celo poljedelstvo razvilo v mestih. Značilnost mest je, da so izjemno raznolika: ko pride do koncentracije, se nasprotja zblížajo, so si fizično blizu, in s tem pride tudi toleranca do razlik. Seveda so napetosti, vedno so napetosti, ampak tukaj se šele sploh lahko razvije sobivanje, drugje se zaradi fizične ločenosti ne more. Zato so bila mesta že v preteklosti nosilci idej solidarnosti in tolerance. Tudi v 20. stoletju so se take ideologije vedno najbolje prijele v mestih.

Kot zanimivost, v ZDA imajo *red states* in *blue states*, rdeče in modre države torej, ki se na volitvah štejejo kot republikanske ali demokratske države. Enkrat pa sem naletel na karto manjših krožij pobarvanih glede na politično pripadnost pri volitvah, na katerih je zmagal Bush ml., kjer je bilo tako očitno razmerje med urbanim in ruralnim oziroma suburbanim delom ZDA, da je bilo jasno, da imajo demokrati mesta in republikanci suburbijo. In tista mesta, ki so v urbanistični teoriji znana, da imajo problem s tem, da so v celoti suburbanizirana, kot sta Detroit in Houston, tista so bila rdeča. To je zanimiv fenomen, namreč, da je tudi zelo klasična politična delitev zelo ločena glede na mesto in predmestje ali pa podeželje. To ni sto procentno pravilo, ampak takrat me je to prav fasciniralo.

Sicer pa mislim, da so od krize naprej dobile omembe vreden obseg neke nove oblike organiziranja družbe, ki jih pred tem nismo poznali, in da se je to zgodilo seveda v mestih, kar ni nič presenetljivega, ter da so se te oblike odrazile v protestih. Za proteste mislim, da lahko bolj ali manj rečemo, da jih je konec in da so bili pravzaprav samo simptom družbenih sprememb, ki pa se še dogajajo, ki so se pravzaprav že zgodile in jih je bilo na ta način možno opaziti, zdaj pa se

razvijajo naprej. Vprašanje je, kakšen obseg bodo dobile, ampak gotovo bodo spremenile družbo oziroma so jo že in jo bodo še bolj. Te nove oblike počasi pronicajo v mainstream, ampak bodo prišle, slejkoprej bodo na tak ali drugačen način spremenile politično funkcioniranje družbe.

Kakšni so odzivi mestnih oblasti na tovrstne politike, ali se počutijo ogrožene? Nekateri protesti so se kasneje, kar je značilno tudi za Maribor in delno za Ljubljano, prelevili v poskuse lokalnega samoorganiziranja, česar rezultat so različne lokalne akcije, produkcije in poskusi solidarnosti. Kakšno je torej razmerje med takšno lokalno samorganizacijo in mestnimi oblastmi, ki so še vedno centralizirane? Ali obstajajo dobri primeri takšnega sodelovanja?

Če vzamemo nedavne slovenske primere. V Mariboru, kjer se je preobrazba protestov v četrtne zборе oziroma Inicijativo mestni zbor najprej zgodila, so prišli do tega, da (seveda se je mestna oblast vmes zamenjala in išče legitimiteto drugje, zunaj mestnega sveta, v katerem pač nima podpore) se je na določenih področjih vzpostavilo precej tvorno sodelovanje z mestom. To je po mojem logično, saj naš inštitut zagovarja, da je treba podpreti kakršnokoli samoinicijativo ljudi na lokalni ravni. Ta je še kako dragocena, ker ljudje najbolj poznajo svoje območje in so najbolj zainteresirani, da je urejeno. Tiste pobude, ki pridejo od njih samih, so gotovo dobre, zato je Inicijativa Mestni Zbor preboj v tem smislu, da je samoorganiziranost prebivalcev dobila velik obseg in da je postala sistematična aktivnost, ki je pravzaprav pri nas še ni bilo na ta način. Da se to podpre, je najbolj logično, ker je to za mesto najcenejše, ker s tem največ dobrega naredi z najmanjšimi sredstvi in ker ne nazadnje trenutna oblast tako dobi tudi politično podporo.

V Mariboru je zlasti to zadnje bilo zelo potrebno, ker oblast nima podpore mestnih svetnikov. V Ljubljani pa sem imel drugačno izkušnjo. Udeležil sem se ene izmed skupščin v četrtni skupnosti Šiška, kjer je bilo na začetku dosti tipanja med udeleženci, tudi določeni problemi, ampak zelo prijazno, zelo umirjena debata o tem, kakšne vsakdanje probleme imajo ljudje. Na to skupščino je prišla tudi predsednica Sveta četrtne skupnosti Šiška, ki pa je na samem dogodku pravzaprav reagirala po mojem mnenju zelo konfliktno, ker se je zoperstavila pozitivni naravnosti celotnega zbora ljudi, ki so prišli res neobremenjeno, od študentov do upokojencev, ki niso imeli nobenih političnih intenc, s pozo "zdaj vam bom pa jaz povedala, kaj je res". Mislim, da

je to zelo neproduktiven pristop in kaže na to, da se upravljavske strukture počutijo ogrožene, kar je popolnoma nepotrebno. Videti je zelo prisoten strah upravnih struktur v razmerju do široke javnosti, ki se pri nas, ki se ukvarjamo z urejanjem prostora, kaže povsod. Gre za razkol med upravnimi strukturami in splošno javnostjo, prebivalci, kdorkoli je že nasprotna stran. To se mi zdi posebnost Slovenije.

Vseeno pa glede na nekatere trende ne moremo govoriti niti o kakšnem prihodnjem sožitju oblasti in mestne populacije. Takšen trend je nedvomno izjemen razvoj vojaških tehnologij za urbano bojevanje v zadnjih 20–30 letih, in pa vzporedna militarizacija policijskih sil. Učinke tega je bilo videti na tisočih posnetkih policijske brutalnosti nad mirnimi protestniki, navsezadnje pa se je tudi naš parlament zdel mnogo preveč zastražen. Bral sem intervju s Pavletom Čelikom, ki je bil policijski načelnik za časa protestov v osemdesetih letih v Ljubljani in je takrat na ulici protestnike spremljal z nekaj neoboroženimi policisti. Danes pa angleški akademik Stephen Graham govori celo o militarističnem urbanizmu, ki širi politično nasilje po celotnem mestnem tkivu. Kako to, da je do tega sploh prišlo, kaj nam obeta nadaljni razvoj in kakšne so strategije soočanja s tem?

Mislim, da je že kdaj v zgodovini bilo tako. Je pa bilo vmes tudi že drugače, in to je tisto, kar nam zbuja skrb. Kot rečeno, v 19. stoletju so bila mesta nekajkrat glavni predmet spopada v Evropi, revolucije so bile vedno mestne, Pariška komuna kot ena najbolj krvavih takšnih epizod. A urbana vojna je pač ena od oblik vojne. Že kar nekaj časa globalnejših ali večjih protestnih gibanj ni bilo in v tem času so se policijska taktika, tehnika za urbani nadzor in militarizacija policije, kot pravite, zelo razvila, to je res. Mislim sicer, da Čelik tu ni povsem po pravici povedal, ker je seveda res, da se je na samem prizorišču pojavil z nekaj policisti, ampak mislim, da (mogoče se motim) je imel pet ulic zadaj dobro pripravljeno enoto, če bi se kaj zgodilo. Ampak on je bil vedno zelo prebrisan in je seveda vedel, kaj sme in česa ne sme pokazati. In takrat je policija ravnala zelo modro. Treba mu je dati to priznanje, da se je pametno obnašal. V nasprotju s tem bi rekel, da je pri tokratnih protestih policija, ne glede na vlogo in odnos protestnikov ter policistov na samem licu mesta, ki je bil dostikrat zelo prijazen, da je kot celota policija reagirala precej pretirano. Pa ne mislim na ravnanje posameznih policistov. Seveda so bili tudi primeri pretirane uporabe sile za zelo

brezvezne stvari, ki niso resno ogrožale nikogar, kot je to bil Vojko Kogej ali podobni primeri. Ampak v smislu splošne varnostne presoje situacije, na primer, kako so pravzaprav zamejili Trg Republike, je po mojem sporno z vidika funkcioniranja demokracije kot celote, ker je to resen poseg v pravico zbiranja in združevanja. In odločitev policije, koliko trga se zapre, ni varnostna odločitev, to je politična odločitev. Dvomim, da jo je sprejel katerikoli od šefov policije. Če pa jo je, potem jo je sprejel na podlagi politične vloge njegove funkcije, saj ni le strokovni delavec, ampak je do neke mere tudi politični. Politična odločitev je to, kako se tehta med splošno varnostjo in demokracijo na drugi strani. To razmerje je seveda delikatno, ampak je bilo tokrat močno nagnjeno v smer splošnega reda in varnosti na račun demokratičnosti zbiranja. To je moja ocena, ampak mislim, da je bila tukaj tudi krepko presežena običajna ali pa razumna mera varovanja.

Ali lahko navedete kakšen lokalni primer odnosa med upravljavskimi strukturami in prebivalstvom, ki bi bil trenutno vreden pozornosti?

Takšen je projekt Roga, kjer bi bilo mogoče premisliti o tem, kako bi lahko v prihodnji razvoj

bolj vključili tiste, ki so zdaj že tam. Enkrat sem bil vključen v neko delavnico, ki je s prebivalci tistega okoliša potekala v zvezi s takratnim projektom prenove Roga. Prebivalci so v nasprotju s pričakovanji vseh izražali veliko zadovoljstvo nad določenimi storitvami, ki so se razvile v Rogu, na primer nad skate parkom, kamor se hodijo njihovi otroci učiti. V principu so bili za to, da se velik del tega v novi ureditvi ohrani. To je boljše taktika, manj boleča za večino, če ima neko območje razvit socialni kapital in neke odnose. Da ima uporabnike, ki skrbijo za prostor, ki so med sabo povezani, ki so razvili neko svojo sceno in ki lahko nekaj dodajo temu projektu. To je vedno najlažje narediti. Tako imenovane kreativne četrti po mestih so za mesta daleč najcenejši način revitalizacije degradiranih področij. Ponavadi pridejo novi uporabniki na območja, ki so zapuščena in zanemarjena ter zato poceni, ali pa so do te mere zapuščena, da se jih da zaskvotat. Pridejo umetniki, ki so sicer brez denarja, imajo pa odnos do tistega prostora in si ga začnejo prilagajati tako, da se v njem dobro počutijo. To hitro opazijo še drugi, ki jim je takšna umetniška scena blizu in imajo stalnejše prihodke, zato se tja priselijo. In tako se začne po eni strani gentrifikacija, po drugi strani pa tudi regeneracija nekega območja

praktično sama od sebe s skoraj ničnimi vložki javnih sredstev. A če mesto to podpre, če zna na pravih točkah dati pravo podporo, potem je ta proces reguliran, kontroliran in negativne učinke se da omejevati. V takšnih primerih pa so vedno nastale najlepše mestne četrti.

Ali imate skvotanje za dobro prakso?

Skvotanje je zelo zanimiva in mestu zelo koristna praksa, ker oživlja neke prostore, ker jim daje uporabnike in prebivalce, torej nekoga, ki skrbi zanje in njihovo neposredno okolico, zato je za mesto to zanimivo. Ampak vprašanje je, kaj razumemo pod skvotanje. Skvotanje v smislu, grdo rečeno, narkomanov, ki si najdejo prostor, kjer se lahko zadevajo, me ne zanima. To je degradacija prostora, ker do njega nimajo odnosa. Ampak v smislu nekih stalnejših prebivalcev in uporabnikov zapuščenih prostorov, ki si vzamejo nekaj, kar je na voljo, pa je to v principu koristna praksa. Za mesto pa je še boljše, če so ti odnosi malo urejeni. Če lastnik najde skupen jezik z uporabniki in se ti odnosi uredijo v pogodbeno razmerja oziroma dogovore, ki so lahko v končni fazi ustni. Temu mi rečem začasna raba prostora in to močno promoviramo. •

“Tako imenovane kreativne četrti po mestih so za mesta daleč najcenejši način revitalizacije degradiranih področij. Ponavadi pridejo novi uporabniki na območja, ki so zapuščena in zanemarjena ter zato poceni, ali pa so do te mere zapuščena, da se jih da zaskvotat. Pridejo umetniki, ki so sicer brez denarja, imajo pa odnos do tistega prostora in si ga začnejo prilagajati tako, da se v njem dobro počutijo. To hitro opazijo še drugi, ki jim je takšna umetniška scena blizu in imajo stalnejše prihodke, zato se tja priselijo.”

ZGODBE

tekst: Dragan Velikić

vlaki, mesta

1.

Vse se je začelo z vlaki.

Prepričan sem bil, da se svet nahaja v enovitem prostoru, zahvaljujoč dejstvu, da je povezan s tračnicami in tiri, ter da bi morebitni propad sveta moral nastopiti v obliki izginotja železniških tirov. Kot vse ostalo se mora tudi čas meriti s premiki kompozicij vagonov, ne pa obratno. Ta čas je namreč hkrati čas spominov in prihajajočih dogodkov. Vsak vagon je odlomek, povzetek neke nedovršenosti, razočarani ostanek celote, ki čaka na povezanost v prihajajoči sreči. Čas čakanja je edini, ki obstaja v čakanju na lastno podaljšanje. Tiri so trajektorije časa, po katerih se premikajo vagoni, venomer vračajoči se in odhajajoči. Vagoni niso nikoli ne spredaj ne zadaj, v nenehni nespečnosti tavajo proti srečanju s prekinjenim snom neke osebe.

In ko sem pozneje zamenjal popoldneve, preživete na železniški postaji v pričakovanju vlakov, s popoldnevi, preživetimi za pisalno mizo, ob pisanju, je bil to le podaljšek istega sna. Pisanje je postalo izpisovanje zmeraj prisotnega čakanja, glagoli so se spreminjali v podobe razpoloženj, beline so ločevale vagoni črk, jih povezovali v kompozicije, pridevniki so prinašali nevarnost za obnavljanje propada, samostalniki so prihajali na plan izpod bobna pisalnega stroja, brez moči za poimenovanje. Tako kot sem že nekoč, v otroštvu, slutil, da je mirovanje vlakov le premor v neprekinjenem premikanju, sem tudi pozneje, med pisanjem, dojel, da je tisti, ki piše, za vekomaj izgnan iz pisanja. Stavki opisujejo svet, v katerem je zgodaj že pozno, v katerem je blizu neizmerno daleč.

Vlak je že od nekdaj moja spovednica, prizorišče časa, prestavljenega na pozneje, katalog možnosti, središče, ki miruje. Tam sam sebi izstavim račun za opravljeno pot. Poti je precej, vse gredo skozi objektiv kupeja. Kot igralec, ki igra posamezno predstavo dvajset, trideset let, sem potoval po progah v vlogi tistega, ki še zmeraj izbira svojo vlogo.

2.

Natančno naravnani kazalec radia lovi razločen signal. Imena mest, razporejena v deset stolpcev, se na tem apokrifnem zemljevidu razkrivajo po nedoumljivem razporedu: Lizbona ob Varšavi, Rim nad Londonom. Moje misli se menjujejo v ritmu radijskega kazalca. Postaje drvijo mimo. Jaz pa v središču panorame skozi majhno odprtino kukam v katalog lastnega življenja.

Leta pozneje sem v državi, ki bo izginila, potoval z vlaki. Zaporedja uokvirjenih fotografij v železniških kupejih, v katerih je vladala državotvorna simetrija. V vsakem kupeju je bila nad sedeži fotografija nekega mesta iz tedanjih republik. Na obeh straneh je viselo tudi po eno pravokotno ogledalo. Spomnim se dezena prevlek v spalnikih, kovinskega pepelnika z emblemom Jugoslovanskih železnic, pritrjenega na okenski okvir, belih brisač z obveznima črkama JŽ, tipske steklenice za vodo v kovinskem obroču omarice nad majhnim umivalnikom z lesenim pokrovom.

Kam so izginili žigi, uniforme, tisoči knjižic z voznim redom? Bele kovinske table z namembnimi kraji železničarskih kompozicij? In vagoni, ki so bili v trenutku razpada države daleč od matičnih postaj?

3.

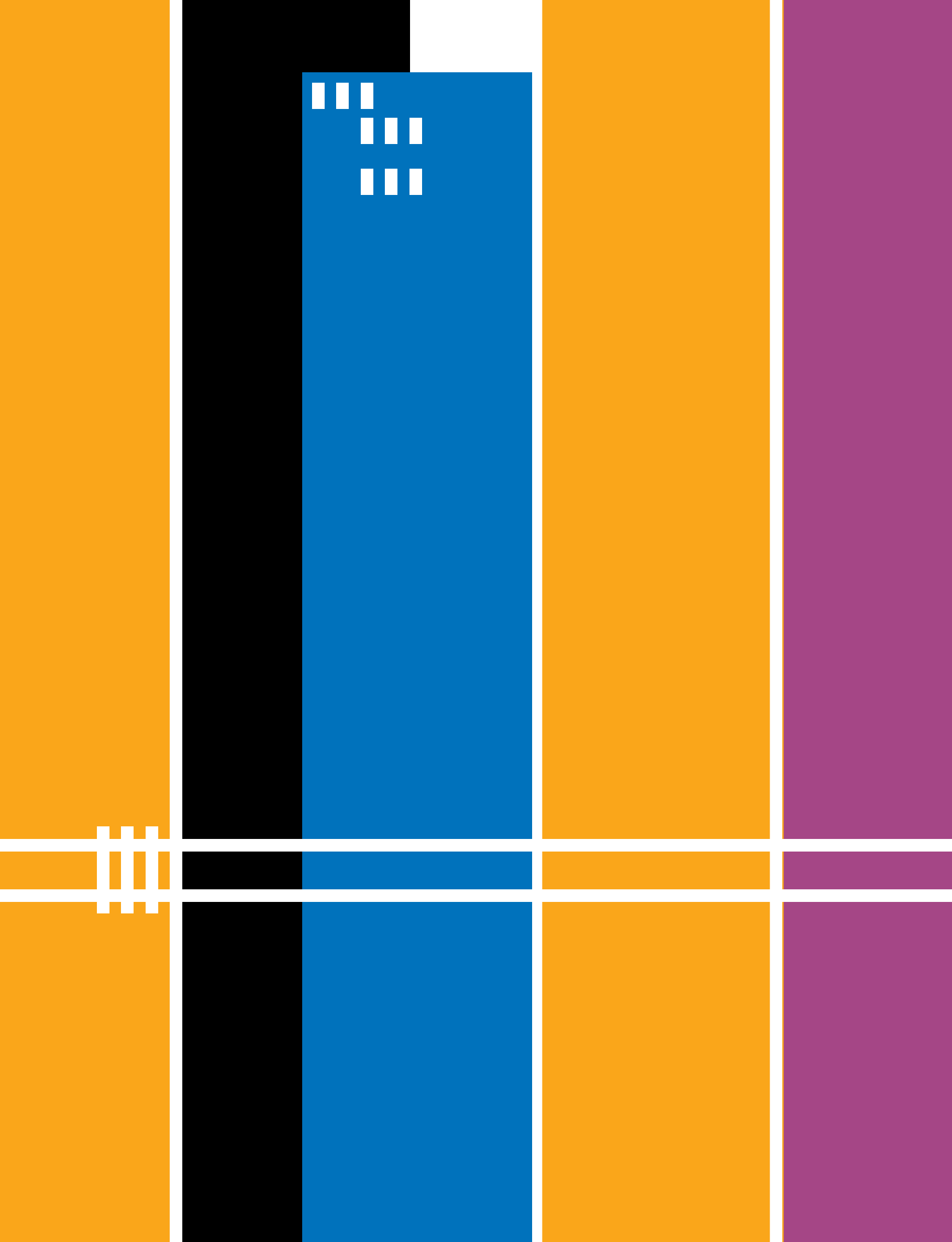
Rodil sem se v napačnem kraju. Da je drugje bolje, ni fantazma, to dejansko drži. To je moč zaslutiti. Od nekdaj sem občutil ta napačni kraj, zato sem živel brez lokalnih barv. Kot da si sam sebi okolje, tako sem živel. Kakšen pa je pravi kraj? Takšen, kjer obstaja trden okvir, nekakšna pravila. Ob vojnah in revolucijah. Obstajajo kompas. Obstaja tam in tu, obstajajo smeri neba. Kraji so oštevilčeni. Rezervacije upoštevajo. V vlaku, restavraciji, gledališču. Skozi desetletja lahko uporabljaš isto znamko mila. In to ni kar tako. To je točka stabilnosti.

Kadar živim tam, kjer bi naj živel, četudi le v mislih, se takoj počutim bolje. Vse izhaja iz svetlobe. Če svetloba ni prava, je vse zgrešeno. In nezdravo. Namreč, kako je mogoče, da isti nabor dejstev name vpliva tako, da sem z enako količino denarja, načrtov in obveznosti enkrat lahko vesel, saj vse deluje uresničljivo, drugič pa sem na robu samomora? Dejansko sem se nameraval ubiti.

Odpotovati v Budimpešto, zapraviti ves denar v bordelu, zatem pa stopiti na vlak za Debrecen in še naprej, proti ukrajinski meji. Spotoma uničiti dokumente, da pozneje nihče ne bi ugotovil, kdo se je ubil. V kraju, kjer nisem nikoli hotel živeti, me bodo beležili kot pogrešanega. Preoblekel bi se v brezdomca, postal neviden. Madžarska je korzo, po katerem se sprehaja vsa beda vzhodne Evrope. Tu se vsi zbirajo, to je njihova čakalnica, iz katere bodo nekoč lahko odšli v salon. Pozabil sem, kako se imenuje to mesto ob meji. Mogoče je v Ukrajini? Tja sem nameraval odpotovati. Nato pa venomer enak prizor: lije dež, po natrpanih ulicah se drenjajo Romuni, afganistanski begunci, ukrajinske kurbe, tibetanski menihi, bolgarski branjevci, Kurdi, kitajski trgovci, albanski preprodajalci drog, srbski zvodniki in jaz, ves blede, z vročičnim sijajem v očeh obupano gazim po blatu med kamelami. Naposled v lokalnih barvah, ki jih nikoli nisem želel priznati, naposled, četudi ob koncu življenja, se odločim, da bom v tej mizansceni dočkal smrt. Ko se nisem nikakor znašel, ko sem skozi celotno življenje neuspešno poskušal določiti smeri neba, vzpostaviti nekakšne standarde, po katerih bi mleko imelo zmeraj tisto stopnjo maščobe, ki je napisana na specifikaciji, po katerih bi pozimi na vlaku delovalo gretje, po katerih bi obratovala dvigala, po katerih ni očarljivo biti prevarant. Torej, če že vsega naštetega nisem uspel doseči, ko bi se vsaj uspel pomiriti s temi neuspehi in izginiti.

Pa saj človek ne ve, kaj je huje, je to zmešnjava Orienta ali urejenost Zahoda? Zame je edino pravo ozemlje vagon. Imeti svojega osebnega sprevodnika, ki ti zmeraj pravočasno pove, kdaj in kje je treba izstopiti, koliko ur preživeti v nekem kraju in kdaj iti naprej.

Prevod: Urban Belina

ZGODBE

tekst: Nataša Kramberger

ilustraciji: Zoran Pungerčar

zgodba o mestih v dveh delih

Sprašujem se, zakaj želim danes pisati o Havani.

V Havani, podobno kot v mnogih drugih krajih, živijo majhna in velika mesta. Tik pod univerzo, recimo, živi mesto Callejon de Hamel, ki je zgrajeno iz kopalnih kadi, v teh kadeh pa živijo druga, veliko manjša mesta, zgrajena iz frnikol in kokosovih orehov. Stari boksarji pri parku Martí živijo v pretolčenih mestih med poscanimi ringi. Od tam težko prideš živ, a v trenutkih razneženosti imajo tudi pretolčena mesta svoje mehke čare. Mlade mamice v Havani živijo v premičnih mestih, ki štartajo na postaji la Coubre in se vozijo naprej v tovornjakih za sladkorni trs. In mladi pionirji, ki živijo v mestih z dvignjeno zastavo. V Havani živijo tudi mesta ob oceanu, ki so zgrajena na skalah za obrežjem Malecón, v njih pa, ko pride moment, babaalawoji puščajo kurjo kri in govorijo božanske stvari brez vsakršne zveze z resničnostjo. Babaalawoji so tisti, ki poznajo vse skrivnosti, in živijo v mestih, ki včasih živijo v Havani, včasih pa plavajo po vesolju. Na ulici 10 de Octubre živi mesto, ki je mesto v mestu v mestu. V enem od teh mest živijo petdesetletniki s saksofoni in rastafarijansko zastavo; če bi živeli kje drugje, bi kadili travo. V drugem od teh mest živi prevarant, ki turiste prepričuje, da v Havani obstajajo tri valute, konvertibilni, kubanski in pravi peso. Slednjega, torej pravega, je možno kupiti zgolj pri njem, možno ga je kupiti z evri ali dolarji, čeprav je na las podoben kubanskemu pesu in je tudi vreden prav toliko, torej nič. V tretjem od mest v mestu na ulici 10 de Octubre živi mesto z imenom Olghita. Njegovi prebivalci so nekoč igrali v indijskem filmu; bollywoodski režiser je hotel, da bosí tečejo za konjsko vprego.

Havana je, podobno kot mnogi drugi kraji, nabasana z mesti, ki jih ni sposobna nadzorovati. Množijo se kot zajci in se klatijo po ulicah kot pobegli vojaki. Zato se Havana, podobno kot nosečnice, rada zbuja z jutranjo slabostjo; že sama misel na to, da mora v sebi nositi toliko mest, jo sili na bruhanje, kar ima za posledico, da je veliko mest, ki se rodijo v Havani, nedonošenih in v stalnem konfliktu s samim sabo. Prebivalci havanskih mest se pogosto sprašujejo, kako bi se dalo to razglašeno stanje izboljšati. A dejstvo je, da pomembna vprašanja pogosto ostanejo pri vprašanjih.

Dejstvo je tudi, da Havana živi na otoku. To ji zagotavlja, da njena mesta za vedno ostanejo njena, kajti sicer bi že zdavnaj odpeščila v neznano, mogoče do Lenarta ali Celja, kjer bi lahko z malo sreče napredovala v nakupovalna središča. Znano je, da lahko v Lenartu ali v Celju skoraj vsako, še tako neizobraženo ali neugledno mesto napreduje v nakupovalno središče, zato veliko mest, ki živijo v Havani, redno sanjari o emigraciji. A mesta, ki živijo v Havani, nimajo denarja za letalo in so prevelika, da bi se odpeljala čez morje z naftnimi tankerji. Tako ostajajo v svojem rojstnem kraju in skušajo iz svojih življenj iztisniti najboljše.

Če že pišem o Havani, potem moram povedati kaj o mestu na Aveniji 23.

Mesto, ki se po navadi zadržuje na Aveniji 23, trpi za histerijo. Najbolj prometna žila havanske četrti Vedado, kjer ob navadnem dnevu ne moreš dihati od nasičenega smoga, tropske vročine in težkih kovin iz avtomobilskih izpušnih cevi,

ki puhajo predelano venezuelsko nafto, daje temu mestu občutek, da bo nekoč nemara izkričalo ves svoj obup in začelo – podobno kot mnoga druga, srečnejša mesta – obiskovati večere salse ali rumbes. Bi-biiip, kakšna zverinska frekvenca, bi-biiip, koliko rezkih hup pred nabasanim hotelom Havana Libre, ki se izgublja v prepovedanih manevrih prometnega kaosa, med ameriškimi oldtajmerji, ki imajo pod havbo motorje tovornjakov, spehanimi taksiji, ki imajo trokirane menjalnike, prepolnimi avtobusi, ki vozijo speštane sardine napol po pločnikih, na katerih kričijo prodajalci peciva in komunističnega časopisa Granma ...

To histerično mesto, ki po navadi teka-teka (podobno kot ježek) gor in dol po Aveniji 23, niti tukaj, sredi kričavega prometnega zamaška, ne more do konca izživeti svoje nemirne, grozljivo nemirne notranjosti. Kajti Avenija 23 ima velike oči in nabrita ušesa, ki po navadi slišijo le tisto, česar so se sama domislila, zato histerično mesto, ki si najbolj na svetu želi, da bi lahko kričalo, kričalo, kričalo in se smejalo, smejalo, smejal in jokalo, jokalo, jokalo ter šlo po vsem skupaj na divji večer salse in rumbes, na katerem bi izlilo ves svoj obup in stiskanje v prsih in žolč v želodcu – to histerično mesto niti na Aveniji 23 ne more početi nič od naštetega. Kajti: na Aveniji 23 sta se udomačili še dve drugi, povsem drugačni mesti.

Prvo je ono, ki se po navadi zadržuje v Parque Coppelia nasproti Cine Yara. To je mesto, ki svoje prebivalce sili, da od jutra do večera čakajo v vrsti za sladoled. Ure in ure in dneve in leta, pri čemer sladoled, na katerega čakajo, spominja na kroglice kisle smetane, prebarvane na roza. V Parque Coppelia stoji večnadstropni paviljon, ki spominja na sadno kupo s streho, v njem pa uniformirani delavci usmerjajo promet na tiste prebivalce, ki bodo sladoled pojedli stoje, in one, ki se bodo ob sladkanju usedli. To majhno sladoledno mesto je popolno nasprotje histeričnemu mestu na Aveniji 23 in se je od njega že zdavnaj čustveno distanciralo. Le včasih, kadar se uniformirani delavci spozabijo in odidejo na čik pavze, sladoledno mesto zamika, da bi se začelo pritoževati zaradi dolgih čakalnih vrst in bruhanilo v dolg, osvežujoč, sladek histerični smeh.

Drugo mesto, ki meša štrene histeričnemu mestu na Aveniji 23, pa je tisto, ki po navadi straši okoli pokopališča Cristobal Colon. To je ogromno mesto, pravzaprav konglomerat, ki je zraslo iz vseh obupanih mest, mestnih četrti, mestnih vogalov, opešanih stadionov, kolonialnih hiš in marmornih obokov, bejzbolskih tribun, obvoznic, nadvozov, zaprtih cerkva in slepih cest. To mesto, ki straši, kjer se Avenija 23 sreča s pokopališčem Cristobal Colon, pravi, da vsaka duša potrebuje svoj prostor po smrti. Opešani stadioni potrebujejo zagotovila, da lahko v miru umrejo, oslepeli reflektorji in gluhi zvočniki, luknjasti ovinki in rjasti bazeni; veličastna mesta, ki so jih nekoč zgradili ljudje: njihove duše nimajo kam, smrt pa je vendar čisto blizu.

Histerično mesto na Aveniji 23 pozna besedo, ki med mesta v Havani vnaša zmedo. Ta beseda je: načrt. Ljudje so gradili Havano po svojem načrtu, pri tem pa pozabili, da je načrt beseda, ki se udejanji v prihodnosti.

In prihodnost je nepredvidljiva kot karibski orkani.

Sprašujem se, zakaj o Havani razmišljam v Berlinu.

Kakšno široko mesto je Berlin! Kajzerjev lovski park Tiergarten je preprečen z mogočnimi svetilkami, ki sredi noči oddajajo široko belo svetlobo, da se lipe in jelše in gabri v njej spreminjajo v pravljичne velikane in da kresničke, ki včasih zaidejo mednje, zmedeno ugašajo svoje lučke in se počutijo nekoristne. Pod Brandenburškimi vrati se sredi noči nabirajo srebrne rose, ki se ob jutrih spremenijo v srebrno meglo in opoldne v turistični blabla. Na podzemni železnici včasih umolknejo vse glasbe in se sliši samo: drrr, drrr, drrr. Najgrše mesto v Berlinu je pri ameriški ambasadi, ki spominja na maksimalno skopost ustvarjalnega duha. Najlepše mesto je nebo; v njem so nekoč živeli angeli, kar je danes težko verjeti. Berlin ima, povsem drugače kot Havana, svoja mesta pod stalnim nadzorom in največkrat mu ta nadzor popolnoma uspeva. Dajati hoče vtis, da vsa njegova mesta sledijo nekemu točno določenemu namenu, ki ga Berlin imenuje »razvojni projekt«. Berlin včasih spominja na računalniško igrico, v kateri so stavbe narejene za bohотно kuliso, na ulici pa moraš znati izbirati med ljudmi, kajti nekatere je treba likvidirati, da dobiš točke ali dodatno življenje. V resnici Berlin ni računalniška igrica, le zadnje čase se je navlekel sive barve, da spominja na računalniško simulacijo. Ljubka lastnost računalniških simulacij je ta, da v njih včasih zagledaš prihodnost, kar s pridom uporabljajo predvsem avtorji tabel na berlinskih gradbiščih.

Gradbišča, gradbišča, koliko gradbišč. Berlin je tista svoja mesta, ki se niso pustila ukrotiti "razvojnemu projektu", preprosto porušil in nanje postavil bagerje in žerjave, da so začeli kopati široke luknje in so od nekdanjih mest ostali samo še kamniti štrclji z ogromnimi betonskimi ranami, iz katerih štrlijo kosi železa kot zarjavele antene. Včasih ta porušena mesta spominjajo na bombardirana mesta na televiziji, le da v njih ni videti vojakov s pištolami, ampak veliko zidarjev s čeladami in čisto novimi kombinezoni. Pozimi na ta mesta pada sneg, kakor da bi jih rad zradiral. In vrane posedajo tu in tam, kakor da bi se dalo kaj izključati.

Berlin je okoli teh porušenih mest postavil široke bele table, na katerih so nazorno narisana nova mesta, ki bodo zrasla iz teh lukenj. Na širnih belih tablah so v rahlo sivih odtenkih narisane hiše, ceste in taki čudni ljudje, ki spominjajo na robote oziroma na risanko. Ampak to ni risanka, je investicija. Če že pišem o Berlinu, potem moram povedati kaj o porušenem mestu med Alexanderplatzom in Opero.

Med Alexanderplatzom in Opero živi mesto, ki je bilo že tisočkrat porušeno in že tisočkrat na novo zgrajeno, zato zdaj nikakor ne more v celoti zaobjeti, kaj je njegova prava identiteta. Razklano na tisoče drobnih kosov to ubogo porušeno mesto preživlja popoldneve tako, da prelaga svoje kamne z enega kupa na drugega in skuša pretehtati, kateri od njih bi bil pravi, da bi ga – podobno kot Sizif – začelo kotaliti po hribu navzgor. Res je, da okoli tega porušenega mesta ni videti nikakršnega hriba, kar pa ne pomeni, da hrib – visoka, strma vzpetina – ne obstaja nekje od znotraj.

Porušeno mesto bi se zadovoljilo tudi s kakšno drugo rešitvijo; Sizifov hrib je zgolj izhod v sili. Karkoli, pravzaprav, bi bilo boljše od trenutnega stanja.

Če že pišem o porušenem mestu, moram povedati kaj o zgodovini. Tukaj, med Alexanderplatzom in Opero, je nekoč, ko še ni bilo niti Alexanderplatz in niti Opere, stal grad. Ko Berlin pravzaprav sploh še ni bilo pravo mesto, ga je dal ob reki Spree zgraditi Friderik II. Bil je glavna kontrolna točka za trgovanje čez Dolgi most čez reko in imenovali so ga železni zob. Potem je Berlin rasel, njegova mesta so se množila in se pretakala v eno, grad pa se je v skladu s časom, vladarji in umetniškimi slogi nešteto krat predrugačil. Iz gotske zgradbe v renesančno palačo, do baročne rezidence. V tem gradu so na začetku 16. stoletja razglasili zakon o verski svobodi, ki je dopuščal, da lahko v Brandenburg vsak protestant ali katoličan verjame, kar hoče. In Friderik III., kasnejši pruski kralj, je v tem gradu v začetku 18. stoletja dobil idejo za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti.

Tukaj so prvič v Berlinu inštalirali električne luči in od tukaj je leta 1914 Wilhelm II. z balkona razglasil prvo svetovno vojno. Pod taistim balkonom se je leta 1918 zgodila delavska revolucija, ko je 9. novembra Karl Liebknecht razglasil socialistično Republiko Nemčijo. Potem je prišel čas, ki je nosil ime po Adolfu Hitlerju. Takrat je grad služil kot imenitno ozadje za gromozanske zastave s kljukastim križem, ki so v celoti prekrile njegove zidove. Gospod Adolf Hitler je tudi spremenil grajski vrt v ogromno paradno ploščad, na kateri je med olimpijskimi igrami 1936 gorel olimpijski ogenj. Maja 1944 so grad prvič zadele bombe zaveznikov, februarja 1945 pa je v njem izbruhnil štiridnevni požar. Sedmega septembra 1950 je komunistično vodstvo Vzhodne Nemčije začelo s podiranjem gradu, ki je trajalo šest mesecev in je stalo osem milijonov takratnih mark. Na istem mestu so za 13 milijonov mark v dveh letih zgradili socialistično Palačo republike, center za druženje in zabavo ter sedež skupščine. Škatlasta konstrukcija iz železa, v kateri je bilo tudi pet tisoč ton azbesta, je zdržala zgolj do padca berlinskega zidu. Takrat so jo zaprli, petnajst let kasneje pa so jo začeli tudi rušiti. Zdaj v luknji, ki je nastala, spet gradijo berlinski grad. Imenoval se bo Humboldt forum, v njem pa bo poleg velike univerzitetne knjižnice in predavalnic tudi množica muzejev o azijski in afriški kulturi.

Kdor bi pomislil, da je vse naštetu edina zgodovina porušenega mesta med Alexanderplatzom in Opero, bi se zmotil. Ah! Njegova zgodovina je zamotani tobogan, ki se zgodi, ko si hipnotiziran od časa, so divji šipki, ki so se zaraščali med stolpiči baročne rezidence, so jeleni pod mostiči in koračnice z balkonov. So otroci, ki so po bombardiranju gradu odnesli domov kipe orlov in levov, ki so odkrušeni obležali na cesti, da zdaj ti isti orli in levi ležijo po raznih vrtovih in dvoriščih in drvarnicah in kletih. Zgodovina porušenega mesta so atmosfere, ki so se včasih naostrile kot kljukasti križi, in so popoldnevi, ki so šli mimo sami od sebe.

Nihče ne more povedati Berlinu, katera od zgodovin porušenega mesta je prava in katera šteje; katera je najboljša podlaga za računalniške simulacije, ki spominjajo na prihodnost.

A nekdo bi moral povedati Berlinu, kar Havana že ve: "razvojni projekt" ni kraj, kamor gredo porušena mesta po smrti. •

ZGODBE

tekst: Aleksander Genis

na poti v benetke

Januarja se celo v Italiji zgodaj stemni, in ko noč skriva arhitekturo pred zavistnim pogledom, v mestu ostanejo samo luna, voda in ljudje. Mladih je malo, edina izjema so gondoljerji. Eden je objemal lepo črnko. Lahko bi bila Othellova pravnukinja, če bi ta zaupal Desdemoni.

Najpogosteje pa so na ulicah starci. Blagi čas leta preždijo v špranjah, nedostopnih turistom. Zato pa ob mrzlih večerih starci pridejo na prosto, kakor prividi, v katere lahko tudi ne verjameš, če ti ni do tega. Med življenjem v kritju so se postarali, ne da bi opazili spremembe. Dame še vedno hodijo okrog v pravih krznenih plaščih.

Za enim (nadet je bil na starko, bujno kot Katarina II.) sem hodil ves večer. Razkošni plašč je ponikal v vijugaste prehode in me begal samo zato, da se je zatem vabeče prikazal na bližnjem mostičku. Sledil sem mu z naraščajočim žarom, dokler ni starka dokončno izginila v igralnici. šele tam se mi je posrečilo ustaviti se: dobro sem se spominjal, kako se konča *Pikova dama*.

Starci v Benetkah nosijo plašče garibaldijevskega kroja. Po čudnem naključju sem bil tudi sam v takem. Pole se spodaj razpustijo v širok baldahin, ki zastira gibe in skriva meč, ali še bolje – zastrupljeno bodalo. To oblačilo, sešito po romantični modi, se v celoti razblini v somraku. Da se to ne bi zgodilo, si je treba čez ovratnik zavezati pisan šal. Ta prelomi konspiracijo in s tem dá zlonamernežem antikvarno naravo, kakršno ima vse tukaj. Zato vsakemu mimoidočemu pripišeš intelektualen poklic: učitelj petja, izdelovalec godal, restavrador zemljevidov. Enega od njih sem si dodobra ogledal v Doževi palači. Severno od morja, ki mu mi pravimo Kaspijsko, se je razprostirala praznina, ki je niti domišljija ni poselila. Zemljevid jo je imenoval "brezživljenjska Skitija". Na drugem koncu sem našel Kalifornijo. Za njo se je širila druga puščava: "dežela antropofagov".

Beneška geografija, ki ni prizanesla ne moji stari ne novi domovini, mi je v zameno ponudila takšno različico prostora, ki mu jemlje zdravi smisel. Tu je vseeno, ali greš naprej ali nazaj. Kamorkoli že greš, v vsakem primeru prideš tja, kamor si nameraval. Nemogoče je, da se ne bi izgubil, in vendar se je tudi izgubiti nemogoče. Prej ali slej se znajdeš tam, kjer si hotel, le da do cilja prideš po neznanih poteh. Zaradi neizogibnosti uspeha prizadevanja izgubijo smisel. Benetke ti vsiljujejo pravi način življenja, ti pa se predaš in izbereš prvo ulico, na katero naletiš, saj vse vodijo v tvojo smer.

Ko izpustiš vajeti, je preprosteje gledati naokrog, toda v zimski noči se bolj malo vidi. Hiše, začepljene z oknicami, so brez življenja kakor skladišča v nedeljo. Redka stanovanja oddajajo rumeno svetlobo večnivojskih lestencev iz Murana. Ta mezi skozi prozorna stekla (nanje se tu spoznajo) in razkriva pogledu stene, obrasle s knjigami, in nizek strop, razčlenjen s tramovi, počrnelimi v minulih stoletjih. Ne vidi se veliko, a tudi to zadošča, da bi zastrupil lastnika in zasedel njegov prostor.

To zamisel sem zaupal beneški domačinki, vendar je ni podprla.

"Veste, koliko v tem mestu stane vzmetnica?"

Nisem vedel, sem pa slutil, da z dostavo po kanalih ni ravno poceni.

"V naših ruševinah," je sklenila, "dobro živijo samo vodovodarji: tu pač zmeraj pušča."

Prvič sem prišel sèm iz Rima, kjer smo emigrantski začetniki čakali na ameriški vizum in se vživljali v Italijo s pomočjo bolj

izkušenih tovarišev, ki so prirejali izlete na Jug in Sever. Izbral sem slednjo smer, čeprav bi se zdelo, da sem pred kratkim prišel od tam.

Pot do svetega Marka je držala čez boljši trg z varljivim imenom Americano. Rusi vseh narodnosti so tu prodajali ropotijo, ki so jo navsezadnje iztrgali imperiju. Najslabše so se prodajale matroške. Celo mi nismo vedeli, kaj bi z njimi. Zato pa so, kot že od davnih časov, Rimljani cenili varjaški jantar. In še leningrajski fotoaparati Smena, s Zeissovo optiko.

S fotoaparatom v eni roki in koraldami v drugi sem poplesoval od nestrpnosti in poskušal vsiliti blago nezaupljivim mimoidočim. Trgovanje mi ni šlo od rok. Po italijansko sem zanesljivo znal samo eno besedo – Cippolino. Zato pa sem govoril po latinsko: *Exegi monumentum aere perennius*.

Naprej ni nihče poslušal. Rešil me je prileten duhovnik, ki je sklepal, da sem se učil v jezuitski šoli.

Oborožen z dobičkom v višini petintrideset tisoč lir, ki ga je bilo mogoče zamenjati za zaboj sumljivega brendija, ducat zamrznjenih kokoši ali ene Benetke, sem se odpravil na izlet z avtobusom sebi podobnih.

Na potovanje sem se pripravljaval dolgo, natančneje – odkar vem zase. Zato sprva nisem videl ničesar, razen tujih metafor. Ko pa so se te začele sestavljati v mesto, neizčrpno kot jezik in kompaktno kot slovar, sem spoznal, da mi zadošča za zmeraj. Medtem pa je prišel čas kosila.

"Florian ali Quadri?" je vprašal izkušeni vodnik.

Ni bilo preprosto izbrati: pred vsako od obeh restavracij je stal bel klavir, glasba pa je bila enaka – iz *Botra*.

Kot je v navadi pri Rusih, so se namesto nas odločili pisatelji. Spomnil sem se, da je pri Florianu posedal Goethe. Za njim smo prečkali trg, se namestili v senci stebrišča, da se ne bi prikrajšali za zvoke in vonje, in si odprli vsak svojo konzervo "Popotnikov zajtrk", ki nas je spremljala od Bresta do Foruma. Približno tako sem si predstavljal pohod Suvorova čez Alpe. V nasprotju z njim sem sklenil, da se bom sèm še vrnil.

Tokrat sem začel prodirati proti Benetkam iz tistih njenih kolonialnih provinc, ki so se prej imenovala Dalmacija.

Na tej obali je rad počitnikoval Tito – v Karađorđevićevem dvorcu. Naneslo je, da smo vsi trije bivali v njegovi hiši, le da v različnih državah. Generalisim v Jugoslaviji, midva s kraljem pa v črni gori. Na novo so jo odprli mesec pred našim obiskom, pa so že natisnili znamke novorojene države. Škoda, da grde. Poleg njih je Črna gora izstopala po treh neizgovorljivih, toda očitno nezamenljivih črkah abecede.

Na žalost nisem ugotovil, katerih, ker so se o tem razgreto prepirali vsi, ki sem jih vprašal. Kljub dodatnim črkam me tu niso brali nič manj kot v Srbiji, tako da z razkolom nisem nič izgubil, pridobil pa tudi ne. Kot običajno sem svoje bralce lahko zbral pod eno streho. Tokrat je bila ta iz 12. stoletja. Srečanje se je začelo z diplomatskimi darili. Gostitelji so me sprejeli kot izobraženega Skita. Da bi osupnili mojo v resnici dojemljivo domišljijo, so mi, v skladu z v teh krajih še živo bizantinsko tradicijo, slovesno izročili fosilno čudo – dvoglavega orla. "Domača različica te državne ptice," zagotavlja Tatjana Tolstoj, "nosi na eni glavi tubetjeko, na drugi pa čepico s ščitkom."

V Črni gori pa je bil orel ovenčan s krono.

"Pa ne da res leti?" sem vprašal prijaznega župana.

"Samo na paradah," me je pomiril.

Zdaj sem moral na vprašanja odgovarjati jaz. Sedeč v hladni kapeli, katere zgodovina je bila bistveno daljša od ameriške, sem

se sončil v pozornosti Črnogorcev, ki so me zamenjevali z nekom neprimerno pomembnejšim, kot se je meni posrečilo kazati se.

Da se vedrina ne bi izgubila, si je občinstvo prizadevalo najti skupen jezik, poleg slovanskega. Predlagal sem gobe, ki sem jih zjutraj opazil na tržnici. Nato sem, bojujoč se za pozornost in vaje računati na nacionalna čustva, še zlasti mlada in ranljiva, zagotavljal gostiteljem, češ da vidim razliko med njimi in drugimi Jugoslovani. Oni sicer o njej niso dvomili.

“Najvišji na svetu smo,” mi je preprosto oznanil direktor muzeja.

“Je to zato, ker se niste vdali Turkom?”

“Ne, ne, samo daljši smo. Višina je bila najbolj dragocena, da ne rečem edina dota naših ubogih princes. Izboljševale so pleme izrojenih monarhov vse Evrope. Italijanski naslednik je bil, recimo, takšen kilavček, da je malo manjkalo, pa bi ga ustrelili na svatbi.”

O črnogorski bojevitosti nisem dvomil – muzej je bil prekrit s prapori, prestreljenimi v bojih.

“Na Dunaju imajo morebiti več zastav, ampak oni so jih preluknjali sami, naše pa turške krogle.”

Seveda nisem ugovarjal, še zlasti, ker se je direktor vedel po evropsko. V rubriko “narodnost”, ki je bila na hitro vnesena v vprašalnike mlade države, je pošteno napisal: “Briga me.”

“Kje je pravzaprav Črna gora?” sem vprašal, ko sva se povzpela na nedotakljivo goro.

“Od obzorja do obzorja,” je z roko pokazal direktor, “če seveda ne gledate na jug – tam, za jezerom, je že Albanija. No, pa tudi ravnina ne šteje. Zato pa so gore naše. Tu zagotovo nič ne raste. Revščina je najboljša trdnjava.”

Morje se od tam ni videlo, vendar je bilo prej tudi to tuje. V starodavnem mestu Budvi je potekala meja med Turčijo in Beneško republiko. V bistvu je tako tudi ostalo, toda zdaj so mejo med Vzhodom in Zahodom zaznamovali Rusi.

Bliskovito so kupovali nepremičnine, saj so, ker so izgubili en imperij, hiteli spravljati skupaj drugega, pri čemer so se tokrat izognili prekletim ožinam.

“Splendid!” mi je rekel domačin in s prstom pokazal na obalo, poraslo s pinijami.

“Ja, res je krasno.”

“Ne, hotel se tako imenuje. Pravijo, da ga gradi žena Lužkova.”

Ker nisem vedel, kaj naj rečem, sem se opravičil.

“Nič za to, ti vsaj ne bombardirajo, tako kot jenkiji.”

Spet sem se opravičil.

“Plažo pa so pokupili do zadnjega koticčka. Pri nas se lahko kopaš do novembra. Če si Rus, seveda.”

“Bolje mroži kot medvedi.”

“Še toliko bolj, ker so lov prepovedali.”

Ko sem se prepričal, da se v novi državi še vedno spleča biti Rus, sem se odpravil v Kotor, ki leži v ustju najjužnejšega fjorda v Evropi. Zaliv, zvit kakor na navijalke, se je zavrtal v črne gore, ki so se razmaknile ob pristanišču. V tem kotu se je končal Beneški imperij. Po drugi, zgodovinski strani, pa se je končal pri mojem newyorškem znancu. Ta je odrastel ob Velikem kanalu v družinski palači, govoril je beneško narečje, nosil dožev priimek in je bil, kot se je izkazalo, neznamen slepar, ki je utajil del moje plače.

Moj vodnik, ki me je popeljal skozi trdnjavsko obzidje Kotorja, je z roko preletel čez pritlikavi trg in zanosno citiral:

“Večnega izobilja senca počiva nad miroljubnimi kraji, kjer novi Feniks širi krila. Kdo je to?”

“NATO?”

“Če verjamemo Gozziju, bi vam odsekali glavo. To je uganka princese Turandot. To je on – beneški lev Adrie.”

Šele zdaj sem nad vrati opazil prijaznega mešančka s plahim nasmeškom. Z malto pritrjena krila so kazala na heraldični izvor zveri, ki je miroljubno utelešala sanje prosvetiteljev.

“Da bi ukrotili naravo,” je rekel vodnik, “jo je treba naučiti brati.”

“In glasovati.”

“Natanko to. Beneška republika je preživela tisoč let, česar ne bi mogli reči ne o Atenah ne o Ameriki. To pa vse zato, ker je lev s knjigo civilizacija.”

“Potem je pa lev z očali kultura.”

“To je takrat, ko ne ostane ničesar drugega.”

“Da bi bil srečen,” je zapisal ostareli Casanova, “zadošča dobra knjižnica.” Poleg spominov nam je zapustil enciklopedijo sirov in delo o podvojitvi kocke. Vendar ga je presegel rojak, ki je v Benetkah objavil uspešnico *Newtonov nauk za ženske*.

“Biti moraš kreten,” je vljudno rekel Umberto Eco, “da ostaneš v Benetkah več kot dva dni. Saj tam ni niti enega drevesa.”

Nisem bil dovolj predrzen, da bi se prepiral z znamenitnikom, že zato ne, ker sem ga spravil v slabo voljo, ko sem ga pogostil s ščijem. Od kod pa naj bi vedel, da je pisatelj, odkar se je poročil z Nemko, zasovražil kisló zelje?

Vendar moram priznati, da sem se že srečal z latinskim temperamentom pri mizi, ko smo živeli v Rimu in se odpravljali v Ameriko. Spoprijateljil sem se s sosedom in ga povabil na ajdovo kašo, pritihotapljeno iz domovine. Italijan, ki je prvič poskusil to jed, je pograbil kozico in stresel njeno vsebino v straniščno školjko.

“Nobeno razumno bitje ne bi smelo jesti take grdobije,” je pojasnil, ko je prišel k sebi.

“In brez dvoma je imel prav,” je na to rekla beneška slavistka, ki je tukajšnjim študentom predavala o *Nočni straži* in drugi klasiki. “Kar pa zadeva Umberta Eca, je pri nas v navadi psovati Benetke, kakor pri vas Disneyland.”

“Ne vidim podobnosti.”

“Kič, tako kot beneški lesteneč. Brez posledic ga lahko obesiš samo v Benetkah.”

“No, ja. V kavbojskih škornjih lahko hodiš okrog samo v Teksasu.”

“In še to samo, če si Bush.”

“Ampak vi tu živite?”

“Pozimi. Saj to ni pravo mesto. Zvečer je luč v enem oknu od stotih. Palače so po neumnosti pokupili Američani in jih puščajo prazne. Tu tudi šol skorajda ni ostalo, še kina ni. Pri nas od 18. stoletja niso ničesar zgradili. Benetke so slepo črevo zgodovine. Kot je rekel Pound – svilene cape.”

“Zaradi tega jih imamo tudi radi.”

“Kako jih ne bi imeli,” se je nepričakovano hitro strinjala sogovornica in pokazala na stojnico gondoljerjev.

V izložbi je ležalo vse, kar človek potrebuje: zlate zastavice z levom, slamniki, mornarske majice, kondomi.

“Saj veste, vsak gondoljer je pesnik, pevec in zvodnik.”

Nisva vedela, vendar sva znižala glas: okoli naju so govorili rusko.

Ogledal sem si prišleke in stopil za damo v trgovino.

Prodajalka jo je nagovorila sočutno, kakor v jezikovnem priročniku:

“Govorite nemško? Francosko? Angleško?”

“Ne,” je ženska po krajšem pretehtavanju odgovorila po rusko.

“Prav, saj sem tudi jaz iz Moldavije.”

“Dakijci,” sem se ganjeno spomnil priljubljene knjige iz šolskih let *Zgodovina ZSSR od davnine*, “ni čudno, da jih je obiskal Ovid.”

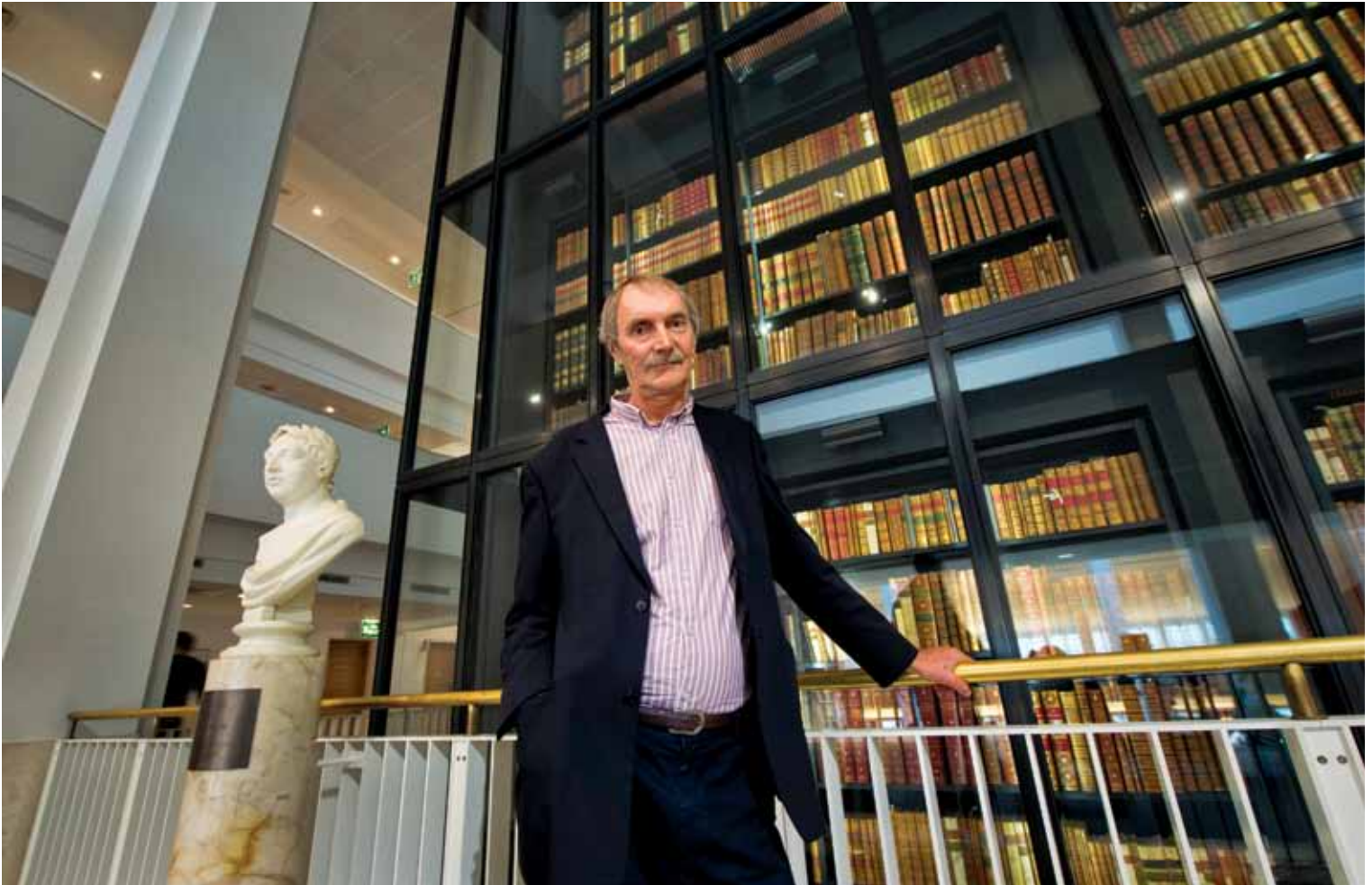
Ponoči se je spustila megla in v laguni so odpovedali plovbo.

Do kolodvora sem prišel z vodnim taksijem. S čolna celo v najožjih kanalih ni bilo videti hiš. Benetke so izginile kakor ženska pod odejo. Vendar sem vedel, da so tam, in pohlepno sem strmел v mokro temo, saj se nisem hotel ločiti od njih. •

Prevod: Lijana Dejak

01

02

reportaža: VZHODNI LONDON

tekst: Meta Krese

fotografije: Arne Hodalič

ZAPUŠČINA OLIMPIJSKIH IGER

“Bilo je čudovito,” pripoveduje **Rod Sheard** s tisto mero dramatičnosti, še spodobno za Angleža, ki ima pisarno v londonskem okraju Putneyu, v predelu jugozahodnega Londona, ki je bil že v 16. stoletju tako zanimiv, da ga je kraljica Elizabeta I. redno obiskovala in po navadi ostala tudi več dni.

“Na paraolimpijskih igrah je pri teku moških na 100 metrov, ko so se tekmovalci poskušali zbrati, 8000 gledalcev vzklikalo ime svojega junaka. Peacock, Peacock, Peacock je bučalo po stadionu. In potem je Peacock, prav takrat, ko je bil njegov obraz na velikem ekranu, samo položil prst na usta in v trenutku je zavladala tišina. Bilo je veličastno,” še enkrat poudari Rod Sheard, arhitekt, ki je vodil arhitekturni biro pri načrtovanju londonskega olimpijskega stadiona. Olimpijski stadion je v tistem predelu vzhodnega Londona, ki ga do lanskega leta niti najnižji lakaji kraljice Elizabete II. ne bi obiskali. Je zdaj po olimpijskih in paraolimpijskih igrah v prestolnici neenakosti, kot radi rečejo družboslovci, drugače? Koliko svetlobe, ki se je lani za štirinajst dni v tisočerihih bleščicah razpršila po vsem svetu, je še mogoče zaznati? Družbena zapuščina, torej socialna transformacija vzhodnega dela Londona, ki so jo obljubljali britanski načrtovalci olimpijskih iger, je bila namreč tista, ki je Mednarodni olimpijski komite, vsaj tako so zapisali, prepričala, da so Britanci dobili v roke organizacijo tega megalomanskega dogodka.

“V nekaj letih, ko bodo projekti zaključeni, ko bo vse urejeno, bo to postal fantastičen del Londona,” je prepričan Rod Sheard. “London je čudno mesto, sestavljeno iz številnih vasi. Ampak ta del ni bil niti vas, bila je zares nikogaršnja zemlja. To je zgodovinsko umazan, zanikrn predel mesta, kamor zares ne bi hoteli iti.” Že geografske zakonitosti mu ne govorijo v prid. “Veter piha iz zahoda proti vzhodu. In tako v viktorijanskih časih, ko so vsi kurili kamine, je dim neslo iz

svetovljanskega zahoda proti vzhodu. Že zato je West End priljubljen; revni so vedno živeli na vzhodnem delu Londona. In potrebno je bilo res nekaj velikega, projekt z zares ogromno kapitala, da se je ta del lahko začel spreminjati.”

Izgradnja olimpijskega središča naj bi vplivala na pet okrajev v vzhodnem Londonu: Newham, Tower Hamlets, Hackney, Waltham Forest in Greenwich, torej na območje, ki ga je Charles Booth že konec 19. stoletja na svojih zemljevidih ‘mestne revščine’ v glavnem porisal s črnimi kvadrati. Črna je pomenila najnižji razred, napol kriminalen. Zahodni del se je seveda bleščal rumeno, v barvi, ki je bila rezervirana za višji razred. Za bogate, je zapisal.

Vzhodni London nikoli ni bil zaprt, zatohel prostor. Prav obratno, vedno je bil odvisen od priseljencev, ki jim je bila običajno to prva postaja v Angliji. A če je bila priložnost, so jo zagrabili in odšli. Bojda se med milijon in pol prebivalcev sliši 200 različnih jezikov. Če preskočimo hugenote, ki so prišli v 17. stoletju, pa v 19. stoletju Irce, ki jih je prignala lakota, smo že pri Judih, ki so na začetku prejšnjega stoletja pribežali iz Rusije, zamenjali so jih azijski migranti, pa Afričani, priseljenci s Karibskih otokov, Turki, Kitajci, begunci iz nekdanjih republik Jugoslavije in zdaj največ Poljaki, Romuni in še bi lahko naštevali.

“V pripravah za gradnjo olimpijskega prizorišča so morali preseliti približno 200 manjših podjetij in obrti ter dve tovarni,” razloži **Gavin Poynter**, profesor na univerzi v vzhodnem Londonu (University of East London). “Mislim, da so jih večinoma preselili v boljše prostore, vendar v precej oddaljene kraje, tako do so nekateri selitev slabo sprejeli. V slabih socialnih bivališčih je živelo več sto družin, ki so v zameno dobili nova socialna stanovanja, a v drugih predmestjih Londona, zato je bilo med njimi precej ogorčenja. In seveda ne smemo pozabiti na tri skupine *travellerjev*. V vsaki skupini je bilo od 50 do 70 ljudi.”

stran 32:

01 Rod Sheard

02 Gavin Poynter

stran 34–35:

03 gradnja novega študentskega doma tik ob trgovskem centru Westfield

04 olimpijske objekte razstavljajo kot hiše iz lego kock.

05 vhod v olimpijsko mesto danes

06 RUN, delo umetnice Monice Bonvicini

03

04

05

06

07

08

Čeprav so *travellerji* nomadske etnične skupine irskega ali romskega izvora, so živeli v Stratfordu vse od leta 1971. Njihova stanovanjska bivališča so bila sicer večinoma prikolice, ampak otroci so tam hodili v šolo, imeli so svoje zdravnike, nekateri tudi službe. Rebecca Taylor, novinarka londonske revije *Time Out*, je že leta 2007 zapisala, da kakršnekoli že bodo olimpijske igre, se takrat velja spomniti, da so bili *zaradi 14 dni športa* številni prisiljeni spremeniti svoje življenje.

“Le člani ene skupine so bili zadovoljni z novim prostorom, ampak vsi, prav vsi pa so imeli so občutek, da je njihova skupnost popolnoma razpadla,” meni Gavin Poynter. Nesrečnih zgodb razseljenih ljudi so zapisale tudi olimpijske igre v Barceloni, Atlanti, Atenah, Pekingu ...

Poynter poudari, da je težko zagovarjati idejo, da bi lahko bile olimpijske igre v imenu demokracije in tradicije vlečni konj za oblikovanje novega socialnega okolja. Če je razvoj prostora skoncentriran na tak dogodek, pomeni, da se zelo na hitro oblikuje novo okolje, za katerega ni nujno, da odgovarja potrebam lokalnih ljudi. Zelo lahko se zgodi, da še poveča obstoječe socialne, ekonomske in kulturne razlike. Prepričan je, da bi London moral na novo vzpostaviti ravnotežje nasproti mednarodnim vlaganjem. Žal lahko zahteve Olimpijskega komiteja potešijo le velike korporacije. Le te so sposobne prevzeti dela in jih pravočasno zaključiti. Lokalna skupnost je pri tem in tudi pri demokratičnem odločanju, kaj se dogaja na njenem prostoru, praktično izključena.

“Zanimiva pa je olimpijska vas, kjer je več kot 2000 stanovanjskih enot. Polovico je socialnih stanovanj. Prve družine se bodo preselili novembra. Plačevali bodo med 70 do 80 odstotkov tržne najemnine. Druga stanovanja bodo prodali konzorciju mednarodnih zasebnih podjetij, kjer prednjači katarska kraljeva družina. Oddajati nameravajo predvsem poslovnem z vseh koncev sveta.”

Mogoče je to dober primer sobivanja premožnejšev in ljudi, ki si stanovanja komaj lahko privoščijo.

“Ob desetih se dobimo pri izhodu podzemne na strani Westfielda,” mi je rekel **Tom Smith**, glavni urbanist in krajinski arhitekt pri AECOM, krajinskem biroju, ki je vse od leta 2003 vodil projektiranje olimpijskega parka. Ura je že krepko čez deset, ko dobim Arnejevo sporočilo. *Izgubil sem se. Zadeva je ogromna*. Nisem bila presenečena. Težko bi bilo drugače. Še ljubitelji nakupovanja bi izgubili sled, kako le ne bi nekdo, ki ga vodi po svetu fotoaparati. Še sreča, da je tudi Tom Smith zamujal: *Se opravičujem, otrok se upira varuški. Sem na poti*, preberem na mobilnem telefonu.

Megalomanski trgovski center Westfield prestreže vsakega obiskovalca, ki se pripelje z nadzemno ali podzemno železnico v Stratford, torej do izhodiščne točke olimpijskega parka Queen Elizabeth Olympic Park. Sesuje te pogled na kičast mavzolej potrošništva, prav nič drugačnega od kateregakoli drugega na tem svetu, mogoče le še večjega, kjer lahko v več kot 300 trgovinah kupiš, kar ti pade na pamet, celo športno opremo, ali pa se znebiš denarja v kazinoju, naivnega obiskovalca, željnega podoživeti vsaj malo tistih emocij, ki jih z zvenečimi besedami povezujejo z olimpijskimi igrami. To je zdaj to, sem si mislila, to je rezultat visoko zvenečih besed načrtovalcev londonskih olimpijskih iger: *Spoprijeli se bomo z revščino, brezposelnostjo, neizobraženostjo in nekakovostnim zdravjem*.

“Viktorijanci so razvijali mesto do doline reke Lea,” razloži Tom Smith, medtem ko skoraj tečemo mimo trgovin zares istih znamk, kot so v ljubljanskem BTC-ju. Na izhodu zagledamo gradbišče. Pogled ni prav spektakularen, je pa zanimiv: način podiranja, recimo, nekaterih športnih objektov ali pa gradnje, kot je študentski dom, spominja na igranje z lego kockami. Nobenih opek ni videti: objekte razstavljajo ali sestavljajo iz že naprej pripravljenih delov. V daljavi je sicer

stran 36:

07 Tom Smith

08 bleščeč vhod v trgovski center Westfield

stran 38–39:

09 eden izmed 20 mostov zgrajenih za olimpijske igre

10 velodrom še čaka obnove

11 le redki zaidejo v novi park

12 igrišče na obrobju parka

09

10

11

12

13

14

videti obrise Londona, a vseeno nimaš občutka, da si v mestu. Po nekaj minutah hoje ob žičnati ograji, ki nas loči od gradbišč, končno zagledamo travnike, ki so lani poleti cveteli v vseh možnih barvah.

“Tu so se taktično ustavili,” nadaljuje Tom Smith, “ker je območje močvirnato in zelo težko za razvoj. Od takrat naprej se je počasi spreminjalo v smetišče. Postalo je območje za zelo umazano industrijo, kot so usnjarne, ki so uničevale zemljo, vodo in zrak. Kasneje je industrija propadla, predel je postal mrtva zona. V našem predlogu, s katerim smo zmagali, je bilo poudarjeno, da ni pomembno, kaj London naredi za olimpijske igre, ampak kaj lahko z olimpijskimi igrami naredimo za mesto. Skratka, zanimala nas je zapuščina. Mislim, da smo prav zato dobili delo.”

“Območje, zanimivo za olimpijske igre, meri v dolžino skoraj dve milj. Prepredeno je z železniškimi tiri, cestami, skozenj je speljana glavna kanalizacija za severni London,” razlaga Tom Smith. “Pred idejo o olimpijskih igrah je bilo narejeno 22 generalnih načrtov za razvoj tega dela Londona, a nobenega niso uresničili, ker so bili predragi. Samo olimpijske igre imajo ta denar in voljo, da se lahko popolnoma spremenijo prostor. Zdaj je to območje zelo zanimivo za vlagatelje.”

V Londonu se cene nepremičnin še vedno dvigujejo, saj predvsem azijski in arabski bogataši ne zaupajo več ameriškim borznim trgov, stari London pa očitno ohranja dobro ime. Pri projektiranju so se odločili za pragmatičnost: “Ni nam bilo do tega, da bi se postavljali pred svetom z izjemnimi arhitekturnimi deli. Pri urejanju krajine, oblikovanju prostora, smo upoštevali, da so bili v dolini reke Lea tradicionalno zelo pomembne vodne poti, reka, kanali ... Eden naših večjih dosežkov je, da so spet dostopne za ljudi. Namembnost vodnih kanalov se je v zgodovini ves čas spreminjala. Služili so za namakanje v kmetijstvu, bibavico so izkoristili mlinarji, pomembni so bili za transport. Zgradili smo 20 mostov in tako spet zašili mesto skupaj.”

“Sprehajalni park je pomemben razlog, zakaj smo zmagali,” zatrdi Tom Smith. “Območje, ki smo ga uredili, ni nov park, temveč je le podaljšek že obstoječega in se vleče 22 milj ob reki Lea. To je pravzaprav največji park v Londonu in nobeden ni vedel za njega. Patrick Abercrombie je bil zadnji, ki je naredil razumen, zelo sprejemljiv zelen urbanistični plan Londona, in sicer že daljnega leta 1944. To je moj najljubši načrt za razvoj in izboljšanje Londona; del tega je ta park. V bistvu smo mi samo dokončati nekaj, kar je bilo vedno tu z namenom in upanjem, da bo privlačno za vse Londončane.” Park je bil v začetku oktobra prazen, pa čeprav je sonce prav nenavadno za ta čas prijetno grelo. Težko je bilo skriti skepticizem in se navduševati nad tem, da so bili, recimo, pri

urejevanju 246 hektarov parkovnih površin navdse prijazni do okolja in so poskrbeli tudi za preseljevanje habitatov in rastlinskih ter živalskih vrst. Tako je tudi 1698 pupkov dobilo novo domovanje. Zdaj so veliko infrastrukture, nujne za potek olimpijskih iger, odstranili. Ostali so medijski center, gromozanska škatla, ob kateri te zabolijo oči in srce, velodrom, ki ta hip še ne služi ničemur, vodni center, razsipno umetniško delo arhitektke Zahe Hadid, ki ga naj bi ponovno zagnali spomladi naslednje leto, čeprav je na plakatih zapisano leto 2015, in seveda olimpijski stadion.

A Rod Sheard odločno zavrne vse dvome: “Nobenih dvomov ne bi imeli, če bi bili prej na tem koncu Londona. To je bil grozen predel. Morate vedeti, kaj govorijo statistični podatki. Pričakovana življenjska doma je sedem let višja na zahodnem koncu Londona kot na vzhodnem. Oddaljena pa sta sedem milj! Vsaka milja oddaljenosti je leto vašega življenja! Vsa industrija je tu odlagala svoje odpadke. Ljudje so se tudi v preteklosti trudili, da bi integrirali ta predel, ampak zmeraj je to bilo v majhnem obsegu. Olimpijske igre so stale devet milijard funtov, ampak skoraj polovica je vložena v kraj, da je tak, kakršen bi moral biti. Pri tem ni pomemben le denar, ampak tudi politična volja. Veliko igralcev od lokalne oblasti, londonskega župana, vlade mora biti zainteresiranih.”

Tom Smith je prepričan, da so tudi predeli, ki mejijo na olimpijski park, postali več vredni. Kapitalski gotovo. S parka zavijemo na most čez reko Leo, gremo mimo industrijske stavbe zabavne kričeče roza barve, v kateri dimijo lososa. Dimnica, ki so jo zaradi olimpijade za nekaj sto metrov v celoti prestavili, je ena redkih industrijskih zapuščin v tem delu mesta. Pristanemo na drugem bregu reke, v Hackney Wiku, pozidanem z opečnatimi hišami. Končno spet London, si mislim. Oči se sprehodijo po grafitih, ampak kot da bi bilo nekaj narobe z njimi. Tako popolni so, tako estetski, čisto brez napak. In dolgočasni. Seveda, lokalni grafitarji so morali svoje stene, svoje igrišče, kot so sami izjavili, prepustiti etabliranim umetnikom iz celega sveta. Občutek je pravzaprav enak kot v predelu Westfielda, kjer lahko izčrpan nakupovalec posesti in si privoščiti jedi, s kateregakoli dela sveta mu le pade na pamet. Usedeva se na klop, ki pripada vietnamski restavraciji. Po elektronski napravi, ki ti jo potisnejo v roke, ti sporočijo, kdaj je tvoja jed pripravljena. Juha je odlična, skoraj popolna. Ampak nekaj ji manjka. Duša, bi si mogoče rekla, če bi bila pesnica. Ampak ta ni bila nikoli dobra družba kapitala. Najbrž ima Gavin Poynter prav, ko meni, da ni pošteno že po enem letu soditi o zapuščini olimpijskih iger. Ko se bodo vrnili ljudje, bo drugače. Mogoče juha ne bo več sterilna in upajmo, da bodo grafiti spet zaživel.

stran 40:

13 Hackney Wik, predel, ki meji na olimpijski park

14 “uradni” grafitarji so prevzeli stene lokalcem

Reportažo je podprlo Britansko veleposlaništvo v Sloveniji, posebna zahvala gre tudi Slovenskemu veleposlaništvu v Londonu.

teorija

ilustracije: Nenad Cizl

MESTA IN PROCESI GLOBALIZACIJE

“Mesto je korelat poti. Mesto obstaja le v funkciji pretoka in povezav; je le posamična točka v sistemu povezav, ki ga ustvarja in soustvarja. Opredeljeno je prek vstopov in izstopov: nekaj mora vanj vstopiti in izstopiti iz njega.”

(Deleuze in Guattari, 1987: 186)

Italijanski urbani sociolog Martinotti (1996: 1–3) ugotavlja, da sodobna mesta ob procesih “eksplozivne difuzije novih komunikacijskih in transportnih tehnologij» ne izgubljajo na pomenu, temveč se preurejajo v neke nove prostorske tvorbe, katerih vloga še ni popolnoma definirana. Mesta so v spremembe pravzaprav prisiljena zaradi novih revolucionarnih infrastrukturnih tehnologij, ki prostor, mobilnost in resurse prilagajajo novim načinom produkcije in reprodukcije. Preurejanje mest poteka s »spreminjanjem odnosov v ravnotežju med prebivalci in teritorijem”, pri tem pa Martinotti opozarja, da so ta ravnotežja zaradi “globokih strukturalnih mutacij” in mešanja starih z novimi urbani elementi težko razločljiva ter pogosto kontradiktorna. Podobno ugotavljata tudi Bright in Geyer (1995): “Jedra svetovne zgodovine ne predstavljajo več razvoj in razpredanje svetovnih sistemov, temveč napeta, neprekinjena interakcija med silami, ki spodbujajo svetovno integracijo, in silami, ki hočejo obnavljati lokalne avtonomije. To samo po sebi ni boj za ali proti globalnemu povezovanju, temveč boj glede pogojev, pod katerimi bo potekala ta integracija.” Avtorji, kot je na primer Le Gales (2002), ob tem špekulirajo, da se je zavoljo procesov globalizacije pomen nacionalne države zmanjšal. Pri tem ugotavlja da je “»primež nacionalne države popustil in se je zgodila prerazporeditev avtoritete na področju urbanega razvoja”. V obstoječih razmerah nanj bi sub-nacionalne entitete, tj. mesta, zlasti s priložnostmi za razvoj različnih oblik avtonomnosti, procesov integracije, strateškega povezovanja in boljše izrabe virov, močno pridobila na pomenu. Če so bila mesta v prejšnjih obdobjih močno povezana oz. odvisna od lokalnih in teritorialnih zamejitev nacionalne države, so s procesi integracije in globalizacije pridobila nova omrežja in subsidiarne povezave, ki spodbujajo njihov razvoj. V tem pogledu mesta ne izgubljajo na pomenu, ampak se preoblikujejo v novo, širšo obliko teritorialne entitete, ki poskuša iznajti nove načine vodenja in upravljanja, ki bodo podpirali aspiracije po urbanem razvoju.

Območja mest se torej vse bolj prepletajo in povezujejo z drugimi urbani območji v še večje prostorske enote – urbane sisteme. Urbani sistem je vzorec mest, krajev in drugih pomembnih prostorov, ki so povezani tako, da se kakršnakoli večja sprememba prebivalstva, ekonomske vitalnosti, zaposlitve ali dostopa do storitev v enem odraža tudi v drugih prostorih (Pacione, 2001: 111). Široka urbana območja tako vse bolj postajajo omrežja pomembnih urbanih jeder (Soja, 2000), ki se z drugimi urbani jedri v državi povezujejo preko infrastrukturnih omrežij. Povečevanje soodvisnosti med naselji povečuje pomembnost gledanja na državo kot na sistem povezanih urbanih prostorov in ne kot na vrsto neodvisnih poseljenih prostorov.

V prejšnjih obdobjih so bila podeželska naselja ločena od urbanega sistema. Mesto je imelo močan vpliv v mestni regiji, medtem ko je nacionalno državo v eno celoto povezoval poselitveni sistem oziroma sistem naselij, v katerih prebivalce združujejo določeni politični ali kulturni kriteriji. Še pred nastankom nacionalne države je bilo mesto najboljše organizirana družbenopolitična in ekonomska struktura, ki je imela velik vpliv na podeželje (na primer kot trg, kjer se ponuja kmetijske pridelke). Mestne države, kakršna so bila srednjeveška hanzeatska mesta, so bila kot trgovski, obrtni in družbeno-kulturni centri pomembna vozlišča za celotno, sicer agrarno usmerjeno regijo (glej npr. Mumford, 1969, 1988). Intenzivnejše funkcionalno povezovanje mest s podeželjem se je začelo v dobi industrializacije in deagrariacije, ki je sprožila proces industrijske urbanizacije. Proces urbanizacije se je nadaljeval z nastankom mestnih regij in kasneje metropoliziranih območij, pri čemer so se urbana območja vse bolj večala.

V obdobju industrializacije v državah že obstaja več urbanih območij, ki tvorijo urbani sistem, vendar ta med sabo še niso tesno povezana. Kljub temu da med njimi obstajajo določene ekonomske povezave, pa ostajajo funkcionalno nepovezana (imajo ločene storitve, vsako urbano območje ima svoje zaledje idr.). V obdobju po letu 1980 prihaja v ekonomsko razvitih državah s posodobitvijo prometnih in telekomunikacijskih povezav do večjega t. i. “časovno-prostorskega zgoščevanja” (Harvey, 1989: 147). Gre za prostorsko-časovno reorganizacijo, ki prinaša povsem nov tip dojemanja časa in prostora. časovno-prostorsko zgoščevanje je

posledica telekomunikacijskih in transportnih izboljšav, ki omogočajo hitrejši prenos podatkov, blaga, materiala in ljudi na katerekoli lokacije na svetu ter vse bolj skrajšujejo časovne roke. Kot je na slavni sliki *Krčenje sveta* (*The Shrinking Map of the World*) prikazal Mc Hale (1969), se podoba oziroma dojemanje sveta spreminja, pri čemer postaja svet zavoljo čedalje hitrejših in bolj gostih povezav med kraji vse manjši in manjši. Podoba sveta, ki se zmanjšuje v skladu z novim občutenjem potovalnih časov in razdalj, seveda ne predpostavlja doslednega "krčenja" fizičnega prostora, ampak se nanaša na to, kako procesi globalizacije spreminjajo "občutek oddaljenosti in povezanosti" med lokacijami na planetu. Urbana območja postajajo zaradi medsebojne bližine vse bolj funkcionalno preprejena in soodvisna. Seveda je treba omeniti, da skladno s tem, ko se urbana območja postopoma zlivajo v en funkcionalno povezan urbani sistem, ostajajo posamezni deli, kot so velika naravna območja ali geografsko močno odrinjeni predeli, še vedno slabo povezani z omrežjem pomembnih jeder v urbanem sistemu. Ne glede na to izjeme postaja urbani sistem v ekonomsko razvitejših državah zaradi dobre infrastrukturne in funkcionalne povezanosti vedno bolj skladen oziroma "poenoten" s poselitvenim sistemom. V takem urbanem omrežju pogosto prihaja do povezav med posameznimi jedri na osnovi komplementarnih funkcij in ne na podlagi fizične bližine. Mesta oziroma urbana jedra se povezujejo v multijedrne strukture z namenom dopolnjevanja svojih funkcij, dejavnosti in zagotavljanja "holističnih kompetitivnih prednosti pred monocentričnimi tekmeči" (Pacione, 2001) oziroma mesti, ki so nimajo podobnih povezav. Primer takšne multijedrne povezave mest sta Randstad Holland na Nizozemskem (Cortie, Dijst, 1992) in Kansai Region na Japonskem (Batten, 1995). Nekatera ekonomsko še posebej razvita urbana območja se povezujejo tudi preko državnih meja. Pri tem nastajajo "megapolitanski urbani sistemi", ki jih je Gottman (1961) opisal kot urbane enote z najmanj 25 milijoni prebivalcev. Kohezivnost megapolitanskih sistemov temelji na obstoju izredno napredne transportne in komunikacijske infrastrukture, ki tem ekstenzivnim območjem zagotavlja naddržavni oziroma mednarodni pomen. Primeri megapolisov so v ZDA območje od Velikih jezer preko Chicaga do Detroita, na Japonskem območje od Tokia, Jokohame, Osake do Kobeja, v Evropi pa bi se tako območje lahko razvilo s povezovanjem Londona, Amsterdama, Pariza, Ruhra in Milana (Evropska centralna urbana razvojna "modra banana" (Meijer, 1993: 981–990). Doxiadis (1968, 1974) govori celo o nastanku univerzalnih mest "ekumenopolisov", ki se bodo zaradi nezadržnega širjenja urbanizacije v svetu pojavila ob koncu 21. stoletja. Ekumenopolisi bodo po Doxiadisevi viziji združevali še večja urbana območja, ki se bodo raztezala čez velike dele posameznih celin. Dejstvo je, da postaja oblikovanje vedno večjih in bolj povezanih urbanih območij z gradnjo novih infrastrukturnih omrežij del neizogibne realnosti, ki se ji nekatera mesta bolje prilagajajo kot druga. Globalizacija je v tem pogledu hvaležna tema teoretskih razglabljanj in sproža vrsto diskusij oz. polemik o njenih koristnih in škodljivih učinkih. Nedvomno pa ima preurejanje odnosov med prebivalci, teritorijem, novimi infrastrukturami in pomembnimi družbenoekonomskimi sistemi na urbanih območjih močan vpliv na kakovost življenja na lokalni ravni, kjer se odvijajo najbolj intenzivne spremembe.

Lokalni izzivi globalizacije

Vsaka skupnost se na drugačen način sooča z izzivi globalizacije. Nekatere so bolj odprte in manj selektivno sprejemajo globalizacijske trende z namenom čim boljšega izkoristka "moči tokov" (Castells, 1996). Druge skupnosti so manj odprte in skušajo z namenom zaščite značilnosti lokalnih prostorov in krajev zadržati višjo stopnjo nadzora nad globalnimi tokovi. Vse današnje skupnosti pa imajo pravzaprav skupno lastnost, ki je ni mogoče prezreti. Vse so namreč na en ali drug način povezane s procesom prilagajanja in prehodom iz lokalne skupnosti h globalni družbi. V tem smislu vse skupnosti hote ali ne hote oblikujejo svojo prostorsko identiteto v navezavi na procese globalizacije. Castells (1997) ugotavlja, da ob tem prihaja do nasprotij med »prostorom tokov« in »prostorom krajev«. Na prvi pogled se namreč zdi da slednji zaradi vplivov novih "virtualnih" tehnologij postopoma izgublja funkcijo generatorja družbenih interakcij in prihaja do zmanjševanja pomena

fizičnih – teritorialnih oz. lokalnih skupnosti in nastanka "transnacionalnih skupnosti".

Pri tej tezi, ki temelji na "izginjanju teritorialnih determinizmov", je potrebno biti nekoliko skeptičen in bolj previden. Nove tehnologije in globalno usmerjeni gospodarski in politični procesi nedvomno zmanjšujejo vlogo fizičnega prostora, ki pa lahko na drugi strani, preko procesov globalizacije, hkrati pridobijo nove vrednosti in kvalitete. Informacijske tehnologije imajo dvojen učinek na krajevno prostoro. Prvič, sklepamo lahko, da procesi globalizacije pomagajo pri premagovanju družbeno-prostorskih omejitev krajev in tako neposredno vplivajo na organizacijo vsakdanjega življenja v skupnosti. V tem smislu lahko rečemo, da prihaja do navezave krajev na širše globalne procese, pri čemer prostor postaja vedno manj izrazit. Drugič, procesi globalizacije hkrati ponujajo tudi možnosti za pluralizacijo prostorskih identitet. Tudi v tehnološko najbolj razvitih družbah kulturne specifikke s procesi globalizacije ne izginejo, temveč pomenijo pomembno in intenzivno socio-psihološko povezavo med posameznikom in njegovim lokalnim okoljem.

Zelo nazorno vplive globalizacije opiše Harvey, ko ugotavlja, da hitrejšje premagovanje prostorskih ovir povzroča dvojje različnih učinkov na lokalnost in krajevno prostoro:

a. Po eni strani prihaja do povečane občutljivosti in zavzetosti pri ohranjanju lokalnih posebnosti. Predvsem gre za to, kaj lahko nek kraj ponudi glede na globalni kontekst. Mnogi kraji med sabo tekmujejo v ponudbi kulturnih posebnosti in znamenitosti ter pri tem nemalokrat poudarjajo historično povsem nepomembne lokalne značilnosti ali pa celo na novo oblikujejo zgodovinske artefakte in dogodke, s katerimi privabljajo obiskovalce. "*Čim manj kot so pomembne prostorske ovire, tem bolj je kapital občutljiv za krajevne variacije v prostoru in tem večja je spodbuda za diferenciacijo krajev na načine, ki so privlačni za kapital*". (Harvey v: Urry, 1995: 23) Harvey v tem primeru omenja, da globalnost lahko prispeva tudi k povečevanju občutka za zgodovino in ohranjanju tradicionalnih kulturnih značilnosti v mestu.

b. Po drugi strani pa časovno-prostorsko zgoščevanje povzroča tudi hitrejšje razprševanje popularnih in množičnih vsebin. S tem se univerzalizirajo okusi in zmanjšuje pomen lokalnih posebnosti v prostoru, predvsem pa večja potrošnja mnogovrstnih kulturnih izdelkov. Nove tehnologije v tem primeru preko globalizacije in razširjanja različnih kulturnih vzorcev na vse konce sveta prispevajo k standardizaciji oz. omogočajo razvoj množične popularne kulture in zmanjšujejo moč povezav med kulturami, kraji in lokalnimi identitetami.

Ne glede na nejasne rezultate procesov globalizacije je jasno, da je "sodobni svet, svet mest" (Pacione, 2001: 37), saj se število prebivalcev na urbanih območjih nenehno večja. Pri tem je opazno, da vse večja včasih nemestna (podeželska) območja pridobivajo lastnosti, ki so bile prej zgolj značilnosti mest. Celotisti posamezniki, ki živijo preko administrativnih in funkcionalnih meja mesta, svoj življenjski slog do neke mere prilagajajo bližnjim ali daljnim mestom. Ob tem ne moremo kratko malo govoriti le o širjenju ali razraščanju mest, saj se ob tem spreminjajo tudi sama mesta, ki postajajo vse bolj povezana z drugimi območji in odvisna od različnih infrastruktur. Podobne procese je že leta 1977 opazal Castells, ki omenja, da je "razločljivost, na kateri temelji prostor, ki ga imenujemo mesto, močno ogrožena". Isti avtor navaja, da "*ne moremo več uporabljati pojma mesto za opis entitete, ki je, čeprav velika in napihnjena, vendarle prepoznana kot omejena in zaokrožena struktura, ki zaseda določen prostor. Na njegov položaj smo prisiljeni postaviti urbano: ne mesto v klasičnem pomenu besede ne podeželje, temveč požrešno pošast, ki golta tako mesto kot podeželje in pri tem učinkovito ruši staro razlikovanje*". (1997: 6). ♦

Viri:

- Batten, D. F. (1995): "Network Cities: Creative Urban Agglomerations for the 21st Century."
V: Urban Studies, let. 32, št. 2, str. 313–328.
 Castells, M. (1977): *The Urban Question. A Marxist Approach*. London: Arnold.
 Castells, M. (1996): *The rise of the network society*. Cambridge, Mass.: Blackwell Publishers.

- Castells, M. (1997): *The power of identity*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Cortie, C., M., Dijst, J. (1992): "The Randstad – A Metropolis?" V: *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, let. 83, št. 4, str. 278–288.
- Deleuze, G. in F. Guattari (1997): "City / State." V: *Zone*, št. 1/2, str. 194–217.
- Doxiadis, C. (1968): *Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements*. New York: Oxford University Press.
- Doxiadis, C. in J. G. Papaioannou (1974): *Ecumenopolis: The Inevitable City of the Future*. Athens: Athens Center of Ekistics.
- Gottman, J. (1964): *Megalopolis: the urbanized northeastern seaboard of the United States*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity – An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Le Gales P. (2002): *European Cities, Social Conflicts and Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Martinotti, G. (1993, 1996): *The new social morphology of cities*. Dostopno na: <http://www.unesco.org/most/martinot.htm> (zajeto 3. 6. 2004).
- McHale, J. (1969): *The Future of the Future*. New York: George Braziller.
- Meijer, M. (1993): "Growth and decline of European cities: changing positions of cities in Europe." V: *Urban Studies*, let. 30, št. 6, str. 981–990.
- Michael G. and Charles B. (1995): "World history in a global age". V: *American Historical Review*, 100, 4, str. 1044.
- Mumford, L. (1969): *Mesto v zgodovini* (1. del). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mumford, L. (1988): *Grad u historiji*. Zagreb: Naprijed.
- Pacione, M. (2001): *Urban Geography. A Global Perspective*. New York–London: Routledge.
- Soja, E. W. (2000): *Postmetropolis. Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford–Malden: Blackwell.
- Urry, J. (1995): *Consuming Places*. London–New York: Routledge.

PRIHODNOST MEST V RAZMERAH UBIKVITARNOSTI – “VSEPOVSODNOSTI”

Uvod – Kaj bo z mesti?

V prispevku analitično in na primerih obravnavamo nekatere značilne družbeno-prostorske pojave in procese, ki pogojujejo dolgoročno preobrazbo urbanih sistemov – mest. Izhajamo iz predpostavke, da dramatično razširjanje prostorsko-časovne dostopnosti v globalnem merilu omogoča več mobilnosti, ki je tudi vse bolj razpršena. Zavzemamo se za temeljito spremembo prevladujočega centričnega, lokacijskega in teritorialnega pojasnjevanja družbeno-prostorske organiziranosti. Mesta so vse bolj odprti in praviloma medsebojno ter z vedno širšim, čez-nacionalnim okoljem povezani sistemi, tudi ne glede na bližino. Velikost zaledja ali pa, denimo, geografska umeščenost ni več ključen indikator položaja nekega mesta. Urbani procesi so prostorski odsev družbenega dogajanja, obenem pa nanj vplivajo, zato to dinamiko lahko obravnavamo tudi na ravni spreminjanja vsakodnevnega življenja posameznikov. Koncentracija in agregiranje raznovrstnosti ljudi, stvari in funkcij, ki je mestom v vsej zgodovini človeške družbe zagotavljala centralizacijo moči in odločanja, že danes ni več samoumevna. Zdaj že spremljamo izgubljanje kombinirane vloge mest kot “kontejnerjske” in “pretočne” raznovrstnosti. S tem izginjajo edinstvene kombinacije prostorskih praks individualnih in kolektivnih akterjev. Razpršenost v prostoru, ki koncentracijo nadomešča, zahteva razmislek o vlogi mest v prihodnosti, produkciji prostora, prostorskih aranžmajih, zlasti pa o tem, kakšni kraji bodo mesta ne tako oddaljene prihodnosti. Pri obravnavi se naslanjamo na pojav in sociološke razprave o t. i. ubikvitarnosti (Castells 1996, Amin 2004, 2011, Brenner 1998). Ta pojav večinoma še vedno asociiramo predvsem z informacijsko in telekomunikacijsko hipno dostopnostjo *on-line*, manj pa je resnih praktičnih razmislekov o fizično-prostorski ubikvitarnosti, ki nakazuje ne-centrične in ne-hierarhične prostorske okvire. Načelo ubikvitarnosti pomeni hipotetično popolno ekvipotencialno dostopnost, kar bi lahko poslovenili opisno: kjerkoli, kadarkoli, kdorkoli, karkoli, lahko tudi s sintagmo “vse-povsod-prisotno”. Kot že zdaj ni več samoumevna hierarhija lokacij in prostorov v mestu, tako tudi trdnost in kontinuiteta medmestnih hierarhij, glede na njihove teritorialno administrativne, funkcijske, geografske in velikostne kriterije, ni več samoumevna (Hočevar 2000). V nadaljevanju najprej razpravljamo o spremembah znotraj mest, nato pa o spremembah med mesti. Zaključimo z razmislekom o dolgoročnih posledicah teh sprememb za prostorsko načrtovanje.

De-hierarhizacija prostorov in lokacij v mestu

Prostorska območja, ki jih običajno, za različne potrebe, označujemo razmejevalno kot predmestna (sub-urbana), vaška (ruralna) in mestna (urbana), niso več niti socialno, kulturno, simbolno, morfološko, vizualno niti funkcionalno jasno opredeljiva. Proces razsrediščenja družbenih razmerij običajno pojasnjujemo s pojavi dehierarhizacije, individualizacije, osamosvajanja ipd., prostorske ekvivalente pa z dekoncentracijo, decentralizacijo, fragmentacijo, deagregacijo, omrežnostjo, dostopnostjo ipd. Vsi ti pojmi se zdijo učeni, precej futuristično zvenijo, celo domišljavo. A če jih prizemljimo, dobijo realističen pomen. Poizkusimo! Povečana dostopnost, zlasti s prevlado avto-mobilnosti, zabrisuje krajsinske in zamišljene meje območij, kar zmanjšuje medsebojno razločljivost krajev, predelov in lokacij (Hočevar 2000, 2012, Soja 2000). Z vidika razmerij med prostori t. i. centralni prostori lahko postopoma izgubljajo visok položaj v hierarhiji prostorov znotraj mesta. Vendar razločljivost med prostori, razen za laične in strokovne skrbnike identitet, ni ključna za posameznikov rutiniziran vsakdanjik. Simbolni pomen, nostalgija in romantičnost starega prostorskega reda je sicer naraščajoče prisotna, toda bolj na ravni refleksivne presoje. Če rečemo, da ljubljanski BTC postaja center mesta, staro mestno jedro pa obrobje, pri tem ne gre za cinizem ali neokusno ironijo. Vprašajmo se, kako potekajo tokovi ljudi in blaga, kje ljudje porabijo več časa, kje je dražja skodelica kave, kje so polna parkirišča in podobno. Toda ta primer ilustrira zgolj eno dimenzijo v preobrazbi mesta. Kaže na relativizacijo dihotomije center / periferija, ki je šele začetna faza razprostorjenja. Ugovor, da so ti procesi posledica neustreznega urbanističnega načrtovanja, morda deloma drži, vendar problem regulacije lahko pojasni manjši del pojava, ne pa ključnih družbeno-prostorskih sprememb. Tudi če ta pojav odmislimo, urbana pokrajina doživlja opazne in trajne posledice. Na eni strani se fizični prostor prazni v smislu vedno manj zadrževanja v njem in zgolj prehajanja čezenj. Po skupni porabljeni površini grajenega prostora je namreč vedno več prostorov mobilnosti, kot so ceste, parkirišča, krožišča, postajališča ali, denimo, letališča. Količina časa v gibanju (“na poti”) se v splošnem veča, zato je potrebna spremenjena prostorska organiziranost. Tu sicer naletimo na navidezno protislovje, saj smo obenem vedno bolj mobilni in hkrati vedno bolj domocentrični (Mlinar 1994, Urry 1995), kar kaže na prevlado časovne nad prostorsko dimenzijo družbenosti. Prostora nasploh ne

“trošimo” manj, temveč drugače. Pri svoji časovno-prostorski organizaciji smo bolj usmerjeni in selektivni. Mesto je za nas zdaj bolj izbira kot nuja, zato so ulice, trgi, zbirališča, prizorišča vse bolj relativne lokacije v prostoru. Povečana dostopnost v splošnem in v perspektivi relativizira pomen mesta kot javnega (družabnega) prostora, mesta kot prostora kolektivne potrošnje in mesta kot “kontejnerja” raznovrstnosti. Kot posledica grobo orisane dinamike, na drugi strani, se porabi vse manjša skupna količina prostora, tudi mestnega, za proizvodnjo in skladiščenje fizičnih oz. oprijemljivih stvari, dobrin. Fizično skladiščenje dobrin zamenja pretečnost, nad fizičnim proizvodnjem pa prevladuje neoprijemljivo, prostorsko neobčutljivo proizvodnjo podob, informacij, aplikacij in seveda trošenje. Najprej izginevajo tovarne in skladišča, katerih prostore zavzamejo klasične storitve in trgovina (na primer ljubljanski BTC), sedaj pa tudi teh potrebujemo vse manj, seveda v fizičnem prostoru, vključno in najbolj opazno, v mestih. Načelo posredništva, ki je v jedru več tipov storitvenih dejavnosti in je ohranjalo ali celo še krepilo urbano središčnost po zatonu industrijske proizvodnje, se umika načelu neposrednosti, tj. posledični odvečnosti vmesnega člana med proizvodnjem in trošenjem. Virtualni (*on-line*) in fizični prostor delujeta komplementarno, medsebojno zamenljivo, narašča pa količina dejavnosti, ko fizični prostor postane popolnoma zamenljiv z virtualnim. Opravki, nakupi, delovni proces, dogovarjanje, učenje in zabava stisneta čas in prostor v ničelno trenje, v popolno dostopnost – v ubikvitarnost. Sedeži, poslovalnice letalskih družb, bank in menjalnic valut ali turističnih agencij, celo državnih in lokalnih uradov izgubljajo prostorski “*raison d’être*”. Trgovine postajajo razstavni prostori, ogledovalnice tistega, kar bomo po pregledu *on-line* seznamov ceneje kupili, ko se bomo usedli pred računalniški zaslon. Mesta in njeni načrtovalci še niso našli pravega odgovora na dilemo nadomestljivosti urbanega prostora. Delne rešitve, kot so načrtovanje re-urbanizacije z omejevanjem sub-urbanizacije, turistifikacije, gentrifikacije ipd., so, vendar vseobsežne in trajne družbeno-prostorske središčnosti tudi z najboljšimi nameni ne bo mogoče priklicati nazaj.

Sploščanje hierarhij med mesti

Kar se je v preteklosti dogajalo znotraj mest in krajev, je bolj ali manj, razen izjem, zadevalo znotrajnacionalno teritorialno ureditev. “Prestolnice” držav so imele praviloma centralni položaj v urbani hierarhiji, pogosto je šlo za koncentracijo več funkcij hkrati: politične, gospodarske, kulturne, simbolne in formalne. Tudi v obdobju sodobnejšega, bolj vključujočega in demokratičnega razumevanja “prestola”, ko pompoznost tega naziva zamenja sintagma “glavno mesto”, se z vidika razumevanja prostorskih hierarhij ni veliko spremenilo. Če zanemarimo različne zgodovinsko-politične okoliščine razvoja mest v smeri centralizacije ali decentralizacije, je šlo vsaj z vidika funkcionalnosti za optimiziranje dostopnosti znotraj zamejenega teritorialnega sistema posamične družbe. Hierarhično razvrščanje mest ali razmerja središčnosti in obrobnosti med njimi so se načeloma ohranjala, razen če ni prihajalo do teritorialnih “prevzemov” v vojnah ali zaradi izjemnega povečanja dostopnosti pri gradnji transportnih povezav (Hočevar 1996). Prava priložnost za sploščanje medmestnih hierarhij se prične šele z večjim (političnim) odpiranjem in povezovanjem zamejenih teritorialnih sistemov, denimo z evropeizacijo in globalizacijo, ko se perspektiva razvrščanja razširi. Razvrščanje postane bolj kompleksno in dolgoročno nestabilno, dinamično. Toda spet je na delu bistveno načelo dostopnosti, vsaj če se postavimo na raven vsakodnevnega življenja posameznika (lahko tudi podjetja, seveda). Ta podobno kot dostopnost znotraj mesta utilitarno motri tudi dostopnost med mesti, tudi čez nacionalno. Če je prehodnost načeloma neovirana s formalnostmi, ko ni “prehoda meja”, je zanj prostor sploščen in izbira tistega ali tisto v njem, kar je zanj, kar se da optimalno. Kot posledica, podobno kot se to dogaja znotraj mest, postajajo prej glavna mesta obrobna. Funkcionalno obrobni (mesta ali prebivalci) s tem lahko postanejo tudi celotni politično-teritorialni kontejnerji (države). Pa poglejmo na primeru: Slovenija je sicer geografsko centralno evropska država, Ljubljana je še vedno njeno glavno mesto, vendar jima naravna pozicija v razmerah neomejene dostopnosti in odprtosti avtomatično ne zagotavlja ugodnega položaja, če novih razmer ne izkoristita. Mesto Helsinki, denimo, je geografsko periferno,

vendar funkcionalno bolj centralno od Ljubljane. Pripisana centrična geografska vloga Slovenije ob njenem institucionalnem neodzivanju na razmere odprtosti in povezljivosti ostaja zgolj zaris na zemljevidu. Prebivalcu Ljubljane je prav vseeno, ali je letališče Ljubljana v Sloveniji, če lahko neovirano in ceneje izbira med potovalnimi možnostmi iz Trsta, Benetk, Celovca, Gradca ali Zagreba. Povsem verjetno tudi je, da prebivalec Maribora, Novega mesta ali Kopra ne bo veliko razmišljal o potovanju v “prestonico”, da bi od tam potoval z letalom. Kaj pa sploh je danes “osrednje” nacionalno letališče ali slovenski letalski prevoznik? Za naraščajoče število uporabnikov je nekaj takega prav tragikomično, s pojasnjevalnega vidika dostopnosti in povezljivosti pa govorimo o procesu deterritorializacije in sploščanju teritorialnih, tudi medmestnih hierarhij (Hočevar 1996: 3). Soočenje s slabitvijo mestnih, regionalnih in nacionalnih hierarhij lahko ponazorimo tudi s primerom pohištvne verige Ikea. Če stvar motrimo centrično, potem imajo prebivalci perifernih območij Štajerske, Gorenjske in kmalu Dolenjske z nacionalno teritorialnega zornega kota boljšo dostopnost kot prebivalci Ljubljane, podobno kot v primeru letenja z letalom. Poglejmo še malo dlje. Sorazmerno dobro je, na primer, raziskano spreminjanje razmerja med španskima mestoma Madridom in Barcelono. Čeprav Madrid v nacionalni hierarhiji mest ohranja primat, je po ocenah nekaterih raziskovalcev Barcelona že zdaj, ob upoštevanju kompleksnejšega nabora indikatorjev, višje uvrščena (Borja 1998). Slabitev zgodovinsko akumulirane centripetalne moči Pariza znotraj močnega državocentričnega francoskega teritorialnega sistema je neposredna posledica evropske urbane integracije in tangencialnega povezovanja t. i. provincialnih mest. Hall in Pfeiffer (2000), na primer, ugotavljata, da integrativna omrežja baltskih mest (Vilne, Talina, Rige, Helsinki) že korenito spreminjajo nekdanjo podobo severovzhodne evropske hierarhije.

Ob tem pa se s temi primeri sploh nismo dotaknili komplementarnih možnosti fizične in virtualne dostopnosti za vsakodnevno življenje tako ljudi, skupin, podjetij ali mest kot sistemov. Pojasnjevalna logika in dinamika prostorjenja sta namreč na obeh analitičnih ravneh, znotrajmestni in medmestni, v svojem bistvu identični. Najsplošnejši sodobni *pomen dostopnosti*, ki zajema tako družbene kot tudi prostorske vidike, jedrnatno opredelita Geyer in Kontuly (1993), ko pravita, da je vedno manj pomemben tradicionalen dostop do centrov, vedno bolj pa logičen dostop do (izbranih) virov.

Sklep: mesta kot prizorišča in omrežja

Eno je gotovo. Tako mesta kot prebivalci in uporabniki le teh v razmerah povečevanja prostorsko-časovne dostopnosti spreminjajo svoja načela delovanja in prakse. Mesta (njeni načrtovalci, misleci, politiki) so soočena z negotovostjo in še ne prav dobrim razumevanjem, kaj lahko prinese ne tako oddaljena prihodnost. Znašli so se na “odprtem terenu”, ko morajo razmišljati o načrtovanju sprememb navznoter in navzven, o smiselni diferenciaciji mestnih predelov in povezovanju s svetom, vmes pa doseči primerno stopnjo avtonomije do institucij nacionalne države. Ob zmanjševanju pripisanih pomenov centralnosti mesta kot celote navzven in centralnih lokacij (mestnega središča) navznoter bi bilo smiselno razmišljati o doseganju ravnotežja med sodobno diferencirano fizično prizoriščnostjo in selektivno omrežno integracijo (Hočevar 2000: 27), ki ne bi sledila zgolj klasičnemu načelu prostorske bližine, temveč zlasti interesom, potrebam in pričakovanjem ljudi, skupin, podjetij in organizacij. Prostorske prakse posameznikov in drugih uporabnikov zaznamuje spreminjanje makrodružbenega okolja. Ti bodo s svojimi reflektivnimi in utilitarnimi ravnaji določali pomen in smeri preobrazbe prostorov v mestu ter celotne prostorske organizacije mesta. Na pripisane pomene centralnih prostorov se bodo požvižgali, ker bo njihov zaveznik dostopnost in izbira. Urbanim strukturam se ne bodo več le prilagajali, temveč jih bodo posredno ali neposredno sooblikovali z zahtevami, da naj njihovo bivalno, delovno ali prosto časovno okolje (ki je, mimogrede, lahko vse v enem) vsebuje čim več globalne (svetovne) univerzalnosti in obenem (krajevne) raznovrstnosti. •

Viri:

- Amin, A. (2004): Regions Unbound: Towards a New Politics of Place. V: *Geografska Annaler*. Series B, *Human Geography*, vol. 86, no. 1. Special Issue: The Political Challenge of Relational Space (2004), str. 33–44.
- Amin, A. (2011): City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action. V: *City*, Vol. 11, issue 1, str. 100–114.
- Brenner N. (1998): Between fixity and motion: accumulation, territorial organization, and the historical geography of spatial scales. V: *Environment and Planning D: Society and Space* 16(4), str. 459–481.
- Castells, M. (1996): The Rise of the Network Society. V: *The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I*. Cambridge, MA: Oxford, Blackwell.
- Geyer, H. S. in T. Kontuly (1993): A Theoretical Foundation for the Concept of Differential Urbanization. V: *International Regional Science Review*, let. 2, str. 157–177.
- Hall, P., Pfeiffer, U. (2000): *Urban future 21: a global agenda for twenty-first century cities*. London: E & FN Spon.
- Hočevar, M. (1996): Cambiamenti nelle relazioni tra città Europee: potenziali di livellamento delle gerarchie tra le città. V: *Futuribili*, 3, str. 319–29.
- Hočevar, M. (2000): *Novi urbani trendi. Prizorišča v mestih – omrežja med mesti*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.
- Hočevar, M. (2012): Dispersed settlement in detached houses: Attitudes over the residential space consumption in Slovenia. V: *Sociologija*, 2012 54(1), str. 123–152.
- Mlinar, Z. (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Soja, E. W. (2000): *Postmetropolis – Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford–Malden: Blackwell.
- Urry, J. (1995): *Consuming Places*. London–New York: Routledge.

branje

01-53 **ZORANA BAKOVIĆ**

02-54 **IZIDOR BARŠI**

03-56 **BLAŽ KRIŽNIK**

04-58 **EMIL MEMON**

05-60 **MARCEL ŠTEFANČIČ, JR.**

STRJEVANJE ČLOVEŠKE DUŠE

“NO LOITERING”: ZAKAJ SE MORAMO V MESTIH VES ČAS GIBATI?

PRIHAJA KOREJSKI VAL? URBANI RAZVOJ IN KULTURA V GLOBALNEM SEULU

URBANO / MEJE

EKUMENOPOLIS

STRJEVANJE ČLOVEŠKE DUŠE

Angleški pisatelj Samuel Johnson in njegov biograf James Boswell sta bila 20. septembra 1777 ravno pri popoldanskem čaju, ko je pogovor nanesel na London. Boswell, Škot iz Edinburga, ki je v prestolnico prihajal le redko, je prijatelja vprašal, ali ga je veliko mesto kaj utrudilo.

“Kaj mislite, gospod,” je Johnson sogovorniku odgovoril po bontonu, “zakaj ni intelektualca, ki bi si želel zapustiti London? Gospod, ko se človek utruji od Londona, je hkrati že utrujen od življenja, saj je v Londonu vse, kar ti življenje lahko ponudi.”

Medtem ko sta Johnson in Boswell razpravljala, ali lahko veliko mesto uniči ustvarjalno razpoloženje, se je kitajski cesar Qianlong pripravil na svoj rojstni dan. Slavje naj bi bilo 25. septembra 1777 v novem kompleksu, ki so ga dokončali komaj nekaj mesecev prej, v okviru cesarske rezidence, ki je danes znana kot Prepovedano mesto. Imenoval jo je Palača mirne dolgoživosti in po visokih zidovih, ki so jih postavili znotraj obzidja dvorca, se je zdelo, da se je želel umakniti še globlje v tišino. Kot bi se razsvetljeni cesar naveličal svoje prestolnice.

V tem obdobju je bil London z milijonom prebivalcev največje mesto na svetu, Peking pa ni kaj dosti zaostajal. V urbanem delu je živel skoraj 780.000 prebivalcev, medtem ko je še 2,2 milijona ljudi naseljevalo primestne kraje in vasi, ki so služili kot logistično zaledje administrativnega središča centraliziranega cesarstva. Prestolnica je privlačila izobražence iz vsega cesarstva, ki so želeli s svojim darom služiti dvoru, če pa je zares ponujala vse, je težko oceniti, saj se je tudi cesar, ki se je v tistem času že pripravil na predajo prestola sinu, sam se je namreč nameraval povsem posvetiti poeziji, kaligrafiji in pisanju filozofskih esejev; želel se je umakniti v iluzijo miru, ustvarjeno sredi dinamike urbane družbe.

Zagotovo drži, da je mestni hrup izpred četr tisočletja neprimerljiv z današnjim, in pojem “urbanega” življenja – pa naj beseda teče o Londonu ali Pekingu – v marsičem odstopa od sodobne interpretacije.

Največja razlika med Pekingom iz dobe Qianlonga in današnjim je ravno v obsegu. Meje so bile določene z mestnim obzidjem, to je obdajalo prestolnico in ločevalo življenje, ki se je odvijalo znotraj, od zunanjega, povezovalo ju je z devetimi vrati, namenjenimi določenim vrstam prometa. Skozi Qianmen (Sprednja vrata) je smel stopiti le cesar, ko se je med letno molitvijo za dobro žetev in mir v državi sprehodil po Svetišču neba, skozi Xuanwumen pa so na morišče vozili

zločince, obsojene na smrt. Skozi Chongwenmen so v mesto dostavljali alkoholne pijače. Vsak prehod je pričal o mestnem življenju znotraj obzidja, ki naj bi služilo za obrambo, dejansko pa je opredeljevalo značaj, obseg in obliko mesta ter ga predvsem ščitilo pred hitrimi demografskimi, kulturnimi in družbenimi spremembami.

Odkar je vodja Mao Zedong sredi petdesetih let ukazal, da naj porušijo pekinško obzidje, saj je verjel, da komunistična Kitajska ne sme biti introvertirana država, ampak se mora razvijati neodvisno od omejitev cesarske zgodovine, raste mesto preko nekdanjih polj in močvirij, svojo širitev pa napove z novimi obvoznicami, ki v obliki krogov obdajajo zdaj že 20-milijonsko prestolnico.

Če je pekinško cesarsko obzidje merilo 24 kilometrov, je najnovejši, šesti prstan približno desetkrat daljši, vsaka točka na njegovem obodu pa je za 15 do 20 kilometrov oddaljena od mestnega središča; zato hitro dobimo vtis, da se mestni vrvež v zgodovinski centrifugi razliva do vse bolj oddaljenih robov, kjer se modernosti ne prepozna več, od urbanosti pa se da otipati le še beton.

Je sploh še ostal kdo, ki ga Peking ni do konca izčrpal? Če smemo mesto doživljati kot bitje, ki živi na lastnem asfaltu, je zagotovo odgovor: Peking sam. V preteklih stoletjih se je v glavnem držal tal, zdaj pa se je dvignil k nebu, raste v tekmi z gravitacijo lastne tradicije, preoblikuje vse zakone dobrega okusa in spreminja dožemanje urbanega prostora. Kar je nekoč bilo obzidje, je danes niz modernih nebotičnikov, o katerih se zdi, da v oblakih branijo status prestolnice in njeno pravico, da vekomaj stremi po še večjem, višjem, še bolj abstraktnem dokazu lastne veličine.

Čez komaj 12 let se bo še okoli 250 milijonov Kitajcev preselilo iz vasi v mesto; takrat bo v celi Aziji 2,5 milijarde ljudi živelo na asfaltu, s čimer bodo usmerjali razvoj celega kontinenta in večjega dela sveta. Ekonomisti to dojemajo kot vir razvojnega zagona, saj je poraba človeka v mestu najmanj sedemkrat višja kot pri človeku na vasi.

Hkrati pa bo to zagotovo spodbudilo maratonsko dirko v višino, saj je na Kitajskem že danes 470 zgradb, ki so višje od 152 metrov, gradijo jih 332, načrtujejo pa še 516 takšnih stavb, in ko postavijo nebotičnik z nazivom najvišji, začnejo nemudoma načrtovati novega, še višjega.

Ko se je v Pekingu 3. avgusta odvila vertikalna tekma, ki jo je organizirala Mednarodna zveza nebotičnikov, ko so tekmovalci

iz pritličja hotela China World Summit Wing stekli proti cilju v 80. nadstropju, se je zgodil simbolni preobrat kitajskega razvoja navzgor, naravnost v nebo.

Zdi se, kot bi se skoraj vsak pekinški nebotičnik na zunaj skušal približati podobi nebesnega stolpa, v katerem se vsakdo, ki vstopi v ultra hitro dvigalo, popelje neposredno v raj gospodarskega čudeža, spodaj na ulici namreč preveč stvari spominja na dejstvo, da so vsako od teh stavb gradili vaščani, ki so zapustili polja in se preselili v mesto zato, da tam ostanejo, da se na asfaltu metropole spremenijo v statistično številko brez identitete.

Nobenega dvoma ni, da bo gozd nebotičnikov, v katerih bo živelo in delalo na desetisoče ljudi, imel močan vpliv na družbeni in kulturni profil Pekinga. Vsak od monumentalnih stolpov se ponaša s "kulturo razgledne točke", določeni se kitijo z neponovljivim dizajnom, le redki pa izstopajo zaradi revolucionarne tehnologije gradnje. A kako lahko nebotičnik, visok nekaj sto metrov, pravzaprav služi človeku, ne pa obratno, in kako se sploh da na takšni višini, ki ponuja izvrsten razgled, ohraniti povezanost z zemljo in preprečiti občutek življenja v vesoljski ladji?

Ko je kitajski arhitekt Wang Shu leta 2012 prejel nagrado Pritzker, se je zdelo, da na Kitajskem živijo tudi pronicljivi umetniki, ki svoje zgradbe oblikujejo po principu, ki je povsem nasproten principu rasti Pekinga. A vse, kar je Wang lahko izrazil glede urbanizacije v svoji državi, pri kateri je le redko udeležen, je bila močna zaskrbljenost, ker se vse to dogaja "tako hitro, da smo v procesu izgubili že preveč stvari".

Medtem ko si Wang prizadeva narediti vtis, da so naselja, ki jih oblikuje, skupek različnih vizij, ne pa le uniformirani projekti, nebotičniki ustvarjajo ravno nasprotno – vse vizije spreminjajo v enotno vertikalno, vzdolž katere drvijo dvigala. V najboljšem primeru po njihovih stopnicah dirjajo vertikalni maratonce in promovirajo šport nove dobe v neobljudenih kottičkih zgradbe.

Peking je utrudil tudi umetnike njegove urbanosti, ki iz tega malodušja ustvarjajo veličastna, a težka dela. "Zdi se mi, da so dramatične spremembe Kitajsko pretvorile v igralnico za velikane," je v intervjuju povedal pekinški slikar in fotograf Wang Qingsong. "Ko grem v mesto, se mi zdi, da se dušim v umazaniji in družbenih nasprotjih ... Zaradi teh dejstev si umetniki ne morejo več dovoliti, da bi ustvarjali umetnost zavoljo umetnosti same. Absurdno bi bilo ignorirati dogajanje."

To je botrovalo Wangovim fotografijam; *Spalnica* spominja na goli presek mesta v obliki dvodimenzionalnih polic za človeška telesa, na fotografiji *Grem za tabo* množica ljudi sedi v prostoru, ki spominja na prenatrpano pisarno, vsi spijo z glavo na mizi, ki je do vrha obložena s knjigami in papirji. To je Wangovo mestno življenje. To je njegovo mesto urbanega absurda. In to je Peking, Šanghaj, Shenzhen, ni pomembno, saj si z rastjo v nebo vsa kitajska mesta postajajo podobna. Absurd se kaže v tem, da se je življenje skupnosti spremenilo v nesmiselno gnečo, pomen posameznika pa se je zvedel na prazen nič.

Utruditi se od Pekinga danes pomeni biti utrujen zaradi razvoja za vsako ceno, biti izžet od dirke za statusom Londona 21. stoletja, želeči si cesarjeve mirne dolgoživosti. Brez postanka. Maraton dirja v nebo, cilj je vse više. Kako se bodo generacije, ki so odrasle na višini ptic, sploh kdaj spustile na tla, je vprašanje, na katerega ne bomo našli odgovora, če se tudi sami ne povzpnejo visoko, visoko. Tako visoko, da se bomo bali vrniti na zemljo. •

Prevod: Urban Belina

IZIDOR BARŠI

"NO LOITERING"¹: ZAKAJ SE MORAMO V MESTIH VES ČAS GIBATI?

"Z avtocesto ljudi ne omejimo. A z gradnjo avtocest množimo sredstva nadzora. Ne pravim, da je to edini smoter avtocest, vendar lahko ljudje neskončno in 'svobodno' potujejo brez da bi bili omejeni, medtem ko so popolnoma nadzorovani. To je naša prihodnost." (Gilles Deleuze)

Čeprav se nam zdi, da smo na avtocesti povsem svobodni, saj se vendar premikamo z veliko hitrostjo in potujemo, kamorkoli si že želimo, je naša navidezna svoboda povsem nadzorovana, kakor je ugotavljal francoski filozof Gilles Deleuze v svojem predavanju leta 1987. Ta iluzija svobode v okolju čistega nadzora je ena od osnovnih značilnosti *družb nadzora*, ki po Deleuzu počasi prevladujejo nad *družbami discipline*, o katerih je govoril Michel Foucault in ki so se razvile v 18. in 19. stoletju. Če so slednje delovale tako, da so organizirale čas in prostor, ju racionalno delile v segmente in vezale posameznike v te segmente, da bi zagotovile najvišjo produktivnost pod danimi pogoji, pa družbe nadzora ne funkcionirajo več na osnovi organizacije določenih prizorišč in časov (na primer delo – prosti čas), ampak preko vseprisotne instance nadzora, ki vseskozi preži za našimi hrbti in nas opominja, da je vedno nekaj še za postoriti in da še nismo končali. Disciplina je način, da se posameznika pripelje najbližje idealu, kolikor je to le mogoče, medtem ko nadzor opusti vse ideale in aplicira nenehen pritisk ne glede na posameznikov uspeh – ni več nobenega univerzalnega merila. Poudarek naj bi se premaknil tudi v ekonomiji, namreč od kapitalizma industrijske proizvodnje h kapitalizmu, ki se osredotoča na prodajo in trge, kjer vse postane stvar marketinga. Logika nadzora je torej v tem, da suspendira statična mesta, ki bi oznanjala zaključek nekega procesa, postanek in potencialen prehod k novemu procesu, s tem pa je uvedena prisila nenehnega gibanja. Prav to gibanje je tisto, ki da posameznikom misliti, da so svobodni in da so njihova potovanja rezultat njihove lastne volje.

V tem kontekstu nam sodobno mesto lahko služi kot zanimiv primer analize, saj so prav mesta centralna prizorišča eksperimentov nadzorovanja in poskusov upora. Meje mesta oziroma meje v mestu so z opisano spremembo nedvomno spremenile značaj. Ponuja se primerjava srednjeveških mest s sodobnimi. Obzidje srednjeveškega mesta je najprej služilo za obrambo notranjosti pred potencialnimi zunanji grožnjami, pri čemer je bila ta razlika med notranjostjo in zunanostjo prav učinek zidu. Slednji je tudi uravnaval možnosti vstopa v mesto, imel je več vhodov, katerih prehodnost je določal poseben režim spleten iz časovnih, ekonomskih, jezikovnih in simbolnih koordinat. Pomembno pri tem je to, da so bila

¹ "No loitering" (angl.): Prepovedano zadrževanje.

mesta in pogoji prehoda med zunanostjo in notranostjo jasno določeni, kar je pomenilo predvsem to, da je imel vsakdo vsaj možnost pogajanja za vstop. Sodobna mesta pa niso obzidana in naj ne bi imela notranjosti in zunanosti; razlika urbanega in ruralnega naj bi bolj ali manj splahnela, in urbano naj bi z omrežjem povezav prekrilo največji del sveta. A kar mislim, da v kontekstu padca zidov, urbanega mreženja in predpostavljene univerzalne svobode stoji na istem strukturnem mestu, na katerem je stalo srednjeveško obzidje; je sodobna mestna obvoznica. Ta avtocesta dozdevno služi univerzalnemu vstopu v mesto, vendar je mehanizem mnogo bolj kompleksen. Če je bilo srednjeveško obzidje linija, ki je eksplicitno ločevala notranjost in zunanost in ki jo je bilo mogoče skozi vhod pod določenimi pogoji prečkati – torej so poti v mesto vodile prečno preko te linije in se srečale v središču mesta na mestnem trgu –, pa v primeru obvoznice ni tako. Slednja namreč za razliko od obzidja, pri katerem gre za točkoven prehod, opravlja funkcijo vhoda v svoji dolžini – obvoznica kot taka naj bi bila sam vhod. Prav ta iluzija dostopnosti je tista, ki zakrije dejstvo, da je obvoznica prečno absolutno neprehodna. Tako se zdi, da v nekatera večja evropska mesta, ki jih obkroža zapleten avtocestni sistem, sploh ni več mogoče vstopiti brez avta ali drugega prevoznega sredstva. Oziroma zdi se, da bi bil peš dostop stvar pustolovskega podviga, ki bi zahteval izurjenega pešča, če ne celo plezalca.

V tem sicer fiktivnem scenariju se naš pustolovski pešec za razliko od srednjeveškega pohodnika pred mestnimi vrati sploh ne more pogajati za vstop, temveč je apriorno sovražno sprejet s strani same strukture mesta in njegov uspeh ali neuspeh je odvisen le od njegovih sposobnosti preživetja v temačnih podvozih avtoceste. Obvoznica tako vnaprej onemogoča vstop v mesto tistim, ki ne izpolnjujejo pogojev gibanja po njej, ti pogoji pa ne nastopajo v obliki eksplicitnega zakona, ki bi bil ob poskusu vstopa oznanjen, ampak so implicitne narave in predpostavljeni pri vseh uporabnikih avtoceste, obenem pa zaobjemajo mnogo več registrov (lastništvo, pravnoformalni pogoji, poznavanje cestnih pravil in znakov itd.), kakor pogoji vstopa v srednjeveško mesto. Ponovno gre tudi za vprašanje gibanja, saj se pred srednjeveških obzidjem ustavimo, da pa bi prišli v sodobno mesto, moramo biti ves čas v gibanju. Z vsem tem ne želim reči, da je problem ta, da peš nimamo dostopa do mest, ki ga, mislim, vendarle imamo, temveč poskušam le nakazati strukturne tendence, ki se kažejo v sodobnem mestu. Takšne tendence niso le stvar obvoznice, ampak obvladujejo tudi mesto samo; navsezadnje se prva diferenciacija zgodi že pri avtocestnih izvozih v različne dele mesta: greste v center, v dobro ali slabo sosesko? To tudi ni le stvar prometne infrastrukture, ampak so učinki nadzora producirani v spletu vseh infrastrukturnih sistemov od kanalizacije in upravljanja s smetmi do telefonskih linij, optičnega kabla in aplikacij za pametne telefone. Med vsemi temi sistemi ni jasne hierarhije, saj lahko vsak poseže v organizacijo drugega. Felix Guattari, psihoanalitik, ki je obsežno sodeloval tudi z Deleuzom, si je zamislil *“mesto, kjer bi bilo mogoče zapustiti svoje stanovanje, svojo ulico, svojo sosesko zahvaljujoč svoji (individualni) elektronski kartici, ki umakne dano oviro; ampak kartica bi lahko bila prav tako enostavno zavrnjena na določen dan ali med določenimi urami; kar šteje, ni ovira, ampak računalnik, ki sledi poziciji vsake osebe – dovoljeni ali nedovoljeni – ter izvršuje univerzalno modulacijo.”* Znotraj takšne elektronske infrastrukture je torej bistveno, da so dostopi regulirani s strani tretje instance, s katero nimajo regulirani posamezniki nobenega neposrednega stika in s tem nobene možnosti pogajanja o režimu regulacije. Četudi je neki prostor v neposredni fizični bližini nekoga, to še ne pomeni, da je njemu tudi dostopen, niti da ima pri tem ta človek kakšen glas. Takšen primer bi lahko bile favele v Mumbaju,

skozi katere potekajo cevi s pitno vodo, ki jih prebivalci favel uporabljajo kot pešpoti, medtem ko jim je voda, ki teče v urejene mestne soseške, povsem nedosegljiva.

Enotne mestne kartice, individualizirano zbiranje smeti in LCD-ekrani na mestnih avtobusih so tako le posamezni elementi v prepletu sistemov regulacije. Če je bila značilnost mesta ta, da so se v njem srečale in križale vse poti, da so se torej tisti, ki so po teh poteh potovali, na križiščih neselektivno srečevali, mogoče kramljali in se pogajali, kar je zagotavljalo osnovni pogoj mesta, namreč gostoto socialnih interakcij, pa je značilnost sodobnega mesta ta, da s povečanjem funkcionalnosti mestne infrastrukture ter mestnih servisov do križanj različnih poti ne prihaja več. Meje zdaj niso več med mestom in njeogovo zunanostjo ali okolico, ampak so vse bolj precizno producirane v mestu samem, pri čemer kot meje delujejo zato, ker gibanje potencirajo in ne omejujejo. Če je bilo mesto pogosto prizorišče, na katerem se je odvijalo življenje v vsej svoji kompleksnosti, pa so mesta danes za tiste, ki so vključeni v njihovo infrastrukturo, vedno bolj prehodna: na svoji poti ni več nujno, da naletimo na kakšno presenečenje, na kaj drugačnega. Gostota socialnih relacij z večanjem funkcionalnosti mesta upada, kar ima nedvomno ogromne posledice za mesto kot socialni sestav. •

PRIHAJA KOREJSKI VAL? URBANI RAZVOJ IN KULTURA V GLOBALNEM SEULU

Seul je starodavna korejska prestolnica in glavno mesto Južne Koreje.

O Seulu kot o prestolnici lahko govorimo dobesedno, saj je bilo mesto do japonske okupacije v začetku 20. stoletja središče dinastije Yi, ki je od tam skoraj 600 let vladala korejskemu polotoku. Po koncu korejske vojne in razdelitvi Koreje je mesto postalo ne le družbeno, gospodarsko, kulturno in politično središče Južne Koreje, ampak tudi eden pomembnih simbolov avtoritarnega režima generala Parka Chung-heeja in njegove politike hitre gospodarske rasti. Kultura z urbanim razvojem takrat veliko skupnega ni imela. Po svetu je Seul postal znan kot "čudež na reki Han", saj se je v vsega nekaj desetletjih iz voini popolnoma uničenega mesta z nekaj sto tisoč prebivalci razvil v desetmilijonsko metropolo, ki spada med najgosteje naseljena svetovna mesta. Hiter razvoj Seula v drugi polovici 20. stoletja je bil tesno povezan z gospodarsko rastjo in industrializacijo Južne Koreje, čeprav v primerjavi z ostalimi južnokorejskimi mesti v Seulu večjih industrijskih območij nikoli ni bilo veliko. Mesto je imelo predvsem vlogo nacionalnega gospodarskega in finančnega središča, ki je izvozno usmerjeno južnokorejsko gospodarstvo povezovalo s pomembnimi tržišči vzhodnoazijskih držav in Združenih držav Amerike, danes pa ga povezuje s celotnim svetovnim gospodarstvom. Večji del novejšje zgodovine je bil urbani razvoj Seula zato podrejen nacionalnim interesom in zdi se, da je globalizacija njegovo prevladujočo gospodarsko in politično vlogo v centralistično urejeni Južni Koreji le še okrepila. V tem smislu njegov urbani razvoj neposredno odraža zgodovinska, še bolj pa današnja razmerja in protislovja južnokorejske družbe.

Poleg gospodarske ima za Južno Korejo Seul tudi pomembno simbolno vlogo pri njeni prepoznavnosti v svetu. Olimpijske igre, ki so v mestu potekale leta 1988, so Seul in s tem celotno državo postavile v središče svetovnega zanimanja. V širšem mednarodnem prostoru prej slabo poznano mesto se je po olimpijskih igrah razvilo v eno najpomembnejših vozlišč svetovnega gospodarstva. Nedavna raziskava fundacije Mori, ki svetovna mesta primerja glede na njihovo gospodarsko moč, tehnološko razvitost, kulturno raznolikost, kakovost naravnega okolja in vsakdanjega življenja ter vpetost v čeznacionalne tokove, je Seul prepoznala kot šesto najvplivnejše svetovno mesto takoj za Londonom, New Yorkom, Parizom, Tokiem in Singapurom. Čeprav so takšna razvrščanja lahko varljiva – ne le zaradi metodoloških težav pri primerjavi, ampak tudi zaradi političnih interesov, ki so neredko skriti za njimi –, je težko spregledati, da gospodarska

moč in pomen Seula v globalnem omrežju svetovnih mest v zadnjem desetletju naraščata.

Vpliv globalizacije na razvoj Seula se je povečal po azijski finančni krizi leta 1997. V zameno za finančno pomoč Mednarodnega denarnega sklada, s katero je preprečila bankrot, se je morala Južna Koreja odpreti tujim vlaganjem in liberalizirati trg delovne sile. Povečala sta se delež spekulativnega kapitala in zaposlovanje za določen čas, zmanjšali pa kreditiranje gospodarstva in socialna varnost. Čeprav se je gospodarska rast okrepila, so se v nekoč razmeroma enakopravni družbi močno povečale družbene in gospodarske razlike. Razslojevanje, ki je bilo posledica liberalizacije južnokorejskega gospodarstva, se je neposredno odrazilo tudi v urbanem razvoju Seula, kjer se razlike med revnejšimi deli mesta in bogatim Gangnamom vztrajno povečujejo.

Z gospodarsko rastjo v času po finančni krizi sovpada tudi pojav t. i. "Hallyu" oziroma korejskega vala, ki se nanaša na prodor južnokorejskih kulturnih industrij – sprva zlasti s TV-dramami, popularno glasbo in filmom, kasneje tudi s hrano, modo, oblikovanjem in arhitekturo – na tržišča vzhodne Azije in na globalno tržišče. V svetovnem merilu najbolj znan predstavnik korejskega vala je gotovo pevec Psy. Vendar pa je njegova, za mnoge nepričakovana svetovna uspešnica, *Gangnam Style*, ki z veliko mero ironije in sarkazma govori tudi o družbenih razlikah v Seulu, le ena v množici podobnih in globalno vse bolj popularnih južnokorejskih kulturnih proizvodov.

Seul je kot južnokorejska prestolnica in pomembno svetovno mesto osrednji kraj kulturne produkcije kakor tudi njene potrošnje. Metropolitanska vlada je razmeroma zgodaj prepoznala pomen kulturnih industrij za gospodarsko konkurenčnost in globalno podobo mesta. Ne preseneča, da je nekdanji župan Oh Se-hoon svojo politiko imenoval kar "kulturonomika" in s tem jasno pokazal, kako metropolitansko vlado zanimajo predvsem ekonomski učinki kulture na urbani razvoj. V času njegovega županovanja je bilo zgrajenih več velikih mestnih projektov, ki naj bi kot novi simboli mesta povečali njegovo prepoznavnost in privlačnost na tujem, pritegnili nove naložbe in turiste ter hkrati vplivali na večjo domačo potrošnjo. Seul je v tem času gostil Svetovno prestolnico oblikovanja, medtem ko so se sredstva za njegovo promocijo povečala za skoraj osemkrat. Tak pristop je bil razmeroma uspešen, saj obseg kulturne produkcije in število tujih turistov hitro raste. Leta 2000 je Seul obiskalo okoli tri milijone tujih turistov, lani že več kot devet milijonov.

Kljub temu da je Ohjeva kulturonomika pozitivno vplivala na kulturne industrije, pa je imela instrumentalizacija kulture tudi negativne učinke na vsakdanje življenje prebivalcev, zlasti tistih, ki delajo ali živijo v bližini novih mestnih projektov, kot na primer oblikovalskega središča na območju Dongdaemuna ali potoka Cheonggye in trga Gwanghwamun. V prvem primeru poteka gradnja izjemno dragega projekta brez smiselne povezave z obstoječim okoljem, ki je bilo nekdanje znano po tradicionalnih tržnicah in modni industriji. Zaradi rastočih stroškov in gentrifikacije so bili številni ulični trgovci prisiljeni zapustiti območje. Prav tako zaradi gradnje novega središča izginjajo značilni prostori in lokalne kulture, kot je na primer največji mestni boljši sejem v bližnjem Hwanghakdongu. Tudi v obeh ostalih primerih se zdi, da so bili bolj kot interesi prebivalcev v ospredju prenove njeni finančni učinki, zaradi česar prenovljena potok Cheonggye in trg Gwanghwamun danes bolj kot o zgodovini mesta ali raznolikosti njegovih kultur govorita o globalnih ambicijah metropolitanske vlade.

Nestrinjanje s politiko, ki bolj kot za prebivalce skrbi za povečevanje gospodarske konkurenčnosti in globalne podobe mesta, je leta 2011 posredno vplivalo na izvolitev neodvisnega civilnodružbenega aktivista Park Won-soona za novega župana Seula. Park se je med drugim zavzel za večjo vlogo prebivalcev pri soodločanju o razvoju mesta in njegovem soupravljanju na lokalni ravni, za socialno podjetništvo in skupnostne storitve v soseskah ter za ohranjanje zgodovine in lokalnih kultur. Lani je metropolitanska vlada ustanovila center za spodbujanje razvoja lokalnih skupnosti in poenostavila zakonodajo, ki ureja ustanavljanje in delovanje skupnostnih podjetij in zadrug.

Namesto velikih mestnih projektov se v Seulu urejajo številni žepni parki in skupnostni centri, spodbuja se urbano vrtnarjenje, odpirajo se lokalne tržnice in festivali. V tem pogledu je pomembna zlasti županova pobuda oblikovanja in povezovanja lokalnih skupnosti, imenovana "Maeulmanteulgi", ki v kulturi prepoznava priložnost za izboljšanje kakovosti vsakdanjega življenja. Soseske Jangsu, Samgaksan, Seongmisan ali Seoweon so primeri uspešne skupnostne prakse, v katerih kultura ni več le predmet množične potrošnje, ampak tudi del živete izkušnje prebivalcev mesta, ki se na ta način dejavno vključujejo v urbani razvoj Seula.

Slednji je bil v preteklosti večinoma podrejen povečevanju gospodarske konkurenčnosti in utrjevanju globalne podobe mesta. Globalizacija je sicer okrepila nacionalni in globalni pomen Seula in pospešila kulturno produkcijo in potrošnjo v mestu, a je na lokalni ravni hkrati postala eden od razlogov za izginjaje številnih za mesto nekdanje značilnih lokalnih kultur. Prav te pa lahko danes na globalnem tržišču za posamezno mesto pomenijo veliko primerjalno prednost. Ne le zaradi rasti kulturnih industrij, ampak nasprotno prav zaradi presejanja vloge kulture, ki je omejena zgolj na svoje ekonomske učinke. Priložnosti, ki jih lokalna kultura ponuja pri uveljavljanju skupnostnih vrednot in praks ali družbene povezanosti lahko, kot kaže primer Seula, pomembno vplivajo na kakovost vsakdanjega življenja v mestih in s tem na dolgoročno vzdržnejši in socialno pravičnejši urbani razvoj.

URBANO / MEJE

New York velja za dokončno utelešenje urbanosti in pravzaprav tudi primestnega prostora. Leta 1947 so tako z Levittownom na Long Islandu na seznam pionirskih dosežkov dodali arhetipsko načrtovano primestno skupnost, model množične tovrstne skupnosti, ki se v dobrem in slabem povsod po svetu reinkarnira v milijon permutacijah. V takšni interakciji med urbanim središčem in primestnimi skupnostmi se mesta v odvisnosti od svoje gospodarske moči razpredajo s centrifugalno silo, sorazmerno mestni gospodarski sili.

Predmestja so nekakšen stranski produkt modernističnih idej, ne toliko po dejanski zasnovi posameznih zgradb, vsaj v ZDA so te največkrat ponaredko kolonialističnega sloga, temveč po velikopoteznem prostorskem načrtovanju, ki temelji na obsežni konceptualizaciji in najnaprednejši obliki transporta: podobno kot veliki nepremičninski projekti sledijo modernistični viziji iz utopije v distopijo. Tako zdaj beg bogatega mestnega prebivalstva v utopična in varna predmestja iz obdobja po 2. svetovni vojni nadomešča antiutopija predmestij z neznosnimi psihološkimi strahovi pred odročnostjo in paranojo (s čimer se ukvarja velik del sodobne kulture in umetnosti v ZDA), saj novi gospodarski krizi in sesutju nepremičninskega trga iz leta 2008 ter spremenjenemu gospodarskemu modelu sledi obratna migracija bogatih nazaj v mestna središča, medtem ko delavski razred, posebej tiste pod pragom revščine, gentrifikacija izpodriva v predmestja ali še dlje v manjša mesta v redko poseljenih območjih na podeželju, daleč od mest, kar vodi v nove otoke revščine. Ta dinamika, posebej pa gentrifikacija urbanih središč, ki jo poganja nepremičninski trg, je v središču razvoja, ki opredeljuje novo urbanost in njene meje. V New Yorku kot delu ZDA sta poleg razreda pomembna dejavnika v tej zgodbi politika in ekonomika rase. Pri tem je zanimivo in tudi ironično, da je New York kot trojanska Helena s svojo osrednjo dejavnostjo bančništva na Wall Streetu sprožil niz dogodkov, ki je po vsem svetu povzročil grozljivo uničenje ter z gospodarskimi prekinitvami in posledičnim nasiljem prizadel milijarde, doma pa so bili učinki podobni, le nekoliko manj zaznavni.

Dobro je znano, da je prebivalstvo v porastu in se globalno pospešujejo migracije v urbana središča, predvsem v svetu v razvoju. Prvič v zgodovini je urbanega prebivalstva več kot podeželskega. Obseg je gromozanski, posebej na Kitajskem in v Afriki. Novi megalopolisi po velikosti in številu močno presegajo mesta na starem industrijskem Zahodu, kot je New York. Razlog za privlačnost urbanega je v različnih območjih in družbah odvisen od specifičnih pogojev. Nekdaj je bil to

transport, danes so to nove tehnologije, ki ustvarjajo na znanju utemeljeno gospodarstvo, v veliki meri odvisno od mestnega okolja – potreba ljudi po osebni interakciji za izmenjavo idej. Jasno je, da je dinamika v Lagosu drugačna kot v New Yorku, skupna pa jima je želja po iskanju prostora, kjer lahko živiš polno in ustvarjalno. Temu rečemo *kakovost življenja* in ta slogan zaznamuje vse bitke hiperurbanih, urbanih, primestnih in bolj oddaljenih okolij.

Kot vemo, je v 70. letih predsednik Ford New Yorku ob obetih finančnega zloma rekel, naj crkne. Podobno kot danes Detroitu se je mestu obetal razkroj in bankrot – nagla deurbanizacija, beg belega srednjega razreda v predmestja na Long Islandu, v New Jerseyju, Connecticutu in ob reki Hudson. Narava sosesk se je spremenila, saj so z odhodom proizvodnje celotni industrijski predeli ostali zapuščeni. Najbolj znan primer je Soho v samem središču Manhattanu.

Kraji, kot je Južni Bronx, so žrtve urbanega načrtovanja, ki je omogočilo predmestja. Slednje pooseblja urbanist Robert Moses, avtor gromozanskih nepremičninskih projektov, ki so vključevali razvoj avtocestnega in železniškega sistema za učinkovito in naglo premikanje delovne sile v mesto in nazaj, kar je omogočalo obstoj predmestij. Ti projekti so nastajali s popolnim neupoštevanjem deprivilegiranih sosesk, kjer so celotna področja presekali na pol z velikimi pretečimi dvignjenimi betonskimi projekti hitrih cest. V sencih teh monolitov so se celi mestni predeli praznili in sesuvali v fizičnem in psihološkem razkroju. Z načrtovano avtocesto, ki bi predmestja na Long Islandu povezovala s tistimi v New Jerseyju, je skoraj uničil Washington Square, srce zgodovinskega West Villagea. Šlo je za primat predmestij kot vizijo ameriške utopije o beli družini v primestni hiši z avtom in garažo, zgrajeno na račun opuščanja mestnega prebivalstva, ki je postajalo vse bolj črnsko, latinskoameriško in revno. Avtoceste in vlaki so s stotisoči vozačev postali žila nove urbanosti in definirali njene meje. Čas na poti med službo in domom se je vse bolj podaljševal, zavest vozača v vmesnem prostoru pa je postala nova urbana meja, strogo povezana z zavedanjem posameznikovega spajanja z drugimi. Načrtovano uničenje Washington Squareja je bilo nekakšen začetek koncepta *kakovosti življenja*, ki ga je začela Jane Jacobs s civilno nepokorščino, nasprotovanjem uničenju trga in politiki Roberta Mosesa. To je bil boj Davida z Goljatom, ki ga je naposled dobila in ustavila uničenje. Njena knjiga *Death and life of great American cities* (Življenje in smrt velikih ameriških mest) je prelomno urbanistično delo, ki nas s pojmom družbenega kapitala privede do sodobnosti, vendar pa avtorica ni predvidela, da je z vidika ulice družbeni kapital oz. humano

mesto sicer možen, da ga je mogoče uvesti in se to tudi dogaja (posebej med zadnjima dvema mandatoma župana Bloomberg), vendar je dostopen le privilegiranim, je izključujoč. Kar naj bi bilo stvar humane socialne pravičnosti z dodatno možnostjo špekulativnega kapitala, je postalo le še ena oblika izključevanja in nepravičnosti.

Osemdeseta so s pojavom epidemij HIV-a in cracka terjale grozljiv davek v ustvarjalnem razredu, pa tudi med mestnimi reveži. Smrt je postala nekaj vsakdanjega. V desetletjih izseljevanja iz mest so požgali celotne bloke, ostale so le strašljive votle strukture. Temu obdobju newyorške distopije je vladal župan Koch. Sledil mu je prvi črni župan Dinkins, demokrat, ki so mu očitali neučinkovitost in šibkost. Želja po močnem človeku, ki bi očistil mesto, se je uresničila v županu Giulianiju, nekdanjemu tožilcu, ki je zmagal s programom reda in miru, republikancu v mestu, ki je pretežno demokratsko in liberalno. Vpeljal je program *nadzora kakovosti življenja oz. teorijo razbitih oken*, v okviru katerega je najmanjši kršitvi sledil zapor in kaznovanje. Vojna proti brezdomcem, ki čistijo vetrobranska stekla, vidnemu uživanju alkohola, plesu v lokalih, nadzor manjšinskih sosesk s trdo roko in tako naprej ... Vse to je podžigalo rasne napetosti. To teorijo so pozneje prevzele policije po vsej državi in vsem svetu, saj naj bi s tem procesom očistili celotne soseske, jih naredili varne za nepremičninske projekte in špekulacije. Pozneje je pod Bloombergom ta pristop prešel v *stop and frisk* – policija je posameznike, večinoma mladostnike iz manjšin, ustavljala in preiskovala brez posebnega razloga, uradno zaradi orožja. število preverjanj je bilo neverjetno in je zaradi neustavnosti in rasizma izzvalo močne reakcije in jezo. Veliko poskusov je bilo na sodiščih in med mestnimi predstavniki, da bi to ustavili, in postalo je eno ključnih vprašanj v trenutnem boju za županski stolček.

Župan Bloomberg je po 11. septembru ubral bolj pragmatičen pristop k vodenju mesta. New York se je po velikem pretresu, uničenju in travmatični izgubi toliko življenj srečeval z realnimi gospodarskimi in eksistencialnimi vprašanji. Nič gotovega ni, kar bi mestu zagotavljalo primat, prej gre za nekakšno karmo, potrebna sta vera in zaupanje, in to je ključnega pomena za preživetje New Yorka, saj je zanj temeljna ekonomija želje – naj bo v bančništvu, medijih, založništvu, oglaševanju, industriji zabave, kulturi, modi, izobraževanju, tehnologiji ... Kot zagotovilo o njegovi finančni zmognosti je bilo treba poskrbeti, da je na razpolago in uslugo t. i. ponudnikom delovnih mest, korporacijam, velikim investitorjem, bogatejšemu razredu oz. tako imenovanemu enemu odstotku. Ob ponovnem odkrivanju in gradnji udobnejšega urbanega življenjskega prostora, popolnega igrišča z visoko kakovostjo življenja, je bilo mestno življenje prikazano kot zaželeno. Do tega je prišlo na računa iztiskanja srednjega razreda in delavcev pod pragom revščine ven iz mest na podlagi visokih najemnin v okviru gentrifikacije.

Sokrivi sta tudi kultura in umetnost, ki so ju v tem procesu uporabljali, namreč urbana distopija poznih 60., 70. in 80. letih. Samo pomislite na Warhola, Velvet Underground, Ginsberga, Dylana, Jasperja Johnsa, Cagea in mnoge druge, ki so ustvarjali neverjeten kulturni prispevek, in to je kulturni kapital, ki se spreminja v le še eno obliko zabave (trg umetnosti), v privlačen paket, ki okrepi njegov iskanost. V tem mestu še vedno nastaja umetnost, a večinoma se kupuje in prodaja. Investitorji umetnike kot tvorce vsega, kar je kul, kot tiste, ki na novo odkrivajo prostore, uporabljajo kot trojanske konje, ki zagotavljajo, da so določene soseske varne, modne, zaželene, drage in ekskluzivne.

Ko zaključujem ta prispevek, se v mestu odvijajo volitve za novega župana. Vodilni kandidat De Blasio je progresiven demokrat, zato je prvo, kar bo ob morebitni izvolitvi opustil, podaljšek nadzora *kakovosti življenja* pod imenom *stop and frisk*.

Prevod: Alenka Ropret

EKUMENOPOLIS

Geslo letošnjega Dokufesta (Prizren, Kosovo), enega izmed največjih festivalov dokumentarnega filma na svetu, je bilo: *Razbijanje meja. Breaking borders*. Festival je imel kopico programov in sekcij, med drugim tudi sekcijo: *Mesta onstran meja. Cities Beyond Borders*. V tej sekciji so zavrтели le tri dokumentarce, ki pa so tako tipični, da povzamejo vse obsesije sodobnih dokumentarcev, ki se posvečajo mestom, velemestom, megamestom, metropolisom in ekumenopolisom, v katerih kapital stalno ustvarja nove in nove meje, ki so neprebojne, ker je sam kapital postal meja. V turškem dokumentarcu *Ekumenopolis – mesto brez meja* (Ekümenopolis: Ucu olmayan sehir), ki ga je posnel Imre Azem, vidimo tako megamesto, alias ekumenopolis: Istanbul. Ja, mesto je vse večje in večje – stalno raste. Neprerastano se širi. Kamor nese pogled, vidite mesto, ki s svojo ekspanzijo ruši meje in postaja brezmejno. Zdaj ima 15 milijonov prebivalcev – in kmalu jih bo imelo 30 milijonov.

Vidimo steklene nebotičnike in *deluxe* poslovne stavbe, vidimo reklame, logotipe in trademarke – spodaj pa vidimo revščino, recimo migrantsko družino, ki so jo razlastnili in deložirali na slumovski rob mesta. Nekaj mizantropskega, celo genocidnega, da ne rečem nacističnega, je v tej relokacijski sli kapitala. Mesto raste in raste – pod njim pa raste revščina. Bolj ko mesto raste, bolj raste revščina – in bolj se pogloblja razredni prepad, ki podira, ruši, melje in odpravlja vse meje in ki obenem nastopa kot ultimativna meja, neprehodna in neprebojna. Mesto je le trg, ki gori noč in dan in po katerem se divje, manično in nezadržno podi kapital. Ne sme se ustaviti. Kakor se ne sme ustaviti mesto. Kapital je kakopak edina reč, ki je v megamestu res brezmejno. Zanj dobesedno ni meja. Niti fizičnih niti pravnih, mentalnih, moralnih. Toda prav brezmejnost kapitala je njegova ultimativna meja, hladna in ledena kot “nevidna roka trga”. In kapital megamesto gradi po svoji deregulirani in brezmejni podobi.

Zato tudi vse poteka tako šolsko, po tako ustaljenem vzorcu, kot da je v teh situacijah – ob takih imperialističnih ekspanzijah – vedno že kar vnaprej zagotovljen *happy end*. Ni kaj, nebotičniki so lepi. In trademarki tudi. Kapitalu ni mogoče očitati, da nima estetskega čuta. Finančne elite so vedno ljubile lepo – vedno so bile zbiralke umetnosti. Toda kapitalu se je estetski čut razvil tako, kot se je živalim razvil voh – tudi kapital namreč estetski čut potrebuje le zato, da lahko zavoha hrano. Meso. In seveda: da lahko estetizira vsa družbena protislovja in vso umazanijo, ki jo naplavlja njegovo brezmejno, neoliberalno, deregulirano divjanje.

Kapital je bil vedno velik umetnik, velik esteta, mojster estetiziranja razrednih napetosti. Prepada med opolzko bogatimi in odurno revnimi – med vilami in slumi – ni znal nihče bolje estetizirati kot kapital. Iskreno rečeno: tako dobro kot kapital znajo prepad med revnimi in bogatimi estetizirati le še turisti. V očeh turistov so bogataške vile “lepše” od slumov, ljudje iz slumov pa so “ubogi”, ker so se odločili, da bodo “ubogi”. In tudi v slumih živijo zato, ker so se odločili, da bodo živeli v slumih. Pogled turista se povsem rima s pogledom neoliberalca, kakršen je bil recimo ameriški predsednik Ronald Reagan: Revni so sami krivi, da so revni! Destruktivno sprevrženost te logike turističnega pogleda, ki se staplja z neoliberalnim, in neoliberalnega pogleda, ki se staplja s turističnim, lepo prikaže in poudari *Beneški sindrom* (Das Venedig Prinzip), avstrijsko-italijansko-nemški dokumentarec, ki ga je posnel Andreas Pichler. Benetke so turistični Eldorado: gondole, vzdihljaji, kanali, arhitektura, vile, lepota, znamenitosti, romantične unikatnosti in tako dalje. Letno se v Benetke zlije okrog 20 milijonov turistov, kar pomeni, da jih vsak dan pride okrog 60.000. In vsi ti turisti v Benetkah pustijo letno milijardo in pol. V Benetkah?

Problem je v tem, da Benetke od vsega tega bogastva, ki ga pridelajo, nimajo ničesar: pošte nimajo več (preselili so jo na “celino”, kamor hočejo preseliti tudi slovito rialtsko tržnico), bolnišnica stagnira in odmira (pediatrije ni več), gneča je vseskozi takšna, da se domačini ne morejo premikati (na sprehod gredo lahko ob treh ponoči, ko turisti spijo), delo pa dobijo le tisti, ki so voljni streči turistom – drugih delovnih mest ni. Namesto izdelkov iz lokalnega muranskega stekla itak prodajajo izdelke iz cenenega kitajskega stekla.

Turistična sezona, ki je prej trajala pol leta, zdaj traja vse leto, non-stop, od jutra do večera. Mesto je staro, toda stalno v pogonu, zato vse bolj razpada (voda, ki je v kanalih ves čas v pogonu, pač razkrajata nosilne strukture, stebre ipd.). In pomislite: Benetke niti niso mesto, v katerem bi za kaos skrbeli avtomobili, ampak orjaška cona za pešce. Toda teh pešcev – teh turistov, neoliberalnih estotov – je toliko, da za domačine ni več prostora.

Kapital si Benetk ni le podredil, ampak je domačine dobesedno izrinil in pregnal – mnogi so se že odselili na “celino”, ker si življenja v Benetkah ne morejo več privoščiti. Ironično: bogastvo, ki ga ustvarjajo, jih je proletariziralo in pavperiziralo. Bogastvo, ki ga ustvarjajo, jih ubija. Mesto, ki ga je kapital prelevil v balon, v iritantni perpetuum mobile prostega trga, je mesto, v katerem ni več mogoče živeti. Od življenja je ostal le trg, ki terja prilagoditev, ali bolje rečeno:

življenje se je prelevilo v trg, orgijo dereguliranega kapitala, ki se za učinke svojega divjanja ne meni. Turistični pogled, spojen z neoliberalnim, vse te napetosti, strese in konflikte estetizira in spreminja v digitalne razglednice, slike perfekte komodifikacije, ki je življenje prelevila v Disneyland.

Pred dvajsetimi leti je v Benetkah živelo okrog 200.000 ljudi – zdaj jih živi skoraj štirikrat manj, kar pomeni, da je Benečanov manj, kot pa je vsak dan novih turistov. Benečanov je torej le še toliko, kolikor jih je pred nekaj stoletji preživelo tisto razvpito kugo. Neoliberalni turizem je kuga. Kot pravi nekdo: "To ni demokracija, ampak diktatura!"

Kapital ni ustvaril le meje (Benetke vs. celina, domačini vs. turisti), ampak je sam nastopil kot meja. Zdaj je v napoto domačinom – kmalu pa bo v napoto samemu sebi. In potem bo eksplodiral. Pač kot vsi špekulativni baloni.

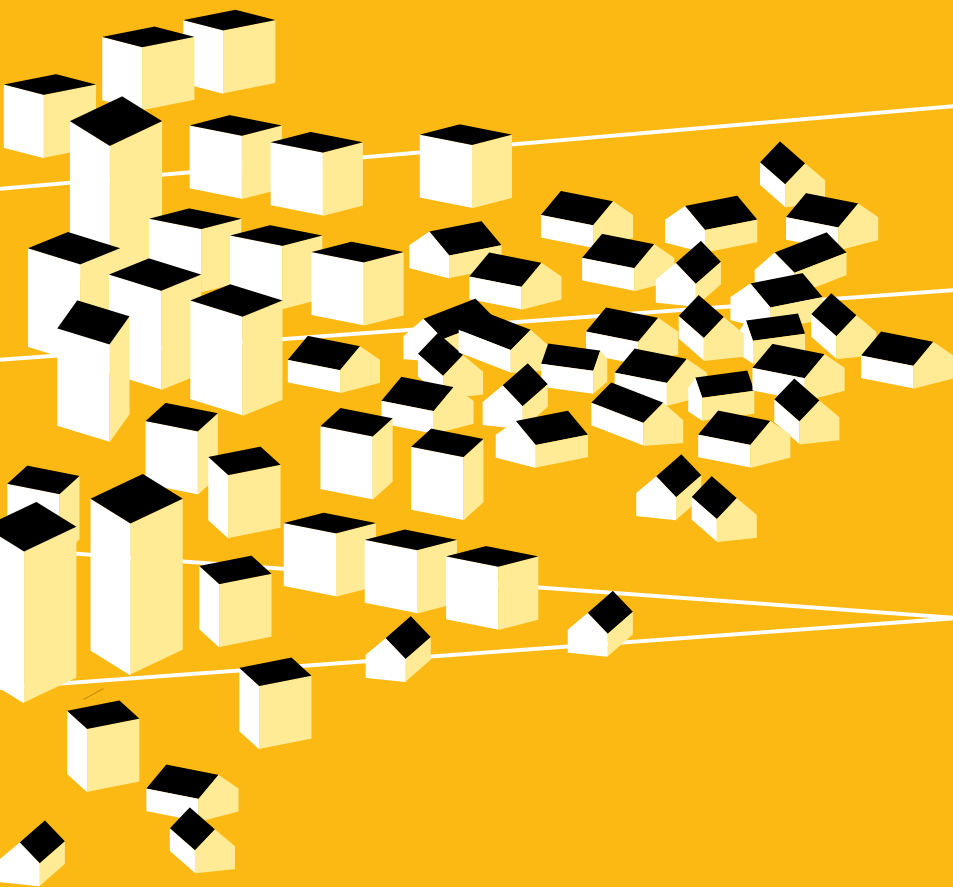
Mnogi dokumentarci, ki se posvečajo mestom, nam kažejo prenaseljenost, neizmerno gnečo, kaotični promet, onesnaženost, obenem pa nam kažejo tudi rešitve: ekološki pristop, zelenice, parki, vrnitev javnih površin, nižje stavbe, več con za pešce in kolesarje, izobčenje avtomobilov. Danski dokumentarec *Po meri človeka* (The Human Scale), ki ga je posnel Andreas Dalsgaard, nam predstavi takega rešitelja, danskega arhitekta Jana Gehla, ki odgovor na prenaseljenost, tako neizbežno kot pogubno za velemesta (poglejte si BBC-jev doku *Megacities* ali pa dokuserijo *Megacities*, ki jo je produciral National Geographic, če hočete videti "prihodnost človeštva"), vidi v redizajnu samih velemest.

Jasno, redizajnirati jih je treba po meri človeka. Kako so se prijele Gehlove ideje? Mestno jedro København so očistili – nobenih avtomobilov, le še pešci in kolesarji. Ljudje se lahko spet prosto gibljejo. In posedajo. Zelenice. Javne površine so vrnili ljudem. Podobno se je zgodilo v Melbournu. Pa Christchurchu. In New Yorku: Times Square, mestno jedro, so famozno očistili. Ljudje lahko zdaj tam spet pešačijo, posedajo, klepetajo in uživajo. Javno površino so vrnili ljudem.

Toda ko gledate tovrstne dokumentarce, se vam zdi njihovo navdušenje nad "urejanjem" in "čiščenjem" velemestnih jeder vendarle rahlo naivno: mar niso ta velemestna jedra, ko so enkrat "očiščena" in "urejena", potem namenjena predvsem domačinom, ki si jih lahko privoščijo – in turistom? Bolj ko je "čisto" in "urejeno", dražje je. Za deklasirance in brezdomce se nič ne spremeni – še naprej ostajajo v slumih ali pa opuščenih podzemskih tunelih (poglejte si *Megacities* via Michael Glawogger, *Dark Days* via Marc Singer).

In dalje: to, da iz velemestnih jeder odstranijo avtomobile, je na videz lepo in humano, toda bučni, zadušljivi, toksični avtomobilski promet potem mirno in toliko bolj zgoščeno speljejo skozi tiste dele velemest, v katerih živijo revni, deklasirani, brezposelni ljudje, ki si – da bi bila mera polna – avtomobilov itak ne morejo privoščiti.

Ureditev in očiščenje velemestnih jeder ne odpravita mej, ki jih velemestom postavlja kapital, ampak jih le estetizirata. •

MEJE MESTA:

od prvobitne jase do hiperurbanega sveta; hitri sprehod od nastanka mesta do megalopolisa

Nekje v prazgodovini, pred približno 10.000 leti, se je zgodil premik v zavesti naših nomadskih prednikov, ki so imeli neprestanih selitev ter lova in nabiranja sadežev očitno zadosti, zato so se odločili, da postanejo poljedelci, se ustalijo in poiščejo svoje stalno bivališče. O razlogih za to spremembo znanost ugiba še danes, a jasno je vsaj to, da se z mesti začne zgodba naše civilizacije. Takrat so se pričela oblikovati prva naselja, ki so postala žarišča vseh večjih družbenih sprememb. Za svojo nastanitev je neolitski človek moral sprostiti čistino sredi nepreglednih gozdov in ta je postala pra-prostor njegove naselitve, prvo človekovo domovanje. Da bi bil njegov dom varen in pregleden hkrati, je moral potegniti jasno mejo med zunaj in znotraj, moral ga je raz-ločiti od neomejene, divje Narave, ki ga je ogrožala. Iz tega "kaosa" osvobojeni košček udomačenega in urejenega sveta je postal njegov mikrokozmos, njegovo bivališče, njegovo "mesto". Ta omejeni prostor mu je nudil tako prostorsko kot tudi socialno orientacijo in identiteto.

Prve urbane skupnosti in kasneje družbe so skozi svoja naselja ter njihovo strukturo na zemljo preslikovala nebesni, kozmični red: veljalo je duhovno načelo "kakor zgoraj tako spodaj". Zato so bila pra-mesta hkrati tudi "svetišča", saj se je v njih "svet iskal", imela so svojo orientacijo in svoj "sveti ris", ki jih je ločil od okoliške pokrajine.

Stari Grki so svoje svete prostore imenovali *temenos*, izvorni koren *temen* pa naj bi izhajal iz Mezopotamije, zibelke urbanosti. Pri Etruščanih in Rimljanih je *temenos* postal *templum*, ideogram, ki ga je *augur* zarisal ob ustanavljanju mesta. Tudi kasnejše, sodobnejše razumevanje templja v sebi ohranja izvorno razmejitev svetega od profanega, ki posvečeno loči od vsakodnevnega rabe.

Oblikovanje meja naselij pa se je skozi čas seveda spreminjalo: od palisad ali nasipov gradišč prvih naselbin pa tja do večje grajenih mestnih obzidij antike in srednjega veka, za katerimi se, čeprav različna, varno skrivata oba tipa naselij. Šele z novim vekom se zgodi veliki paradigmatični premik v percepciji sveta in s tem tudi mesta, šele takrat se človekovo hrepenenje in orientacija preusmerita od Boga proti človeku in iz onstranstva proti zemlji, monumentalni, a zaprti srednjeveški kozmos pa se razpre v radovedno raziskovanje tostranstva. Prostor po kopernikanskem obratu v renesansi tudi s pomočjo perspektive postane znanstvena kategorija; namesto kontemplativnega občutenja njegove svetosti pa renesančnega človeka bolj zanima kot predmet raziskovanja in racionalizacije, ki pa v naslednjih stoletjih privede tudi do njegove vsestranske eksploatacije.

Osamosvojeni, samozavestni novoveški subjekt v naslednjih stoletjih ruši mestna obzidja, urbana rast pa se razlije *extra muros*, onkraj njihovih nekdanjih meja. A šele v modernizmu 20. stoletja se zgodi naslednji bistveni premik na ravni strukturiranja mesta: človeštvo, utrujeno najprej od prve, še bolj pa od druge svetovne vojne, želi pozabiti na vse preteklo, da bi na novo oblikovalo tudi svoje bivalno okolje. Ob tem se zabriše izvorna urbanost, najbolj jasno manifestirana v javnih prostorih mesta, tako na grški Agori, rimskem Forumu kot tudi na slikovitih trgih in ulicah srednjega veka. Prav ta arhitektska in antropomorfnost razmerja "praznin" med stavbami mesta se povsem raztopijo in razpršijo, poglobljeni objemajoči prostori druženja pa postanejo prepišni kanjoni med velikimi bloki, ki kot ladje v enakomernih razdaljah plujejo po platformah velikih, umetnih zelenic.

Sterilni red satelitskih predmestij prestolnic 20. stoletja megalopolisi naše dobe povsem razpustijo: higiensko estetizacijo in socialno moderne nadomesti popolna deregulacija *laissez-faire* tajkunskega urbanizma, ki mesta v središčih popelje v neslutene nebo-tičniške višine, medtem ko v neartikuliranih, neobvladljivih suburbijah zavladajo spalna naselja, nakupovalna središča, industrijske cone, favele ali slumi. Individualni avtomobilski promet, ki postane dominantni regulator prostora, okoli mest opaše avtocestne obroče, bolj neprehodne od nekdanjih mestnih obzidij. Čeprav z anonimnim amerikaniziranim *urban sprawl* skoraj povsem zabrisane, se meje mesta s prometnimi ringi paradoksalno še bolj utrdijo, tudi v človeški percepciji. Planetarna situacija je, kar se urbanizacije tiče, danes komplemetarno nasprotna tisti iz njenih začetkov: prebivalstvo mest drastično narašča, divje urbanizirane krajine pa požirajo še zadnje otoke neokrnjene narave. Če ne bomo takoj zaustavili eksplozivne rasti mest in jih preusmerili navznoter, v kakovostno nadgradnjo obstoječega urbanega tkiva, bomo izgubili odrešilne oaze *nature in culture*, v katerih se skrivata spomin na izvor sveta in svetega. Že rimski imperij je propadel zaradi preobsežnega teritorija, ki ga ni zmožl obvladovati. Zato moramo bolj resno in odgovorno integrirati načela trajnostnega razvoja in vzdržne rasti v načrtovanje in upravljanje mest. Da se ne bi neobrzdani Mexico City, São Paulo, Lagos, Kairo, Mumbaj, Dubaj ali Peking ne le prostorsko, temveč tudi demografsko, socialno, energetsko in ekološko razpočili ... ali pa sesuli sami vase, kot kaže z nebotičniki preobremenjenemu polotoku Pudong v Šanghaju, ki se zaradi lastne teže že pogreza, z njimi vred pa tudi sanje o boljšem, lepšem in pravičnejšem mestu.

ŽIVETI SODOBNO,

čuvati meje mesta in lastno identiteto; primer Toskane.

Izgubil je iluzije o odredujoči vlogi tehnologij, ideologij in potrošništva; prerastel je mit o pospeševanju napredka, hitrosti in znanosti, ki naj bi nas odrešile; presegel je slo po kopičenju zgolj materialnih dobrin ali srk po instantnem razsvetljenju ... Skratka, od permanentne mobilizacije 20. stoletja utrujeni subjekt, ki se je znašel sredi vrtincev katastrofične uverture v novo tisočletje, se spreminja v osveščenega in avtonomnega posameznika, ki prisega na svobodo, a tudi na odgovornost in lastno vest. Zaveda se meja rasti in potrebne vzdržnosti, ki naj prežema njegovo čustvovanje, mišljenje in delovanje. Z njimi le občutljivo dopolnjuje in nadgrajuje dediščino, ki jo je prejel od svojih prednikov, da jo bo predal svojim naslednikom.

V skladu s spremenjeno paradigmo mora na novo premisliti in prenoviti tudi svoj način bivanja. Nesluten napredek mu omogoča, da je z "nevidno mrežo" povezan s celim svetom tako rekoč od koderkoli. A prav zaradi stalnega e-priklopa še bolj potrebuje človeško bližino in dotik, prijatelje, s katerimi deli veselje in žalost, skupnost, da ji pripada. Potrebuje globlji stik z naravo – tako zunanjo kot svojo lastno –, z zemljo in njenimi procesi, s kulturo in z umetnostjo nasploh. Virtualna realnost, o kateri se zdi, da bo omrežila in potopila del mlade generacije, zrelemu ne more do živenga; čeprav s pridom uporablja njene dobrobiti, mu nikakor ne nadomesti neposredne resničnosti življenja. Tega ne zmorejo niti razni *fluxi* in *fluidi*, katerih koncepti sooblikujejo abstrakten način bivanja, saj se srečanje z drugim in učlovečenje lahko zgodita le v fizični posodi konkretnega prostora trga, ulice, hiše, vrta, narave ...

Kako naj tak posameznik, družina ali skupnost živi, da bivanje ne bo le golo preživetje? Kje lahko sredi dušične krize najdemo pozitivne modele, ki jih odlikujejo kulturnost, sonaravnost, vzdržnost?

Slovenija pri tem nudi neverjetne prostorske potenciale; v svoji raznolikosti je izjemna tako rekoč vsaka njena regija, izbira za sladokusce pa je kljub majhni kvadraturi ogromna. Glede na svoje afinitete lahko stopite iz "Goričkoga v Piran" ali iz Alp do Bele Krajine in gotovo boste našli kaj zase. Za bolj avtentične in avtohtone sledi poselitve boste občutljivi morali stopiti malo ven iz centralnih urbanizacijskih smeri, saj je tam stihija razpršene gradnje zakrila njihove posebnosti. Zato so zadnja leta senzibilci radi bežali v Istro ali na Kras, ki ga je Handke pred desetletji v svoji zgodnji mojstrovini *Ponovitev* izbral za tisto ultimativno postkatastrofično destinacijo, kamor bi se v iskanju preživetja tudi sam najraje preselil. In medtem ko je obalni pas povsem okupiran, urbaniziran in sprivatiziran, ima zaledje šavrinske Istre kljub

zapravljenim priložnostim v preteklosti še vedno neverjeten potencial. Po svojem krajinskem in naselbinskem značaju kot tudi po svoji privlačnosti za bivanje pa nas Kras in Istra spominjata na bližnjo Toskano, ki ponuja zanimiv model varovanja in razvoja prostora hkrati.

Kje pravzaprav tiči njena večna zapeljivost za umetnike in boeme, iskalce in flanerje, raziskovalce in vizionarje? Toskana, ki jo je izgnani in od domotožja razboleli Tarkovski našel za celjenje svoje *Nostalgije*. V istoimenskem filmu je v poslovilni sekvenci v mogočno, a prazno lupino katedrale nekdanje opatije v Galganu umestil svojo skromno leseno dačo. Ali paradoksalno tudi Toskana Franka Lloyda Wrighta, genialnega ameriškega arhitekta, ki je zbežal preko luže, da bi se namestil v Fiesole nad Firencami in od tam začel svoj študij klasične, renesančne, toskanske kulture. Ko se je vrnil domov, se je umaknil v svoja izvorna naselja, a njegova organska arhitektura navdihuje še danes s svojo celovitostjo, ki prepriča bolj od abstraktne beline očeta moderne Le Corbusierja. Ta je za urbanizacijo New Yorka, pa tudi drugih prestolnic sveta ponujal recepte funkcionalizma.

Toskana je s svojimi strnjjenimi naselbinskimi jedri, občutljivo posajenimi po mehkih gričkih ter jasno razmejenimi od odprtega prostora, ter s svojo kulturno krajino z vinogradi, gozdiči, travniki in cipresami pravzaprav dedič etruščanske kulture. Njena podoba in izvor segata vsaj v prvo tisočletje pred našim štetjem in Plečnik je verjel, da smo Slovenci s skrivnostnimi in občutljivimi Etruščani tudi globlje povezani. Firenška renesansa, ki je Evropi in svetu prinesla novo upanje, polet in razvoj, te dediščine ni povozila, temveč jo je le pogumno razvijala in celo sodobnost se je Toskane z drastičnimi posegi precej izognila. Za razliko od drugih razvojnih regij Italije povojna Marshallova pomoč vanjo ni prinesla tako bolečih sprememb urbanih in bivalnih vzorcev, kot jih je v svojih zgodnjih filmih pretresljivo orisal arhitekt in režiser Michelangelo Antonioni.

Danes Toskana z agrikulturo, umetnostno obrtjo in kulturnim turizmom ter razvojnimi centri, kjer se snuje bodočnost, živi svojo prepoznavno identiteto. O njej v aristokratski Sieni, na morda najlepšem trgu na svetu, na Il Campu, v mestni palači še danes pričujeta dve veliki, zgovorni freski Ambrogia Lorenzettija iz 14. stoletja: *Alegoriji dobrega in slabega vladanja*. K učinkom prve sodi tudi arhetipska podoba, ki riše življenje v mestu in na podeželju. Oba fenomena sta z mestnim obzidjem ločena točno na sredini dolge slike, s čimer simbolizirata uravnoteženo, dinamično harmonijo med urbanih in naravnih svetom, pa tudi med človekom in stvarstvom nasploh. •

literatura: UVODNIK

Mesto, meja, predmestje

Posebljanje je zelo zapeljiva reč – posebno za umetnike besede, ki zmorejo neživemu vtisniti lastnosti živega. Izjemno priljubljen *topos* v zgodovini književnosti je mesto; od antičnih časov do danes je “družba v malem” prebrodila večstoletno preteklost in kakor je nemogoče vedeti o vsem, kar je bilo, je in še prihaja, tako je tudi mesto v književnosti dobilo mnogo obrazov, skritih in odkritih, pozabljenih ali zapisanih v spominu: in vedno so bili v zidovih odsevi živih obrazov. Protislovje pa je, da je odrešujoča svoboda zgoščene naselbine, imenovane mesto, le igra videza, saj ga obkroža z visokim zidom in stražarji, ki ljudem ne pustijo ven ali vstopiti noter. Zato izbor kratkih zgodb, ki zajema pri Italu Calvinu (1923–1985), Petriju Tamminenu (1966), Aleksi Šušuliću (1961) in Mauru Covacichu (1965), sledi misli, da utegne biti največja svoboda hkrati najhujši zapor duha in teles. Ko Marko Polo v Calvinovih *Nevidnih mestih* (1972) pripoveduje Kublaj kanu o njegovem ogromnem kraljestvu, je govoric po postmodernistično označena za prevaro, in tudi če z letalom odletiš kam drugam, se spremeni le ime, mesto pa ostane isto: “V tvoji glavi zdaj začne glodati tesnobnejše vprašanje: ali zunaj Pentesileje obstaja kak zunaj? Ali pa prehajaš iz enega predpekla v drugega, kolikor daleč greš, in ne prideš nikdar ven?” Podobna je ujetost vseh skrivačev pri finskem kratkoproznem piscu Tamminenu, in edino beg v gozd je najboljši izhod, saj nas neizprosna logika mesta zaznamuje le kot gledalce, zapisane pogubi in pozabi. James Joyce Alekse Šušulića v kratki zgodbi *Useless* besno glasno prdne na postaji in – govoric je pač prevara – Laivach imenuje za “odvečno mesto”; le italijanski pisatelj Mauro Covacich v kratkoprozni zbirki *Trst, obrnjen na glavo*, poskuša o mestu premišljevati drugače, kot o materialni kulturi in zgodovini, na primer kave, v katere črnini odsevajo usode ljudi.

V vseh izbranih zgodbah so torej nežive naselbine polne žive gotovosti: a ljudje so brez obraza, avtomati, ki si ne upajo pogledati drug drugega, kakor besno ugotavlja James Joyce; so lutke usode in ne morejo najti izhoda pri Calvinu – le kako bi, ko niti Kublaj kan ne more sam spoznati svojega razsežnega kraljestva; tudi Tamminenovi “skrivači” lahko najdejo svobodo le v gozdu. Upora pa ni in ni čudno, če se Joyceu zagabi sivo mesto, v katerem je z Noro po naključju moral na klopci prespati eno noč.

Pisatelji pa so z mesti neločljivo povezani, kajti povzdignili so ga v živo bitje, mu pogledali v oči in morda našli svojo resnico; a ljudje se morajo odrešiti sami, za mestnim obzidjem ali onkraj njega.

Izbor in uvodni tekst: Andrej Koritnik

Nevidna mesta

(odlomki)

Mesta in želja. 3.

Na dva načina je moč priti do Despina: z ladjo ali s kamelo. Eno mesto se pokaže tistemu, ki prihaja s kopnega, drugo tistemu, ki prihaja z morja.

Kamelar, ki vidi, kako na obzorju na visoki planoti pred njim zrastejo konice nebotičnikov, radarske antene, kako plapolajo belo-rdeči vetrovni rokavi, kako dimniki bruhajo dim, pomisli na ladjo, ve, da je mesto, a misli nanj kot na plovilo, ki naj ga odpelje iz puščave, na jadnico, ki bo zdaj zdaj izplula, ki ji veter že polni še nerazvezana jadra, ali parnik s kotlom, ki že podrhteva v železnem trupu, in misli na vsa pristanišča, na čezmorsko blago, ki ga žerjavi raztovarjajo na pomole, na krčme, kjer si posadke različnih zastav razbijajo steklenice na glavah, na osvetljena okna v pritličju, z žensko, ki se češe, v vsakem od njih.

V meglici na obali razloči mornar obliko kamelje grbe, sedla, okrašenega z lesketajočimi resami, med lisastima grbama, ki se zibaje pomikata naprej, ve, da je mesto, a misli nanj kot na kamelo, ki ji raz tovorno sedlo visijo mehovi in bisage kandiranega sadja, dateljnovoga vina, tobačnih listov, in že se vidi na čelu dolge karavane, ki ga nosi stran od morske pustinje proti oazam s sladko vodo v žagasti senci palm, proti palačam z debelimi apnenčastimi zidovi, s tlakovanimi dvorišči, kjer bose plešejo plesalke in premikajo roke malo pod tančico in malo zunaj tančice.

Vsako mesto prejema obliko od puščave, ki ji nasprotuje; in tako kamelar in mornar vidita Despino, mejno mesto med dvema puščavama.

/.../

Mesta in znaki. 4.

Med vsemi spremembami jezikov, s katerimi se mora spoprijeti popotnik v daljnih deželah, je ni enake tisti, ki ga čaka v mestu Ispaciji, zakaj ta sprememba ne zadeva besed, temveč stvari.

V Ispacijo sem vstopil nekega jutra, magnolijev vrt se je zrcalil v sinjih lagunah, in hodil sem med živimi mejami, prepričan, da bom odkril lepe in mlade dame, ki se kopajo: toda na dnu vode so raki grizli oči samomorilk s kamnom okrog vratu in lasmi, zelenimi od alg.

Počutil sem se opeharjenega in sem hotel zahtevati pravice od sultana. Vzpel sem se po porfirnih stopnicah palače z najvišjimi kupolami, prečkal šestero dvorišč, tlakovanih z majoliko, z vodometi v sredi. Prišel sem do dvorane, a je bila zaprta z rešetkami; obsojenci z verigami na nogah so tam dvigovali bazaltne skale iz odprtine, ki je vodila pod zemljo.

Ni mi ostalo drugega, kot da se obrnem na filozofe. Vstopil sem v veliko knjižnico, se izgubil med policami, ki so se podirale med skladovnicami vezanih pergamentov, sledil abecednemu redu izginulih abeced gor in dol po hodnikih, stopničkah in mostovih. V najbolj oddaljeni sobi s papirusi so se v oblaku dima pred mano prikazale pobeljene oči mladenca, ki je ležal zleknjen na rogozi in ni odmaknil ustnic od pipe z pijem.

– Kje je modrec? – Kadilec je pokazal ven skozi okno. Bil je vrt z otroškimi igrami: keglji, gugalnica, vrtiljak. Filozof je sedel na trati. Rekel je: – Znaki oblikujejo jezik, a ne tistega, o katerem misliš, da ga znaš. – Razumel sem, da se moram osvoboditi podob, ki so mi dotlej najavljale stvari, ki sem jih iskal: takrat šele bom lahko razumel govorico Ispacije.

Zdaj zadostuje, da slišim hrzanje konj in pokanje bičev in že me oblije ljubezenski drget: v Ispaciji moraš vstopiti v konjušnice in na jahališča, če hočeš videti lepe ženske, kako se vzpenjajo v sedlo z golimi bedri in golenicami okrog meč, in komaj se približa kak mlad tujec, ga prevrnejo na kup sena ali žagovine in pritiskajo obenj trde vršičke dojk. In ko moja duša ne zahteva druge hrane in spodbude kot glasbo, vem, da

jo je treba poiskati na pokopališčih: muzikantje se skrivajo v grobnicah; iz jame v jamo se kličejo in si odgovarjajo trilčki flavt, akordi harfe.

Prav gotovo bo tudi v Ispaciji prišel dan, ko bo moja edina želja odpotovati. Vem, da se takrat ne smem spustiti v pristan, temveč se moram vzpeti na najvišjo skalo pečine in čakati, da pride tam zgoraj mimo kakšna ladja. Pa bo kdaj prišla? Ni govornice brez prevare.

/.../

Mesta in menjave. 2.

V velikem mestu Hloi se ljudje, ki hodijo mimo po ulicah, ne poznajo. Ko se vidijo, si drug o drugem predstavljajo tisoč reči, srečanja, do katerih bi moglo priti med njimi, pogovore, presenečenja, nežnosti, ugrize. A nihče nikogar ne pozdravi, pogledi se prekrizajo za sekundo in potlej zbežijo stran, iščejo druge poglede, se ne ustavijo.

Mimo gre dekle, ki vrti sončnik, naslonjen na ramo, in malo tudi okrogle boke. Mimo gre črna oblečena ženska, ki kaže vsa svoja leta, z nemirnimi očmi pod tenčico in drhtečimi ustnicami. Mimo gre tetoviran orjak; mladenič z belimi lasmi; pritlikavka; dvojčici, oblečeni v škrlat. Nekaj steče med njimi, nekakšna izmenjava pogledov, kot črte, ki povezujejo eno podobo z drugo in rišejo puščice, zvezde, trikotnike, dokler niso vse kombinacije v hipu vse izčrpane in stopijo na prizorišče druge osebe: slepec z gepardom na verigi, kurtizana s pahljačo iz nojevih peres, efeb, ženska-kanon. Tako se med temi, ki se po naključju skupaj zatečejo pred dežjem pod stebrišče ali se gnetejo pod šotorom na bazarju ali se ustavijo, da bi na trgu poslušali godbo, odvijajo srečanja, zapeljevanja, ljubkovanja, orgije, ne da bi si izmenjali eno samo besedo, ne da bi drug drugega oplazili s prstom, skoraj ne da bi dvignili oči.

Polten drget venomer strese Hloa, najbolj brezmadežno vseh mest. Če bi moški in ženske začeli živeti svoje najbolj bežne sanje, bi vsaka prikazen postala oseba, s katero bi se začela zgodba zasledovanj, hlinjenja, nesporazumov, trčenj, zatiranja in vrtiljak fantazij bi se ustavil.

/.../

Nenehna mesta. 2.

Če bi tedaj, ko sem se dotaknil trdnih tal v Trudi, ne prebral imena mesta, napisanega z velikimi črkami, bi mislil, da sem pristal na istem letališču, s katerega sem poletel. Predmestja, skozi katera sem moral iti, niso bila drugačna od onih, polna so bila rumenkastih in zelenkastih hiš. Sledeč istim puščicam smo zavijali okrog istih oglov istih trgov. Ulice v središču so razkazovale blago, embalažo, napise, ki niso bili v ničemer drugačni. Prvič sem bil v Trudi, a sem že poznal hotel, v katerem sem se po naključju nastanil; že sem bil slišal in izgovoril svoje dialoge s kupci in prodajalci železnine; čemu priti v Trudo, sem se spraševal. In že sem hotel odpotovati; drugi dnevi, enaki tistemu, ki so se bili končali s pogledi skozi iste kozarce na iste migajoče popke.

– Lahko poletiš, kadar hočeš, – so mi rekli, – ampak prišel boš v drugo Trudo, do pike enako tej, svet je pokrit z eno samo Trudo, ki se ne začne in se ne konča, spremeni se samo ime na letališču.

/.../

Nenehna mesta. 5.

Če naj ti pripovedujem o Penteseleji, bi ti moral za začetek opisati njen vhod. Ti si seveda predstavljaš, da boš zagledal obzidje, ki se vzdiguje sredi prašne planjave, da se boš korak za korakom približal dveri, ob kateri stojijo na straži mitničarji in že postrani gledajo tvoje cule. Dokler ne prideš do mesta,

si zunaj; greš pod obokom in se znajdeš v mestu; obdaja te njegova trdna gmota; tam, v njegov kamen vsekan, je načrt, ki se ti bo razkril, če boš sledil njegovim nalomljenim črtam. Če to misliš, se motiš: v Penteseleji je drugače. Ure in ure hodiš in ti ni jasno, ali si že sredi mesta ali si še zunaj. Kot jezero z nizkimi bregovi, ki se izgublja v barju, tako se Penteseleja širi milje naokrog kot nekakšna redka juha mesta, razlita po planjavi: blede stavbe, ki druga drugi obračajo hrbet po ščetinastih travnikih, med deščeniimi pregrajami in pločevinastimi lopami. Od časa do časa se ob robu ceste nagnetejo mršava pročelja zgradb, visoka visoka ali nizka nizka, kot glavnik polomljenih zob, da se zdi, kot da se pletivo mesta gosti; pa greš naprej in spet te pozdravi pustinja, potem zarjavelo predmestje delavnic in skladišč, pokopališče, semenj z vrtiljaki, klavnica; podaš se med bednimi štacunami po ulici, ki se izgublja med lisami ogojene krajine.

Če vprašaš ljudi, ki jih srečaš: – Penteseleja? – ti odgovorijo s krožno kretljivo, za katero ne veš, ali pomeni: “Tukaj,” ali “Bolj tam,” ali “Vsenaokrog,” ali pa “V nasprotni smeri.”

– Mesto, – vztrajaš pri svojem vprašanju.

– Mi prihajamo vsako jutro sem v službo, – ti odgovorijo nekateri, drugi pa: – Sem se vračamo spat.

– Ampak mestno, središče? – vprašaš še enkrat.

– Tam nekje je najbrž, – pravijo in nekateri postrani dvignejo roko proti skupku zamolklih poliedrov na obzorju, medtem ko drugi pokažejo silhueto vrste konic za tvojim hrptom.

– Torej sem šel skozi, ne da bi bil opazil?

– Ne, poskusi iti še malo naprej.

Tako greš naprej iz predmestja v predmestje in pride ura, ko je treba odpotovati iz Penteseleje. Vprašaš po cesti, ki vodi iz mesta; znova greš skozi niz predmestij, raztresenih kot mlekast pigment; pade noč; razsvetlijo se okna, zdaj redkejša, zdaj gostejša.

Ali obstaja, skrita v kaki gubi ali rokavi tega oškrbljenega okrožja, kaka Penteseleja, ki jo more prepoznati in se je spominjati, kdor jo je obiskal, ali pa je Penteseleja le periferija sebe same in je njeno središče vsepovsod, tega ne skušaš več ugotoviti. V tvoji glavi zdaj začne glodati tesnobnejše vprašanje: ali zunaj Penteseleje obstaja kak zunaj? Ali pa prehajaš iz enega predpekla v drugega, kolikor daleč greš, in ne prideš nikdar ven?.

Iz knjige: *Nevidna mesta. Grad prekrizanih usod*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.

Prevod: Srečko Fišer

Italo Calvino se je rodil leta 1923 na Kubi, kjer sta delala njegova starša. Študijska pot ga je najprej vodila na agronomijo, a je po turbulentnih letih po drugi svetovni vojni doktoriral iz Josepha Conrada in se zaposlil v založniški hiši Einaudi. Mešanje visokega in nizkega, poetičnega in vsakdanjega, vpletanje jasno opaznih anahronizmov in poigravanje z metafikcijo v romanih in kratkih zgodbah je Calvina vpisala med najpomembnejše svetovne literarne postmoderniste. Med pomembnejša dela sodijo roman *Baron na drevesu* (Il barone rampante, 1957, slov. prev. 2010), roman *Vitez, ki ne obstaja* (Il cavaliere inesistente, 1959), zbirka kratke proze *Marcovaldo ali Letni časi v mestu* (Marcovaldo ovvero Le stagioni in città, 1963, slov. prev. 1987), *Nevidna mesta* (Il città invisibili, 1972, slov. prev. 1990) in roman *Če neke zimske noči popotnik* (Se una notte d'inverno un viaggiatore, 1979, slov. prev. 1993). Pisal je tudi vplivne eseje, umrl pa je leta 1985.

V mestu

V mestu ne smemo dovoliti, da bi se nas polotila groza. Ko človeka zagrabi panika, pohiti do obale ali v park, a tam ni skrit: meščani hodijo po sprehajalnih poteh in rekreacijskih površinah z izostrenimi čuti in opazijo tudi najmanjše tresljaje v trstičevju.

Plašni ima občutek, da v mestu na skrivaj ne more niti pljuniti. Z vseh strani ga obkrožajo večvredni ljudje, ki so kot javne osebnosti. Dan se prevesi v večer in večer v noč, zavetja pa ni od nikoder.

Neutrudni skrivači si zapomnijo, da je mesto polno brezbriznosti in raznoraznih možnosti: nerabljenih površin, oglatih strešnih objektov, podzemnih jam in kontejnerskih pristaniških naselij. Prizadevni skrivač pozna te skrite kotičke mesta kot pozna oseba z želodčnimi težavami njegova stranišča.

Dobro mestno skrivališče je drzno. Najdemo ga tam, kjer je mestni utrip najmočnejši, na primer za okrasnim cvetličnim koritom ob vhodu v gledališče ali pri Mannrheimovem kipu. Vsakdo, ki ga navdaja strast do skrivanja, bo vedel, kako čudovito bi bilo s spajkalno plamenko razparati trebuh Mannerheimovega vranca in v temni noči splezati vanj s ploščadi ter opazovati prebujajoče se življenje v Helsinkih, terase, ki se sredi dneva začnejo polniti, in ljudi, ki konja ne ošinejo niti s kotičkom očesa.

Včasih je za občutek skritosti v mestu dovolj že to, da nas pot zanese v tiho mestno četrt, kjer se star industrijski obrat ali mestna tovarna pogreza v suh asfalt – v Tampereju je to Viinikka, v Turkuju najoddaljenejši konec Škofovske ulice. Ob cesti čaka en sam, osamljen avto. S soncem obžarjene stavbe tiho stojijo. Orjaški vsakdan mirno pluje in buči nekje daleč v mestnem središču. Ko ulico gledamo dolgo časa, ugotovimo, da tudi sami ne stojimo več ob njenem robu in da se bo vse nadaljevalo na enak način, ko bomo odšli.

Takšne žalostno-prijetne izkušnje ne moremo biti deležni v gozdu. Gozd živi in se spreminja. Ne meri človeškega časa, božji čas meri. Tam gledamo po deblih velikih borovcev in smo večni; v primestjih pa skrivač skoraj izgine.

Iz knjige: *Skrivališča*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2009.

Prevod: Julija Potrč

Petri Tamminen se je rodil leta 1966 in je diplomiral iz množičnih komunikacij in nekaj let delal kot novinar, a je ugotovil, da želi biti le književnik. Čeprav je napisal štiri romane, v finski literaturi danes velja za mojstra kratke zgodbe, za katere je prejel nekaj uglednih literarnih nagrad. Značilnost Tamminenove proze je minimalizem v jezikovnem izrazu, prežetem z duhovitostjo in s prikrito, a opazno satiro na resničnost današnjega časa. Stavki so zgoščeni, zgodbe pa izjemno kratke. Pomembnejše kratkoprozne zbirke so *Življenja* (Elämä, 1994), *Hrepenenje moškega* (Miehen ikävä, 1997) in *Skrivačeva zemlja* (Piiloutujan maa, 2002).

James Joyce: U seless
Celostna podoba Ljubljane

MISLIL sem, da riba nima vonja, ko je še v vodi. Da dobi svoj zadah šele v ribji mrtvašnici, ribarnici. Tisto poletno noč, ko sem iz nadelane gostilne zavil vzdolž Gradašnice k prijatelju, da se odpeljeva po nujnih opravkih v Beljak, sem spoznal, da ni tako. Tisto poletno noč sem nenadoma spredvidel, da se neke v ropotarnici mojih spominov skriva tudi nežna, a neizbrisna vonjava po ribah v vodi. Ko sem bil še pokovec, so v Gradaščici plavale ribe. In tisto poletno noč je iz tega nekdanj ponosnega, čeprav zanemarjenega potoka, od katerega je danes ostal le zabetoniran kanal brez favne in značaja, po tridesetih letih znova zadišalo po ribah. Stopil sem k bregu in presenečen ostrmel. Tisto jasno, razsvetljeno poletno noč, roko dam v ogenj, so se v Gradaščico kdove od kod vrnile srebrne ribe mojega otroštva in v mesečini veselo poskakovale, da se je gladina kakor ob nalivu osula s tisočermi lesketavimi obroči. Ribe! Po vseh teh letih. Ribe! Zdelo se mi je, kot da so mi vrnili sladek kosček otroštva, ki sem ga že pokopal in objokal, prepričan, da je izgubljen za vse večne čase. Ribe! Fant, saj to je ... Najraje bi kar vso Ljubljano stisnil v objem. Solze so se mi nabirale v obeh in ves zmeden sem se oziral, da me kdo ne vidi. Ribice, pomislil! Ribice v Gradaščici! ...

Kaj pa, če si samo preveč spil? Bodo jutri ribice še tu? Kaj bi dal, da bi se lahko naslednjega dne prepričal! A čez nekaj minut sem neodložljivo moral na pot.

Vozil je prijatelj, jaz pa sem na zadnjem sedežu nadomestil spanec, ki sem ga izgubil zaradi poznega popivanja. V Beljaku sem spoznal, da opravke še zdaleč ni bil tako neodločljiv. Zato mi je ostalo obilo časa, in kot v takih primerih redno storim, sem zavil v prvo knjigarno. Na stojalu svežih novosti iz tiskarne je stala nekakšna enciklopedija anekdot, debela knjižura orjaškega formata. Pritegnila me je, ker se je držala zemljepisnega ključa. Znameniti ljudje niso bili navedeni pod priimki kot običajno, temveč pod imeni mest in krajev, kjer so se rodili, delovali ali umrli. Takoj sem pogledal pod Ljubljana. Gesla žal ni bilo. Nejevoljno sem zavzdihnil in pogledal pod Emona, Laibach, Dolga vas – nič. Pa pogledajmo za Beljak, ko smo že tu, sem si rekel. Ostrmel sem; in odtelej v Gradaščici nisem nikoli več videl ribic.

VILLACH ali LAIVACH, naselje na južnem Avstrijskem, danes del Slavonije, prebivalci v glavnem Avstriji in nekaj Slovakov. Uradni jezik nemški. Za zgodovino umetnosti je mestece irelevantno: nikoli ni dalo nikogar, ki bi kakorkoli premaknil "eksistenco človeštva samega", kot je rekel Gustav Mahler. Imamo le dve anekdoti, pa še tidve nista zanesljivi: morebiti sta se primerili v kakem drugem eksotičnem kraju (srbski zgodovinarji se potegujejo za Beograd).

I Gasilsko godbo v Laivachu je nekaj mesecev vodil Gustav Mahler, takrat še neznan, a zagnan enaindvajsetletnik. Starokopitni zaselek na robu cesarstva pa ni bil pravi naslov za novotarije. Kasneje se teh časov ni maral spominjati, saj so mu, kot je pravil, pod noge nametali toliko polen, da je še sedem zim imel s čim podkuriti. Nedolgo zatem je zaslovel po vsej Evropi in nazadnje postal celo direktor dunajske dvorne opere. V gluhih urah, ko se je Mahler zakasnil s premiere *Bega iz seraja*, je bil Dunaj skoraj opustel. Zato se je vidno zdrznil, ko

ga je iz mraka prestregel tanek glasek, kot bi zacvilil pujssek: "Gospod Mahler?"

Pređenj je stopil tolst možek z zdelano kapo. Za ščipalnikom brez okvira so žmerikale drobne prašičje oči, ki so gledale stalno v tla:

"Gospod Mahler? Sem župan Laivacha. Nekoč ste, khm, službovali pri nas, potem pa, da se tako izrazim, 'pobegnili iz seraja'."

Skladatelju se je ob spominu na "gasilska leta" skisal obraz.

"Mestni očetje smo ponosni," je piskal stvor v zadregi, "da je mesto dalo duhovno in gmotno spodbudo tako izjemnemu človeku, kot ste vi, maestro, in to takrat, ko vas nihče drug ni ne razumel ne poznal."

"Kako? Kako ste rekli?" se je mrščil mojster.

"Naše mesto je majhno mesto sredi še manjše dežele, maestro," je mencial možek. "Beseda velikana, kot ste vi, ga lahko zravna z zemljo. Saj razumete: če bi se razvedelo, da smo vas vtaknili med gasilce ... zato okrog govorimo, da ste bili pri nas za kapelnika, v gledališču."

"Bežite no?" se je zahahljal Mahler od srca. "Kdo bi vam zameril."

"Pa še nekaj je ..." Debeluščkov pogled, še vedno prikovan na tlak, je begal od klesanca do klesanca. Besed, ki jih je dolgo pripravljal, se je hotel otresti naenkrat, kakor odvrženo neznanosko breme s pleč; zato so se mu zatikale, preskakovale in se po dvoje-troje skupaj zaganjale v sogovornika: "Skromno prošnjo meščanov prinašam. Bi lahko morda, khm, vtaknili Laivach, kaj jaz vem, v podnaslov kakšne simfonije? – ali – ali pa mu posvetili, vzemimo, sonato?"

"Sonato? Dajte no, gospod župan, vas ni sram, da takole prosjačite vbogajme, ostružke slave iz tuje delavnice?"

"Gospod Mahler, vi očitno ... ne veste, koliko nam to pomeni.

Za nas je to edinstvena priložnost, stoletja lahko minejo, preden bo kakega umetnika vašega kova spet zaneslo k nam! Bi blagovolili, khm, uglasbiti vsaj *Lied* z naslovom Gradaščica?" Sluzasti možek se je znojil od zadrege, ožel bi ga lahko: "Tak micen, nekaj taktov? Vi ne poznate tega občutka, maestro. Vi ne veste, kako je županovati mestu, ki se lahko pohvali samo s tem, da je nekdanj poznalo Mahlerja! Vi ne veste, koliko bi nam to pomenilo, maestro – lejte, poklekнем tu pred vami!" In se je vrgel na pločnik, da je ščipalnik kar odneslo z nosu in se je podbradek zagugal ko puding.

"Ah, jenjajte že vendar, gospod župan, ne ponižujte se še bolj, za božjo voljo, ne ponižujte se, glavo pokonci!" je rotil mojster in ga vlekel navzgor, a stvor se mu je upiral v vseh pomenih te besede.

"Samo skladbico, maestro, drobčken *Klavierstück*, lejte, do konca se ponižam, čevelj vam poljubim!" je ihtel cvilimožek in našobil lape, da grožnjo uresniči; a Mahler ga je zgrabil za ovratnik in ga dvignil.

"Tak zberite se, človek božji! Nikjer na svetu se mesta ne ponašajo s tem, da so tuje veličine skozi njega hodile. Kje ste pa še to slišali! Pozabite že, da sem bil pri vas! Le kako se lahko tako ponižujete!"

Prašičje očke so strmele v pločnik. Očitno so predolgo brodile po blatu province; ne znajo več pogledati navzgor, v nebo in zvezde, oslepele so za stvari, kot so strast, duša, človeškost. Pomečkana kapa se je pobešala možku na čelo kakor prašičji uhlji. In te prašičje očke, ne, to ni le igra narave: se ubožec dejansko spreminja v svinjo?

“Vem, kaj si mislite, gospod Mahler,” so se prašičje oči prvič in samo za hip odlepile od tal, da se je v njih zalesketal medel odsev; morda odsev zavrženega ponosa, morda soj lampijona. “Da je vsak svoj kovač, kajne? Da provinca ni zunaj človeka, ampak v njem. Pa ni res, veste. Provinca obstaja. O, kako zelo obstaja! Mislite, da sem bil vedno takle? Mislite, da nisem imel tudi jaz idealov, mladostnih sanj? Provincu v sebi lahko premagaš, a tisti p-ravi, me-seni provinci, tej ne prideš do živega, hobotnica s tisoč lovskami je. Lejte, vi ste sledili svoji repatici, ugnali ste provinco v sebi, zapustili Laivach. A Laivach sam, maestro, povejte mi: v čem se je spremenil Laivach? Ostal je provinca celo tedaj, ko je v njem bival državljan sveta!” Mahler je pobral ščipalnik s tal in mu ga namestil na nos, nato pa ga je potrepljal in rekel otožno, potihno, ko da se skoraj opravičuje:

“Veste ... žal ... res vam ne morem ustreči. Spregledali ste ključni dejavnik ... v viharnih letih sem se zameril dvornim krogom. Mučni spomini so to ... Ste kje videli, da bi ljudje, izgnani v Sibirijo, pisali Sibiriji slavospeve? Razumete, zakaj vam ne morem posvetiti niti pol takta? Tisti ... moj kratki obisk, na katerega toliko dajete, je bila – kazenska premestitev.”

II

James Joyce je v zasebnem življenju slovel po bedarijah kot: “Naj propade Poljska, da le preživi *Finnegan's Wake!*”, ki jih je trosil, kjerkoli je nanoslo. Zadnji dan oktobra pred okroglimi devetdesetimi leti sta z ženo Noro potovala z železnico iz Švice v Trst. Pomotoma sta izstopila v Laivachu. Naslednji vlak je imel odpeljati šele drugo jutro in tako se je mladi parček zatekel na klopco v bližnjem parku. Na trdem lesu sta s težavo in le za nekaj borih minut zatisnila oči. Neprespana in polomljena ju je zateklo jutro prvega novembra, eno tistih namrgodenih, neprijaznih juter, ki so za te kraje bojda značilna: težki črni oblaki so sedeli čisto na strehah sključenih hiš, umazana brezbarvna pročelja so strmela vanju, jutranji mraz je kot britev rezal v meso in siten leden dež jima je pršel za vrat. Tedaj je v daljavi zapiskala lokomotiva. Joyce se je nejevoljno pretegnil in prijel ženo za roko, da sta stekla proti postaji. Srečevala sta slabo prespane ljudi, ki so se tako kot vsako jutro trudoma vlekli v službo. V svoji otopeli predanosti vsakdanjim mehanizmom so se pisatelju zasmilili. Vse jih je gnala ista iluzija: iluzija pomembnosti, nenadomestljivosti, iluzija, da se bo svet ustavil, če ne bodo pravočasno na delovnem mestu. Z vsem šablonskim početjem pa so nevede dokazovali nasprotno: da so mravljinčje nepomembni, da so zamenljivi kot zobniki v stroju, s svojimi mehaničnimi dejanji, o katerih se niso nikoli spraševali, ki jim niso še nikoli v življenju česarkoli dodali ali odvzeli, ki jih niso oplemenitili niti z eno samo oseбно

podrobnostjo, ampak so jih dan na dan ponavljali v ritmu z milijoni drugih mravljincev po svetu. In ta gomazeči trop mravelj je človeštvo? Smo ljudje res to, samo to in nič več? Usmiljenje v njem se je počasi obarvalo v prezir: prezir do teh topoumnih bitij, ki se strojnemu mišljenju ne le ne uprejo, ampak niti ne vedo, da se to da. Ne vedo, da je moč na zadeve gledati tudi drugače, da ni vse, kar je dano, tudi smiselno, da ima človek duha in presojo in si lahko lepega jutra, če se mu tako zahoče, obriše rit z drugo roko – tega vse te dvonožne riti niso storile še nikoli v življenju, kaj šele, da bi storile kaj pomembnega in dokazale, da spadajo med ljudi, tiste prave, z razumom, voljo, dostojanstvom. Nekje je zatulila tovarniška sirena, da se je drveča truma zdrznila in še bolj podvivala korake, in tedaj je iz dna srca zasovražil vse sirene na svetu, vse budilke, urnike, razporede, hišne številke in siva pročelja, luknje v tlaku, zasovražil je nadležni dež, nepredirno meglo, zasovražil je razčlovečene vlake, ker te opeharijo, pustijo te v tem mravljišču, ki iz oseb štanca avtomate. Vso pot, medtem ko jima je dež čedalje bolj namakal obleko, da se jima je lepila na meča, in se je za začimbo dvignil še leden veter, je Joyce godrnjal:

“Bloody useless town! Bloody useless pit!”

Tik preden sta pritekla do postajališča, pa je Jamesu, kot bi se hotelo mesto maščevati za negotovanje in psovke, noga z vso silo spodrsnila v globoko lužo. Po značilni bolečini je prepoznal, da si je zvil gleženj. Pridušeno je zaklel.

Na peron je kljub Norini pomoči komaj prikrevsal. Tam je za hip zastal, se ozrl po krmežljivih hišah, ki so spale v gosti megli, in zavpil:

“Preklete bodi, slepo črevo sveta! Čez sto let, ko bomo že vsi trohnoba, bodo tebe, odvečno mesto, ki si gnilo že danes, pomnili po enem samem dogodku!”

Vlak se je ustavljal, stara astmatična lokomotiva je sopihala, zavore so presunljivo škripale in kresale točo isker.

“Po tem, da je devetstočetrttega *tu prdnil James Joyce!*” se je zadril pisec na vse grlo, hkrati pa priprl oči in gromko, razpotegnjeno prdnil, kot da je v ta prdec stisnil vso togoto opeharjenega človeka, ves bes neprespanske noči, vso trdoto lesene klopi, ves mraz in vse megle in vsa deževja in vse vetrove in ves božji smrad te konstipirane danke sveta, in prdec je zaparal v črno nebo kakor smrtni hropec trombona, da je preglasil sam peklenski trušč lokomotive in jekla in cvilečih zavor.

Nato sta Nora in James izginila v vagonu z napisom Wien–Roma. •

Iz knjige: *Noč v Ljubljani*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 1994.

Aleksa Šušulić, rojen leta 1961, se je v slovensko književnost vpisal kot kratkoprozni avtor; zmagal je na številnih natečajih za kratko prozo in jo leta 1989 zbral v knjigi *Kdo mori bajke in druge zgodbe*. Izdal je tudi zbirko kratke proze *Aleksija* (1997) in *Hruška rumenuška* (2010). Prevajal je romane *Carla Emilia Gadde* in *Suzane Tamaro*.

Kavarne in kava

Trst je slaven po svojih kavarnah, tako po tistih, kjer kavo piješ stoje, kakor po tistih, v katerih sediš. Zmerno radovedna oseba lahko začne na sprehodu po mestnem središču ceniti ene in druge. To pa priključuje drugo, nemara še pomenljivejšo povezavo: oboje imajo poseben odnos z jezikom (v mislih imam govorenega, ne okušalnih brbončic). Začnimo pri drugih, pri zgodovinskih kavarnah.¹

Pri kavarnah Tommaseo, Stella Polare, degli Specchi, Tergesteo in nad vsemi pri kavarni San Marco.² Jezik se je sprehodil skozi oblike književnosti. Ta je vanje stopila brez vika in krika, le z razpravljanjem in s klepetom najpomembnejših pisateljev, ki so kdaj živeli v Trstu. Italo Svevo, brata Giani in Carlo Stuparich, Virgilio Giotti, Umberto Saba, Scipio Slataper, Antonio Quarantotti Gambini, Bobi Balzen in neki James Joyce so se v njih pogovarjali, jedli in pili. Tam kajpak niso bili vedno vsi hkrati – ne upam si pomisliti na *brainstorming*, do katerega bi v tem primeru prišlo –, bili pa so pogosto zbrani v zadosti pomembna moštva, da so ta lahko za naslov evropskega prvaka izzvala druge istodobne reprezentance (dunajsko ali pariško na primer).

Kavarna San Marco, ki je le za lučaj oddaljena od spominskih doprskih kipov v Ljudskem vrtu, se je z minevanjem časa še najbolj upirala estetskim prenovitvenim pobudam različnih upraviteljev. Stenska ogledala, mizice iz marmorja in litega železa, stari točilni pult iz temnega lesa so še z odprtja leta 1914, ki se je zgodilo po zaslugi Marca Lovrinoviča, Istrana, tako kakor skoraj vsi istrski Italijani čustveno navezanega na Beneško republiko. Ozračje, ki ga dihaš tu notri, šahisti, gostje, ki berejo časopise, vstavljene v lesena držala, študentje, ki pripravljajo latinski prevod, vse, kar se zgodi – a zlasti, in prav to je lepo, kar se ne – v plemenito brezdelnih urah tega kraja, je bilo že izčrpno opisano v knjigi Claudi Magrisa z naslovom *Mikrokozmosi*, h kateri nimam kaj dodati. Če pa že, potem edini malce koristen pripis zadeva današnje upravitelje tega lokala. Sisi namreč tudi v San Marcu, kljub retropridihu – okrasju, medeninastemu okovju, svetilkah – razkazuje svoj pirsing ... Dvorana s klavirjem je še na voljo pesniškim večerom, da le ni “pokalna sreda”, ko morajo mojstri jezika prepustiti prostor

¹ Zgodovinskih kavarn ni težko prepoznati, ker z ničimer ne izpostavljajo svoje zgodovinskosti. V zadnjem času so na valu ponovnega turističnega odkritja velikanov preteklosti zacveteli kraji, ki si s številnimi izveski in z notranjo opremo z nadihom srednjeevropske književnosti lastijo običajne štiri največje tržaške književne mojstre (Italo Svevo (1861–1928), Umberto Saba (1891–1957), Scipio Slataper (1888–1915), Giani Stuparich (1891–1961)) prejšnjega stoletja, saj trdijo, da so vanje zahajali skoraj vsak dan. Lokalov, ki se imenujejo po pisateljih, ne jemljite preveč resno.

² Nemogoče se je izogniti temu, da ne bi omenil tudi že zaprte kavarne Tergeste: “Kavarna sodrge, kjer skrival v dlani / obraz sem, danes zrem te poln radosti: / Slovenci z Italijani tvoji gosti / so ob biljarju še ob zori rani.” (Umberto Saba, prev. Alojz Gradnik).

ljubiteljem nogometa (zanimivejšim gostom, kar zadeva zapitek) in velikemu zaslonu za spremljanje Lige prvakov. In vendar je jezik, kar zadeva zapitek – zlasti zapitek od kave –, nadvse pomemben. Pa pustimo književnost ob strani in vstopimo v pražarno kavo. To pa pomeni, da tržaška ekspresna kava lahko po kakovosti in postopku priprave brez sramu tekmuje z neapeljsko. To mi je potrdila Fabiana Pozzar, svetovna prvakinja v degustaciji, ki sem jo nekoč po naključju spoznal na neki televizijski oddaji – saj vem, da je nenavadno, vendar obstaja mednarodno združenje pokaševalcev kave, ki pripravljata turnirje po vsem svetu z izločevalnimi krogi, s finalom, z nagradami, medaljami – no, po besedah gospe Pozzar so tukajšnje pražarne na izjemno visoki ravni. Nadziranje temperature v posameznih postopkih dehidriranja, oksidiranja in praženja. Nadvse skrbno izbiranje izdelka. Poznavalsko raziskovanje arom. In tako dalje in tako dalje (ne spomnim se več vseh podrobnosti pogovora, se pa gospejine vneme, ki je sicer več kot razumljiva, saj je bila direktorica takega podjetja).

A kakovost tržaških mešanic ni toliko bistvena, kolikor so raznovrstnost kav, ki jih lahko naročiš v mestu, in iz nje izhajajoči nesporazumi zaradi navzkrižij z običajno terminologijo. Skorajda se zdi, da se tako velika izbira okusov po kdo ve katerih skrivnostih poteh odraža v domiselnosti naročanja. Na primer navadna kava, ki jo običajno naročiš z “eno kavo, prosim”, se tukaj imenuje črna (*nero*). To pa še ni nič: namesto “eno kavo, prosim” zadostuje reči “eno črno, prosim”, in že jo dobiš. Če pa bi radi dobili kavo z mlekom (*caffè macchiato*), morate naročiti “kapučino”, kajti če zahtevate “kavo z mlekom”, dobite kavo in vrček mleka. Čemur v vsej Italiji in že po vsem svetu pravijo kapučino, pa tukaj razen v nadomestnih beli kavi (*caffelatte*), a brez pene, in mleku s kavo (*latte macchiato*) pravzaprav ne obstaja. Obstajata pa kapučino v kozarcu (kava z mlekom v kozarcu, malce večjim od kavne skodelice) in kava s kancem spenjenega mleka (*gocciato*), ki ju je kajpak mogoče tako kakor vse druge različice naročiti kratka ali dolga, dvojna, brezkofeinska, popravljen. Nekomu, ki pride v Trst prvič, vse to pokaže na nenavadnost mesta bolje od vsakega pojasnjevanja. Vendar si predstavljam, da ne boste prezrli simbolične vrednosti take raznovrstnosti: tudi v največji gneči, v najbolj nabito polnih barih si vaša kava zasluži, da jo naredijo po vašem okusu. Imate namreč pravico – malce nenavadna je in si je v kateremkoli drugem severnoitalijanskem mestu nihče ne bi drznil zahtevati zase –, da vam pripravijo ekspresno kavo po vašem okusu. In barman vam bo ugodil, to vam zagotavljam. Naročilo bo glasno predal tistemu, ki je pri aparatu za kavo, pri čemer se bo pošopiril s celim nizom okrajšav, ki so sestavljene čedalje bolj presenetljivo in tudi v svoji natančnosti spominjajo na jezikovno akrobatiko borznih posrednikov. Kakor hitro boste listek z računom položili na pult, bodo črna, kava s kancem mleka in brezkofeinski

kapučino postali en sam “neroogocciadecapoinbi” in tip pri napravi bo znal sporočilo ponotranjiti, ga postaviti na že zloženi kup miselnih lističev (naročil v delu), ko bo šifrirane klice sodelavca pogosto z zamikom le nekaj sekund nemoteno pretvarjal v skodelice kadeče se kave.

Pred časom so na televiziji predvajali reklamo, katere glavni slogan je bil “kava jeokus življenja”. Reklami oglas je bil sicer slab, a so v njem povedali nekaj resničnega, pa ne v pomenu, da se nam dnevi brez kofeina zdijo pusti in sivi, temveč da imamo vsi pravico do majhnega veselja, v katero lahko trdno verjamemo. To je še ena podrobnost, ki nakazuje, kako prilagodljivo se Tržačani spopadajo z obstojem. Kako se zabavajo s tem, da eno in isto snov imenujejo z nekaj različnimi imeni, kako jo pijejo, kakor da so jo drugi nabrali, prepeljali, pražili, mleli prav zanje osebno, kakor jo počasi srkajo ob misli – kot severni Neapeljčani in kakor glavne osebe v tistem malem biseru Jima Jarmuscha z naslovom *Kava in cigareti* (Coffee & Cigarettes) –, da je vse življenje zdaj, prav v tej skodelici, potem pa bomo že videli, kako in kaj.

Visok jezik in nizek jezik, skratka. Kavarnе z veliko in kave z malo začetnico. Umetniška besedila, zasnovana v kavarnah, in kave, naročene in postrežene v skladu z drugimi domisleki, z drugimi besednimi igrami. Kajpak pa dobimo vtis, da je barmanova miselna prožnost povezana s književniško uveljavitvijo kraja, in to tako, da na koncu ostane vprašanje: je Trst mesto pisateljev, ker se tukaj radi igrajo z imeni vsega – z imenom kave vred – ali pa se tukaj igrajo z imeni vsega, ker smo v mestu pisateljev? •

Iz knjige: *Trst, obrnjen na glavo*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2011.

Prevod: Vasja Bratina

Mauro Covacich, rojen v Trstu leta 1965, sodi v srednjo generacijo italijanskih pisateljev, ki o Trstu rad piše, čeprav živi v Rimu. V Trstu je študiral filozofijo in ko ga je dunajska univerza nagradila za zbirko kratke proze *Nepravilnost (Anomalie, 1998)*, je poučevanje opustil in se začel preživljati s pisanjem literature, člankov in reportaž. Covacich je zelo plodovit pisatelj: objavil je številne romane, zbirke kratkih zgodb, sodeloval je v različnih antologijah. Zbirka *Trst, obrnjen na glavo (Trieste sottosopra, 2006, slov. prev. 2011)* lepo prikazuje njegovo pripovedno tehniko, ki zajema iz lastne življenjske izkušnje in jo povezuje v literarno pripoved, v kateri ni več prostora za obremenjenost s travmatično preteklostjo, ki je Covacich ni doživel in jo s svojim literarnim in neliterarnim angažmajem uspešno presega.

od mojega do pravega mesta

Sem strastna, a s turističnega vidika nekoliko čudaška popotnica. Tako imenovani turistični biseri me hitro dolgočasijo, narava se rada začne ponavljati in ležanje na plaži me spravlja v malodušje. Idealni cilji mojih potovanj so tako mesta. Raje večja kot manjša, raje manj kot bolj oblegana, vsekakor pa takšna, ki svojega ritma ne podrejajo turistom, svoje identitete pa ne posojajo pričakovanjem prišlekov. Ki imajo, skratka, svoje življenje. In kot sem izluščila iz izkušenj, ko se mi jih je nabralo dovolj, je očitno prav to tisto, kar na potovanjih iščem – pogledati, kako nekje živijo, in se iti malo zraven. Primerjati izkušnjo bivanja v lastnem mestu s tujo, da vidim, če se da kaj izboljšati doma. Nekakšna študijska izmenjava na nikoli dokončani univerzi bivanja – ja, to bi dejansko počela ves čas.

Mesta, kjer sem se doslej poleg Ljubljane počutila najbolj doma, so bila tista, ki jih je usodno premetavala zgodovina, in tista, skozi katera so šli in še vedno gredo veliki tokovi ljudi. Oboje najlepše pooseblja Berlin, ki me je osvojil, ko sem prvič položila nogo na njegov asfalt. Takrat je bil zid še zelo svež spomin, pol središča je bilo v ruševinah, in med Prej, ki je odseval iz še skoraj nedotaknjenega sivorjavega odenka vzhoda, ter Potem, ki je počasi vstajal v obrisih novih zgradb na najbolj atraktivnih lokacijah, se je raztezal Zdaj, nikoli tako velik in prevladujoč kot takrat. Biti v Berlinu na polovici devetdesetih je pomenilo biti sredi zgodovine in biti prišlek je imelo enako težo kot biti staroselec. Tudi če si bil eden tistih, ki jim je tesni študentski proračun dopuščal samo štop in nekaj dni na najcenejšem ležišču v mestu. Kljub temu da je bila moja nemščina osnovna in zatikajoča (kakršna je še danes) in da sem z lokalci izmenjala samo par naključnih stavkov, sem se v tistem kratkem obdobju počutila kot stoodstotna Berlinčanka. Med mano in Brechtom praktično ni bilo nobene razlike. Enako doma sem se počutila v gneči na križišču linij podzemeljske, na spokojnem nabrežju Tegelskega jezera in v žurerskem utripu Oranienburgerstrasse. Mesto je bilo dovolj veliko tako za tiste, ki so se želeli skriti, kot za one, ki so se želeli pokazati, vselej pa preveliko za to, da bi lahko spoznal in izkusil vse njegove

plasti. In to je bila tista stopnička, ki me je dvignila na enako višino kot vse, ki so prišli pred mano, hkrati pa označila tudi prag tistega pravega, idealnega mesta. Ko sem se takrat vrnila iz Berlina, sem seveda na dolgo in široko stokala, kakšna provinca in vas je Ljubljana. Kako se v njej že tako nič ne dogaja, poleti pa še toliko manj, kako do temeljev poznam tako mesto kot njegove prebivalce, kako tiste prave stvari v njej praktično niso mogoče. S skoraj dvajsetletne distance je težko reči, kaj od tega je objektivno držalo in kaj so popačile visokoleteče ambicije nadebudne intelektualke in novopečene svetovljanke, ampak takrat je bila vsekakor ustvarjena ločnica med pravim mestom na eni in mojim mestom na drugi strani. Ki se je v naslednjih letih, ko sem na svoj seznam poleg večnega Berlina (ta me ni nikoli razočaral) dodala še vrsto tako ali drugače pravih mest, samo še utrjevala. Prava mesta so bila tista, ki so se vedno znova izmuznila iz rok in pustila za sabo novo uganko. Moje mesto je trmasto vztrajalo na istem in razkazovalo predvidljivost, kakršno neuke množice rade razumejo kot varnost. V njem je bilo relativno udobno, a precej nezanimivo živeti, če si bil tisti tip človeka, ki nujno potrebuje vedno nove kamne, ki jih lahko obrača.

Potem pa se je zgodila neizogibna dialektika življenja: diplomirala sem, si našla službo in ustvarila družino. Se umirila, kot pravi priljubljeni evfemizem. Nove okoliščine so mi sicer omogočile višji standard pri obiskovanju tujih mest, a hkrati skrčile manevrski prostor pri raziskovanju lastnega. Saj veste – najprej zaradi dreves ne vidiš gozda, potem pa ne vidiš več niti dreves, ker si preveč zaposlen z brkljanjem po lastnem dvorišču. Preprosto sem zamudila tistih nekaj let, ko je Ljubljana postala prestolnica članice EU in ob vseh neprijetnih stranskih učinkih, ki se jih seveda dobro zavedam, pobrala tudi tisto pozitivno: nemajhen pretok tujcev kot posledico raznih izmenjav, programov in subvencij. Tako sem lepega dne sedla za mizico v središču in se z nemajhnim presenečenjem ozrla iznad kavne skodelice. Okrog mene se je širil gozd, lep in zelen in mlad. Neka druga Ljubljana, na višjih obratih in z več obrazi, ki jih ne bi mogla več zajeti z enim pogledom, tudi če bi stopila na prste. Ne

bi znala natanko pokazati na to, v čem je razlika, vendar pa je bilo edino pomembno spoznanje, da razlika je. Razlika v vrednosti, ki so jo prinesli prišleki iz drugih mest in domačini, ki so v drugih mestih najbrž iskali nekaj podobnega kot jaz. Ali pa sem se skladno z uveljavljenim življenjskim tempom pomanjšala sama. Kakorkoli že, nadvse sem vesela, da mi tudi ulice lastnega mesta zdaj dajejo občutek nedokončanega in neulovljivega. Da se majčkeno spremenijo vsakič, ko po njih uberem nov krog. ■

govorice mesta

Marko Polo je gost na dvoru Kublaj Kana, vladarja Tatarjev. Veliki Kan je gospodar velikanskega imperija in ker vladarski posli zahtevajo celega človeka, je – malce absurdno, a hkrati logično – mladi beneški popotnik tisti, ki pozna njegovo državo bolje kot on sam. Zato Marko Polo Kublaj Kanu govori zgodbe in pripoveduje o mestih, ki jih je videl na svojih potovanjih. O Zobeidi, belem mestu, ki ga obilno osvetljuje mesec, Oktaviji, mestu pajčevini, Leandri, ki jo varujeta dve vrsti bogov, Adelmi, mestu, kjer srečuješ samo mrtve, Klarisi, ki je slavno mesto z burno zgodovino, in Leoniji, ki se vsak dan obnovi. Rezultat je meni osebno ena najlepših in najljubših zbirk besedil: *Nevidna mesta* Itala Calvina.

Podrobnost, ki bistveno zaznamuje začetek okvirne zgodbe, je, da Marko Polo in tatarski vladar ne govorita istega jezika, da se torej sporazumevata s pomočjo gest, neartikuliranih glasov, oponašanj in predmetov, ki jih je Benečan prinesel s svojih potovanj. Zato nam v nobenem trenutku ne more biti povsem jasno, ali beremo tisto, kar poskuša Marko Polo povedati, ali pa gre za podobe, ki si jih ob popotnikovem početju ustvarja Kublaj Kan. V vsakem primeru zgolj in samo slutimo, prislušujemo. In tisto, čemur prislušujemo, je govorica mest. Mesta imajo govorico. S tem ne mislim samo na jezik sporazumevanja, ki ga uporabljajo njihovi prebivalci, na narečje, mestno govorico, na tipične jezikovne moduse, ki so znak neke zgodovine in pripadnosti določenemu prostoru. Mesta imajo svojo govorico, ki je dokaz njihove živosti in živosti tistih, ki jim življenje podeljujejo: ljudi. Mesto brez človeka ne obstaja in tako kot človek s svojo živostjo in govorico oživlja mesto, mesto človeku nudi prostor, v katerem je lahko živ.

Nekaterim se mesto zdi hrupno, zato iz njega bežijo. Ampak hrup ni vedno napad na milino blagovčnosti in tišine. Je predvsem dokaz življenja. In res je, govorica mesta je mnogokrat hrupna, saj priča o življenju, ki kipi, buhti in včasih izbruhne. Tako kot izbruhne vulkan, in kadar vulkan bruha, ga imenujemo živega. Govorica mesta je raznovrstna, barvita, gostobesedna, včasih tudi bolj umirjena in nežna, v

vseh svojih mnogoterih pojavnih oblikah pa je dokaz življenja.

Iz mesta ni mogoče uiti, to je dejstvo, ki tistim, ki iz mesta bežijo, ne more biti jasno. Mesto je naravno stanje človeškega duha, govorica človeka je lahko utemeljena zgolj in samo v govorici mesta. Bežati iz mesta v naravo je čisti nesmisel, ker si mesto in narava v resnici ne stojita nasproti. Kamorkoli gre človek, nosi mesto s seboj. Tako kot je zanj povsem naravno, da ustvarja mesta in govori njihovo govorico. Mesta niso urbanistično načrtovani in arhitekturno domišljeni konglomerati stavb in prebivališč. So prostor človekovega življenja. In kjer je živ človek, tam je mesto.

Zvočni pokrajini mesta in narave se v marsičem razlikujeta, ampak nekaj jima je skupno: vedno sta prisotni, vselej obstajata. Tisti redki trenutki, ko mesto in narava umolkne, lahko pričajo zgolj o bližini smrti. Narava umolkne pred nevihto, pred katastrofo, ko se vsa njena živost pritaji in skrije pred grozečo nevarnostjo. Ko umolkne mesto, postane mesto duhov, mesto smrti. In ko umolkne govorica mesta, tudi samo mesto preneha obstajati. Tudi najčudovitejše katedrale, prekrasne avenije in najbolj dovršene zgradbe niso mesto, ko v njih utihne govorica, ko v njih ni več človeka. Meje mesta so meje njegove govorice, meje njegovega zvena. Ko ne zveni več, ga ni.

Človek in mesto sta v resonanci, in zato je njun medsebojni odnos tako ključen. Prav tako sta v medsebojnem sozvočju njuni govorici. Sozvočje je domačnost, zato je človek vedno najbolj v sozvočju z enim mestom; s tistim, ki je njegov dom. Kadar tega sozvočja ni, je mesto človeku zgolj prebivališče in ne dom. Takrat mora človek oditi in odkriti drugo mesto, s katerim je lahko v sozvočju. Mesto, ki ga tako ali tako že nosi s seboj.

Seveda govorice mesta ne moremo nikoli razumeti, lahko ji zgolj prislušujemo in jo slutimo, tako kot tudi Kublaj Kan in Marko Polo slutita nevidna mesta: Zobeido, belo mesto, ki ga obilno osvetljuje mesec, Oktavijo, mesto pajčevino, Leandro, ki jo varujeta dve vrsti bogov, Adelmo, mesto, kjer srečuješ samo mrtve, Klariso, ki je slavno mesto z burno zgodovino, in Leonijo, ki se vsak dan obnovi. Ampak slutnja ni odsotnost

vedenja, slutnja je več kot vedenje. Je prisluh, občutljivost, pozornost in prodoren pogled priprtih oči. Vztrajati v slutnji je največ.

Mesto se včasih zahrbtno prikrade v človeka in se v njem naseli. Kdaj drugič vstopi skozi velika vrata in z godbami na pihala ter se pusti gostiti in razvajati. Spet kdaj je kratko malo že tu, tako tiho in samoumevno, da so vsa vprašanja odveč. Ne glede na to, kako in kdaj se naseli v človeku, in ne glede na glasnost ali tihost govorice mesta je njegova prisotnost za človekovo življenje bistvena in ključna. Dokler človek zgolj prebiva v mestu, je mesto njegovo prebivališče. Ko se to isto mesto naseli v človeku, postane njegov dom.

Moje mesto se je vame naselilo že dolgo nazaj, sploh ne vem, kdaj in kako, vem pa, da je tu in da ne bo odšlo nikamor. Moja govorica in govorica mojega mesta nista identični, sta pa v sozvočju, ki ga ne more nadomestiti nobeno drugo. Zato vedno vem, kje sem doma. ■

Pripis: Besedilo dolgujem Italu Calvinu in njegovi knjigi *Nevidna mesta* ter Edvardu Kocbeku, ki mi je s svojimi *Lipicanci* predočil veličino slutnje in njen pomen.

več ko sem potoval, bolj konservativen sem postajal v odnosu do svojega mesta

Že ko sem s prijatelji na ljubljanskem kolodvoru sedel v kupe vročega Simplon ekspresa, se je nekaj v meni za vedno spremenilo.

Sicer sem tudi s starši že pred tem obiskal nekaj tujih mest. Celo živo vidim dečka, ki v karirasti suknji stoji na postaji dunajskega U-Bahna in z odprtimi očmi gleda srebrnkasto čudo Zahoda, ki s sunkovitim vetrom pritopota iz podzemnih rogov ... potem sledi opozorilni zvok, vrata se odprejo in moški glas iz zvočnikov v tujem jeziku oznani, katera bo naslednja postaja. Saj: to mesto sem vpiljal, ga vohal. A vendarle: v znatni meri je šlo tudi za čudenje izložbi zahodnega sveta ter prikrito željo, da bi imeli takšno bleščavo tudi pri nas. Občudovanje je bilo v enaki meri namenjeno tudi monumentom, ki jih je moje rojstno mesto premoglo le v miniaturah, sam pa bi si želel, da bi jih imelo v prav takšni razsežnosti, kot so se mi kazale skozi okno tramvaja, ki je krožil po ringu.

Na Simplon ekspresu pa se je v meni, z vsakim kilometrom, ki ga je vzel podse, začelo dogajati nekaj novega, bistveno drugačnega. Nisem bil le na poti h konkretnemu mestu, ki sem ga kot prvega zapisal v interrail vozovnico, marveč sem bil na potovanju, ki je zajemalo več vnaprej nedoločenih mest. Bolj ko so minevale ure in zatem dnevi, bolj je vame lezlo spoznanje, da je potovanje celota in da enovit počitniški užitek zaobjema tako pohajanja po Marseillu, Barceloni, Amsterdamu, Parizu kakor posedanje (ali poskuse spanja) na kolodvorih, vlakih itd. (Še danes vem, da prihode in odhode vlakov najlepše napoveduje ženski glas, ki prihaja iz zvočnikov glavne železniške postaje v Barceloni.) Šlo je za to, da smo se na koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih dijaki in študentje z nahrbtniki kot nekakšnimi polžjimi hišicami razleteli po tirnicah od Københavna do Maroka. To sem nato še večkrat ponovil v dvoje.

Spomnim se zlagane fraze, češ da potuješ zato, da spoznaš nove ljudi. Sam sem jo črtil in je nisem nikoli niti za hip brezglavo posvojil. A še v večji meri mi je bilo tuje turistično stopicljanje, katerega karikaturna so bile organizirane japonske skupine.

Ta potovanja, ta klatenja, najprej po Evropi in kasneje še po Aziji, sem

doživljal predvsem kot življenje samo, in sicer kot njegov najprijetnejši del. Napolnjevali so ga vendar: mlada ljubezen, neizmeren občutek svobode, obilo umetnosti vseh zvrsti, čutenje in odkrivanje lepega, neznanega, vznemirljivega, omamnega. Traserke, ki so bile zapičene v razprostrt popotniški zemljevid, pa so bile vsaj sprva predvsem mesta.

Ampak tu zdaj več ni šlo za fascinacijo z bleščavo velemesta, marveč prav nasprotno. Iskala sva stare predele, kjer se mesto grbanči v kamnu, kjer se ulice zvijajo in cepijo kot vitice, nad njimi pa se suši perilo. Kjer ponujajo hašiš ali kjer opoldne diši po juhi in se med siesto sliši televizor. Toleranca je bolj in bolj rastla. Mesta, ki sva jih obiskovala, so postajala manjša, četrti starejše, ulice ožje in nazadnje so vodile prav v podobo srednjega veka: z gobavci, ki so ob mestnem obzidju stegovali krne svojih rok, da bi dobili za živež.

Osebnosti mesta nisem iskal tam, kjer so bili zvečer osvetljeni spomeniki ali na ulicah, kjer so se bleščale velike izložbe, marveč v odzadnjih ulicah, v malih bifejih, barčkih na vogalih, stopniščih, ki so povezovala mestne četrti, v podhodih, stebriščih, parkih, vrtovih ... Od tam je šla naravna pot mimo družinskih manufaktur, specializiranih trgovnic, tudi bordelov, čajnic in seveda preko mestnih tržnic. Ta naravna pot je seveda kdaj lahko pripeljala do hipermoderne arhitekture, do avenij z mogočnimi drevesi, do modno erotiziranega življenja na njih. Mesta so bila glede vsega tega pač zelo različna. Ta so bila majhna, morda komaj sobotni trgi, spet druga večja. Tretja so bila gigantska: ko si pokukal na plano iz kakšne metrojske postaje, se ti je zdelo, da si se znašel na drugem koncu dežele in ne zgolj na drugem koncu mesta.

V naravno razvitih velemestih si vselej našel ravnotežje med dvema občutji, ki sta te hkratio preplavljali, med kozmopolitstvom in tradicijo. A prav zato: kako so bili v oči megalomanski poskusi kapitala, ob katerih se je obiskovalec hladen in utrujen znašel sredi kiča in estetskega ničča.

Zdaj sem znal hitro ugotoviti, če kakšno mesto ni bilo zvesto samo sebi ter se je prenaresjalo, da je nekaj drugega, kar v resnici je. Ko sem se zdaj vračal domov, v Ljubljano, več nisem hrepenel po umetni

bleščavi Zahoda. V njej sem raje poiskal stare predele, kakršna sta Krakovo ali Žabjek. Na Bregu, ki se ga tedaj še ni dotaknila prenovitvena roka, sem se spominjal svojih otroških poti, ko se je sneg na ograji in svetilkah zidal v stožce in se je iz dimnikov kadilo po lesu.

V mojem otroškem spominu so okna gledala s pročelij starih hiš, kakor oči spod babičinih strešnatih vek.

Ljubljana nima Hofburga ali Louvra, kakor tudi nima prikupnega pristaniškega okraska, kakršen je Barceloneta, celo morja nima. Nima klubske scene, kakršno ima London in v še večji meri najbrž New York. Teh in mnogih drugih razsežnosti nima in jih ne bo imela. Tako kot jih ne bodo imeli Cordoba, Arles, Hue, Jaisalmer ali Abyaneh. Ima pa mansardne oči in star umit obraz. In sanjavi obiskovalec, ki ga je zadržala poletna noč, lahko, kot v vseh drugih pristnih mestih, velikih in majhnih, stopi v stopinje prednikov in gleda nove in nove silhujete mesta. Če ga je poletna noč še posebej čvrsto ugrabila, nazadnje kar objame srednjeveški tlak. ■

planet kot mesto

Mislím, da se je to zgodilo leta 1977, ko sem nekaj mesecev preživel na poti skozi takratno Zahodno Nemčijo. Spominjam se, da sem bil pogosto zbežan, kot tudi brez orientacije v prometu, saj se mi je med vožnjo po dovršenih avtocestah med zapuščanjem nekega mesta pogosto zdelo, da je niz sodobnih proizvodnih podjetij vzdolž avtoceste le del njegovega obrobja, nato pa sem iznenada ugotovil, da sem dejansko na periferiji sosednjega mesta. Enkrat v tistem času, ne dosti pozneje, sem prebral fascinirano, kulturno knjigo Lewisa Mumforda *Mesto v zgodovini*, ki jo je napisal leta 1961, zatem pa še čudovito knjigo *Kultura gradov*, ki je bila napisana že leta 1938. Na platnicah prve knjige je založnik parafraziral Mumfordovo misel: *“Ta knjiga se začneja z mestom, ki je bilo v simboličnem pomenu svet; končuje pa se s svetom, ki je v marsičem praktičnem postal mesto.”*

V istem času, pred skoraj pol stoletja, je kanadski mislec Marshall McLuhan objavil svojo slavno in vsesplošno sprejeto teorijo medijev, informatike in komuniciranja, po kateri je naš planet postal “globalna vas”. A ti dve na videz nasprotni si metafori (svet kot mesto in svet kot vas) pravzaprav nista raznorodni in sporočata isto misel. Razlika je le v tem, da je Marshall McLuhan kar naprej govoril, da ni vasi, v katero informatika ne bo prodrla, Mumford pa je pričakoval pospešeno urbanizacijo planeta. Tako so v začetku druge polovice 20. stoletja v tej “vasi” začele izginjati tradicionalne oblike izmenjave informacij; od tistih, ki so se izvajale preko sosedovega plota, vpitja s hriba na hrib, s pomočjo dimnih in drugih signalov, do klasičnih storitev pošte, telegrafa, telefona ...

Čas je začel teči hitreje, informatika pa je s strašljivo hitrostjo prekrila in zajela ves planet. Zato Nikola Tesla v znanstvenih krogih danes postaja spet aktualen, saj je že dolgo tega govoril, da bi z udejanjenjem njegovih zamisli o rabi naravnih energij naš planet postal podoben velikanskim možganom, ki bi “vladali” svetu in skrbeli za dobro ljudi. Neodvisno od Tesle se ta proces in Teslova metafora uresničuje. Seveda so glavni živčni centri teh možganov mesta, v katerih je prebivalstva največ, sodobna tehnologija pa je kar najbolj prisotna. Če si

predstavljate, da ste v vesoljski ladji, ki se približuje nočni strani Zemlje, bi ugledali številne bleščeče luči mest, povezanih z avtocestami, blazno hitrimi vlaki in s še precej hitrejšimi jatami avionov. Ta impresivna premreženost urbanega prometa nas je vse prikrito, a zelo na hitro, skorajda prehitro, spremenila v urbane podgane, spremenila je naše navade, misli, občutja ... In samo bog ve, kaj lahko ti ogromni možgani, ki jih sami ustvarjamo, naredijo iz nas, kakšne namene imajo in katere posledice bodo še povzročene? Namreč, kot pravi Mumford, *“mesta so kalupi, v katerih se človeška življenja hladijo in zgoščujejo na poseben način, dajejo končno obliko trenutkom, ki bi drugače izginili skupaj z živimi”*. Kakšno konstrukcijo gradimo? Je na delu Veliki Mojster Arhitekt vseh svetov, kot bi rekli prostozidarji? Se naša življenja vse hitreje ohlajajo in zgoščujejo, ne da bi nam dala na voljo kaj časa, da z njim samim (časom) upravljamo? Da ga nekoliko vprežemo, upočasnimo, zavremo. Kateri trenutki proizvajajo končne oblike in njihov vpliv na nas, na družbo, na civilizacijo? Preveč vprašanj za eno samo kolumno. A kot bi dejali filozofi, pomembnejša so vprašanja in blagodejna radovednost, kot pa nezadostno premišljeni ali kratkovidni odgovori. Danes je povsem nepredstavljivo, da bi kdo doživel usodo Robinzona Crusoeja. Vsi Robinzoni so se že zdavnaj preselili v mesta, v katerih uspešno, če že ne popolnoma varno, samevajo. In tudi vsi Petki so pridri v mesta. A dejansko se ne družijo več. Medtem ko televizijske hiše kar naprej proizvajajo številne Survivorje, v okviru katerih izbranci simulirajo boj za preživetje na daljnih, pustih otokih, obdani s številnimi kamerami, logistično ekipo in najsodobnejšo komunikacijsko opremo, velik del teh Robinzonov v mestih najverjetneje srka zadnje kapljice cenene alkoholne pijače iz steklenice, pri čemer se spominjajo, da so v takšnih steklenicah pošiljali obupane klice na pomoč, da bi jih kdo našel in rešil. Danes Robinzoni taka sporočila pošiljajo po internetu. številna spletišča za navezovanje stikov, vzpostavljanje prijateljskih, ljubezenskih, zakonskih in drugih odnosov oblega armada osamljenih. Ampak, mar ni ta problem le

eden od številnih, ki se prebivalcem tega “planetarnega mesta” postavljajo na pot? Mar ni tudi to moje negotovanje zaradi Robinzonov preveč patetično, preveč altruistično in melodramatično? Zagotovo. Če obstaja možnost izbire, je problem rešljiv. Ker številni strokovnjaki predvidevajo, da bo najpozneje sredi tega stoletja tri četrtine prebivalcev Zemlje že živelo v mestih, bo lahko vsakdo prestopil v tisto četrtino vaškega prebivalstva. Čeprav sem skoraj zatrdno prepričan, da bo tudi ta del prebivalstva živel v mestu in na njive hodil kot v pisarno. Tisti delček relativno nedotaknjene narave pa bo prepuščen množičnemu turizmu in televizijskim ekipam, ki nas bodo še zmeraj nespretno spominjale, kako zahteven je boj za preživetje v naravi. Povsem na koncu se zastavi vprašanje, ali imajo mesta meje? Enoznačnega odgovora ni. Če imajo meje, potem so te vpisane v nas samih. Posledično je vprašanje vseh vprašanj: katere so naše, človeške meje? ■

Prevod: Urban Belina

nazaj k mestu

Moja edina zares velika želja v otroštvu je bila videti velika mesta, v katerih se tre stavb in ljudi. Sanjarila sem, da se brez konca in kraja sprehajam po newyorških ulicah, kjer so stolpnice tako visoke, kot da bi bila praktično na drugem planetu oziroma na fantastičnem kraju, kot je filmski *Metropolis* (r. Fritz Lang, 1927). Verjela sem, da na Zemlji obstajajo takšna mesta, ki presegajo zemeljsko realnost, in v tem nisem videla nobenega paradoksa. Ker sem živela v majhnem slovenskem kraju in dolgo časa nisem nikamor potovala, razen do bližnjih vasi, je bil moj edini stik z megalopolisi preko knjig in televizije in pripovedovanj – zvečine tistih, ki sami ravno tako niso potovali. Najbrž sem velika mesta zato dojemala skozi neko prizmo znanstvene fantastike. Za moje tedanje okolje in življenje je bil namreč izjemen in velik dogodek tudi na dan 20. julija 1969, ko je Apollo 11 pristal na Luni. Na nejasni televizijski sliki smo brez diha spremljali človeka, ki je prvi(č) stopil na tuji planet. V moji glavi so se pomešale in združile predstave o vesoljskih velemestih in veličastnem prihodu na Luno. Tako pompozno sem si tudi sama želela stopiti v veliko mesto, bržkone ameriško, kjer bi me v hipu zasenčile kakor gore visoke stolpnice. Mislila sem, da je tudi Ljubljana podobno veličastna, in ko sem jo prvič obiskala na začetku osnovne šole, sem bila zelo razočarana, ker razen nebotičnika ni presegla zares visokih stolpnic, in bila je mnogo manjša od Beograda, ki sem ga obiskala nekaj let prej. Bolj ko je mesto veliko, bolj je življenje v njem naporno, drago in izčrpavajoče. To vem, ampak vseeno me v vsakem (manjšem) kraju, ki ga obiščem, najbolj zanima naslednje ali sosednje veliko mesto. Nikoli se nisem odvadila ali naveličala tega notranjega klika: "Nazaj k mestu!" Še vedno v mestih vidim in doživljam nekakšne vesoljske razsežnosti, čeprav zdaj v popolnoma prizemljenih okvirih. Zdaj namreč točno vem, kaj pričakujem od mesta. Nekdo mi je nekoč rekel, da je "merilo" za status mesta to, da neki kraj premore pošto, osnovno šolo, trgovino ali dve, gostilno ali dve in banko. Pomemben kriterij naj bi bila zlasti pošta, najbrž za ohranjanje stikov s svetom – to je v današnjem svetu računalniških komunikacij sicer že manj pomembno. Sama od mesta pričakujem ulice, vsaj dve

glavni ulici in več stranskih, tako da se je ob prvem prihodu mogoče enkrat izgubiti. Dobrodošlo je tudi več poštnih uradov, čeprav jih zvečine ne uporabljam več. Nekaj gostiln, restavracij in kafičev. Večje trgovsko središče, lahko tudi na mestnem obrobju. Vsaj ena diskoteka, ki obratuje vsaj preko vikenda. Vsaj ena kinodvorana, ki preko vikenda ne zapira svojih vrat. Vsaj ena reka, v kateri se je dovoljeno namočiti in se ob njej sončiti. Vsaj ena glbt-organizacija ali prijazen prostor, lokal ali klub, ki je namenjen lezbijkam, gejem, biseksualnim in transspolnim osebam – to je zadnja leta eno od mojih pomembnih mestnih meril, poleg koncertnih prizorišč, galerij in nekaj dobrih fakultet. Aprila letos sem bila na krajši pisateljski rezidenci na Irskem, en teden v zahodnem mestu Galway, drug teden pa v manjšem kraju Clifden. Galway je izpolnjeval skorajda vse mestne kriterije, razen tistega o glbt-prostoru, zato sem ga sprejela kot mesto – in tudi on mene. Kajti še eden od mojih pogojev za to, da nekemu zemljepisnemu kraju podelim osebni status mesta, je ta, da je ta kraj velik vsaj toliko kot moje rojstno mesto in ima torej vsaj 13.000 prebivalcev. Nekaj povsem drugega je bil majhen in lep Clifden s sicer slikovito cesto ob obali, po kateri se je bilo mogoče dolgo sprehajati, ne da bi koga srečal. To sem tudi počela ves teden v tem kraju, kajti bivanje v hotelskem apartmaju brez internetnega dostopa me je vse bolj spominjalo na izgnanstvo. Vsak dan sem si izbrala eno pot iz Clifdena po neznanem podežlju in skoraj vsakič sem se znašla na slepi cesti, ki se je končala dobesedno v morju. Čeprav je ta mali kraj premogel nekaj običajnih cenejših trgovin, bencinsko črpalko, poštni urad in malo kinodvorano v sklopu velikega hotelskega kompleksa, ki je imel tudi muzej, sem se začela v njem počutiti vse bolj utesnjeno. Ugotovila sem, kaj me zares zmoti v malih krajih – to so njihove meje, ki so ti tako blizu. Čim narediš par korakov iz središča majhnega kraja, si že na njegovem robu, že naletiš na njegove meje in stopiš na polje. Zato sem si v Clifdenu želela čimprej nazaj k mestu, stran od narave oziroma tega, kar običajno označujemo z naravo. Ko sem bila spet v Galwayu, sem se

počutila kot riba v vodi, tista riba, ki dobro ve, da obstajajo še večje vode. Zdaj vsekakor vem, da si ne želim rezidenc na obrobju, ne ustvarjanja v mirni in tihi "naravi", pač pa vsaj nekaj mestnega utripa, tavanja po ulicah, preizkušanja hrane in pijač v različnih lokalih, iskanja zanimivih in manj zanimivih razstav, več anonimnih srečanj na ulici ... Vse to me spodbuja in oživlja, hrup in utrip pa polnita moje baterije. Seveda z občasnimi premori. Ko sem se konec aprila vrnila v Ljubljano, je bil Cafe Open, lokal, ki se je uradno opisoval kot lezbijkam in gejem prijazen, že zaprt. Bila sem žalostna in potem jezna in zdaj sem večkrat socialno zdolgočasena, ker v Ljubljani ni več tako odprtega lokala, zaradi česar se je njen status mesta nekoliko omajal. Njene meje so se celo malo približale, zožile. Meje mesta pa so meje, onkraj katerih se začne moja paranoja, da mesto ne bo nikoli več takšno, kot da bi človek ob prihodu vanj stopil na Luno. ■

FOTOGRAFIJA LETA 2013

nagrajenci:

Katja Goljat

Matija Brumen

Simon Hudolin

Mateja Rojc

Robert Hutinski

Mitja Ličen

fotografije z razstave:

Uroš Zagožen

devetnajstič

pripravila:
Mateja Seliškar Kenda

Fotografija leta 2013, natečaj revije za kulturo Emzin za najboljšo slovensko fotografijo, je bil organiziran že devetnajstič. Natečaj je bil razpisan 6. decembra 2012 in se je zaključil 14. januarja 2013. Na letošnji natečaj je prispelo 441 fotografskih serij oziroma 2874 fotografij. Te fotografije predstavljajo produkcijo slovenskih fotografov različnih generacij, vsebin, formatov in tehnik.

V letošnji mednarodni žiriji so se zbrali: Metka Dariš, art direktorica revije Emzin, Ljubljana; Tevž Logar, kurator, Ljubljana; Karel Cudlín, fotograf, Praga; Harry Gruyaert, fotograf, Pariz; Iva Prosoli, kuratorica in kritičarka, Zagreb. Žirija je bila sestavljena zelo raznovrstno, tako da lahko izbrana in nagrajena dela kažejo ves razpon delovanja, ki ga ima fotografija danes.

Podeljene so bile tri nagrade za avtorsko in nagrada za najboljšo reportažno fotografijo. Nagrajenci so bili javnosti predstavljeni na dan otvoritve razstave, v torek, 5. februarja 2013. Nagrajene fotografije in fotografije ožjega izbora so bile razstavljene v prvem predverju Cankarjevega doma od 5. februarja do 5. marca 2013.

Avtorska fotografija

1. nagrada

(denarna nagrada v vrednosti 1000 EUR, podelijo jo je podjetje Fotoformat, d. o. o.)

avtor: **Katja Goljat**, Ljubljana

šifra: Ptičji sen

naslov serije: Varuhi ptic

2. nagrada

(denarna nagrada v vrednosti 700 EUR, podelilo jo je podjetje Foto Beseničar)

avtorji: **Mitja Brumen**, Maribor, **Simon Hudolin**, **Mateja Rojc**, Cerkno

šifra: Slike

3. nagrada

(denarna nagrada v vrednosti 500 EUR, podelijo jo je podjetje Fotoformat, d. o. o.)

avtor: **Robert Hutinski**, Celje

šifra: 20. stoletje

Nagrada za reportažno fotografijo

(denarna nagrada v vrednosti 1000 EUR, podelijo jo je podjetje Vidal, d. o. o.)

avtor: **Mitja Ličen**, Ptuj

šifra: Sudoku

naslov serije: Passing Peru

Fotografijo leta 2013 so podprli:

Soorganizator:

 cankarjev dom

Pokrovitelja nagradnega sklada:

fotoformat

 BESeničar
fotospecialist

Pokrovitelj nagrade za reportažno fotografijo:

VIDAL

Pokrovitelji:

 Mestna občina
Ljubljana

 REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST, KULTURO IN ŠPORT

 BEST WESTERN PREMIER
HOTEL SLON

Medijski pokrovitelj:

DELO

Ožji izbor:

AJDA SCHMIDT
 KLEMEN SKUBIC
 ARJAN PREGI
 ŠIMEN ZUPANČIČ
 RENATA KVERH
 KLEMEN JEKE
 MATEJ LESKOVŠEK
 BIBA KOŠMERL
 KATJA GOLJAT
 MATJAŽ PANJAN
 CIRIL JAZBEC
 EMINA DJUKIČ
 PRIMOŽ BRECELJ
 MATIČ ZORMAN
 MITJA LIČEN
 SLAVICA ISOVSKA
 BORUT PETERLIN
 JOŠT FRANKO
 KAJA SAJOVIC
 ALJAŽ VELIČKI
 VANJA BUČAN
 MATJAŽ TANČIČ
 JERNEJ SKRT
 FERNANDA
 PRADO VERČIČ

Ostali udeleženci natečaja:

DAN ADLEŠIČ
 ADRIANA ALEKSIC
 SIMON ALIČ
 KATJA ARHAR
 RUDOLF BALOH
 KATJA BELE
 VALENTIN BENEDIK
 VLADIMIR BERNETIČ
 KLEMEN BERUS
 MIRKO BIJUKLIČ
 JURIJ BIZJAK
 TAMARA BIZJAK
 KLEMEN BIZJAK
 NINA BLAŽ
 KATJA BOŽIČ
 INES BRATOVENSKI
 EVA BREZNIKAR
 DUŠAN BREZOVNIK
 MATIJA BRUMEN
 JAKA BULC
 NENAD CAKIČ
 ANJA CENCELJ
 LUKA CJUHA
 MARJANA CMAGER
 PETRA CUPAČ
 MOJCA CVIRN
 ERIKA ČELAN
 ROK ČERNEC
 TOMAŽ ČRNEJ
 ALMIRA ČATOVIČ
 LUKA DAKSKOBLER
 SAŠA DALLA VALLE
 BORIS FARIČ
 DARKO FERJAN
 ANDREJ FIRM
 ROK FLEGO
 DUŠAN FRICE
 ANŽE FURLAN
 ANDREJ FURLAN
 MAŠA GALA
 KLARA GALIČIČ
 JAKA GASAR
 DANICA GOBEC
 ANDREJ GOBEC
 SIMON GODEC
 KATARINA GOGALA
 MATEJ GOLOB
 PIKA GOLOB
 SARA NUŠA GOLOB
 GRABNER
 KRISTINA GORENC
 LUKA GORJUP
 GORDANA GORŠE
 VRVIŠČAR
 ROK GOVEDNIK
 ANŽE GRABELJŠEK
 ANDRAŽ GREGORIČ
 NINA HABJAN
 VLADIMIR HABJAN
 KAROL HERNČIČ
 MAJA HITI
 IRENA HRASST
 DOMEN HROVATIN
 LANA HRVATIN
 POLONA IPAVEC
 POLONA ISKRA
 IRENA IVANOVIČ
 DANILO JAKOVČIČ
 DAVID JAKŠE
 TANJA JAKŠE
 GAZVODA KATARINA
 JAZBEC
 MATJAŽ JENKO
 VANDA JENKO
 LUDVIK JERČIČ
 BLAŽENKA JEREN
 DUŠAN JEŽ
 BRAKA JOVANOVIČ
 MANCA JUVAN
 AZAD KARIM
 SILVA KARIM
 ŽOEL KASTELIC
 MARTA KEJŽAR
 MATEJA KOČEVAR
 ANA MARIJA
 KOLENC
 PETER KORACA
 DORIS KORDIČ
 KLEMEN KORENJAK
 MAŠA KORES
 KATJA KOS
 SAŠO KOS
 NATAŠA KOŠMERL
 ANA KOVAČ
 TEREZA KOZINC
 PETER KRAJNC
 GORAZD KRANJC
 MARJAN KREBELJ
 BRANKO KREBS
 PETER KURALT
 GAL KUŠAR
 ALEN LACIJAN
 MAŠA LANCER
 NIK LAVRIČ
 FRANJO LAVRINC
 MARKO LEKIČ
 MARINA LEKIČ
 DUŠAN LETNAR
 MITJA LIČAR
 ANDREJ LUPINC
 MIHAELA
 MAJERHOLD-
 OSTROVRŠNIK
 JANA MALENŠEK
 DOROTEJA
 MARINKO
 JANEZ MAROLT
 NASTJA MEZEK
 DEJAN MIJOVIČ
 BORINA MIŠICA
 DUŠAN GORAST
 MIŠKA MAJA
 MODRINJAK
 MARITA NAROB
 SUZANA NININ
 ŽAN NININ
 ALEKSANDER
 NOVAK
 DANICA NOVAK
 JANI NOVAK
 ALEKSANDER
 OŠTAN
 MAJ PAVČEK
 ANDREJA PEKLAJ
 MATEJ PELJHAN
 JANEZ PELKO
 NINA PERNAT
 ŠPELA PESKAR
 EVA PETRIČ
 PRIMOŽ PIČULIN
 MARKO PIRC
 BINA PLAZNIK
 NELA POBERŽNIK
 UROŠ POČIVALŠEK
 SIMON PODGORŠEK
 MATEJ POVŠE
 PIA PREZELJ
 DRAGA PUC
 BOŠTJAN PUCELJ
 BORUT PUST
 KLEMEN RAZINGER
 TANJA RISTIČ
 MATEJA ROJC
 SILVA ROS
 KARIN ROŠKER
 NIKA RUPNIK
 MIHA SAGADIN
 URŠKA SAVIČ
 MIHA SCHAFFER
 ANDREJ SCHLEGEL
 BOŠTJAN SEVER
 JAN SIMONČIČ
 SAMO SKRALOVNIK
 MATJAŽ SLEJKO
 BRINA SOTLAR
 NINA SOVDAT
 TATJANA SPLICHAL
 NADJA STARE
 ANA STRAŽE
 ANA STRLE
 TOMAŽ ŠANTL
 BINE ŠEDIVY
 KATJA ŠEVERKAR
 IGOR ŠKAFAR
 TAMARA ŠKETA
 TINA ŠKRLJ
 NINA ŠPOLAR
 TONE ŠTAMCAR
 JAKA ŠULN
 ANDREJ TARFILA
 JANEZ TEKAVC
 ANA TERZIČ
 ANTON TRATNIK
 MARJETA TRSTENJAK
 TINA UMER
 MARUŠA URANJEK
 BOJAN VELIKONJA
 TINA VELKAVRH
 TOMAŽ VERNIK
 NUŠA VESELIČ
 LUKA VIDIC
 TADEJ VINDIŠ
 ROK VIŽINTIN
 JANEZ VLACHY
 MATJAŽ VOGRINEC
 VIT VREČEK DOBRIN
 TOMAŽ ZAJELŠNIK
 JANEZ ZALAZNIK
 SLAVICA ZBIČAJNIK
 BLAŽ ZUPANČIČ
 AJDA ŽAGAR
 KATJA ŽERKO
 ŽIGA ŽIVULOVIČ
 ANDREJ ŽVAN

Zahvaljujemo se vsem, ki so nam pomagali pri organizaciji, obiskovalcem razstave in medijem, ki so poročali o natečaju.

Katja Goljat je bila s serijo *Varuhi ptic* letošnja pomlad prejemnica prve nagrade Emzinovega natečaja Fotografija leta 2013. Čeprav se avtorica s fotografijo ukvarja šele tri leta, je v tem kratkem času pridobila izjemno obširno znanje o analognih fotografskih postopkih. Prvotno je študirala kulturologijo, kot absolventka pa se je dodatno izobraževala v polju fotografije na danski ljudski neformalni višji šoli (Folkehøjskole) v majhni vasi Vraa na severu Danske pod mentorstvom Emila Schildta, kjer je bivala pol leta. Kasneje je dve leti obiskovala Višjo strokovno šolo za oblikovanje materialov in fotografijo v Sežani. Za svoje delo uporablja zgodnje analogne fotografske postopke in analogne kamere, pa tudi digitalno fotografijo.

KATJA GOLJAT

Kako ste se začeli ukvarjati s fotografijo?

S fotografijo sem se prvič srečala na Danskem (2010), kamor sem šla v času absolventskega staža študija kulturologije na FDV. S polletno dansko štipendijo Cirius sem obiskovala fotografsko smer na ljudski neformalni višji šoli (Folkehøjskole) v majhni vasi Vraa na severu Danske. Znanje sem po vrnitvi v Slovenijo nadgradila z dvoletnim študijem fotografije na Višji šoli za fotografijo v Sežani. V drugem letniku študija v Sežani (2012) sem se ponovno odpravila za tri mesece na Dansko, tokrat s podporo štipendije Erasmus, kjer sem posnela tudi serijo *Varuhi ptic*. Trenutno raziskujem vprašanje resničnosti v fotografiji za zaključno nalogo iz kulturologije in stare fotografske postopke, kot so albumin, solni tisk, cianotipija za zaključno nalogo študija v Sežani.

Kaj mislite z resničnostjo v fotografiji?

Manipulacija je od nekdaj temeljni postopek v fotografiji, kajti vedno je prisoten človeški dejavnik, ki dodaja, odvzema in osvetljuje pomene. Fotografije niso gola resničnost, pa vendar jim še vedno verjamemo, kljub temu da imamo danes že v vsaki digitalni kameri vgrajene učinke, ki ukrivljajo realnost. Zakaj ji torej verjamemo, če vemo, da nam laže? Zakaj jo še vedno dojemamo kot najboljši približek resničnosti? Enako velja seveda tudi za dokumentarno fotografijo, kljub številnim zakonitostim, ki preprečujejo inscenacijo dogodkov. Fotografi vsekakor manipuliramo s svetlobo, zornim kotom in ne nazadnje z izborom posameznih fotografij.

Ste se kdaj poskusili v dokumentarni fotografiji?

Dokumentarna fotografija mi je zanimiva ravno zato, ker se zdi, da je najbližja realnosti. Najbolj izzivalna pa mi je po čustveni in socialni plati, kajti odločitev, da slediš neki skupini ljudi ali posamezniku, predstavlja igro med predanostjo in zunanjim pogledom. Učiš se približevati nekomu, ki ga sploh ne poznaš, oziroma spoznavaš stvari, ki ti razširjajo obzorje. Trenutno že dve leti spremljam skupino Badaku Suspension Team iz Reke, ki organizira suspenzije po Balkanu. Prvič sem jih videla v Ljubljani, nato sem jim sledila na Reko, v Zagreb in bila z njimi, ko so organizirali prve suspenzije v Beogradu in Sarajevu.

tekst: Ida Hiršenfelder
fotografije: Katja Goljat
portret: Eduard Toader

Ali gre za suspenzije z vezanjem telesa, kot ga portretira Nobuyoshi Araki, ali z obešanjem na kavlje, kot ga uprizarja Ron Athey?

To je obešanje s prebadanjem kože na kavlje. Skupina me je popolnoma sprejela in se praktično ne ozira več na mojo prisotnost. Mislim, da imamo zelo iskreno medsebojno izmenjavo, vedno jim pošiljam fotografije za njihovo lastno samopromocijo, jaz pa izberem tiste, ki jih želim uporabiti v seriji. Zdaj sem skoraj že pri koncu serije. Manjka mi zgolj še en del: intimna zgodba o glavni organizatorici suspenzij Ani Laco, ki je tudi lastnica tetovažnega in piercing studia Badaku. Želim si jo fotografirati v zasebnem prostoru v njeni dnevni sobi, kjer si je uredila prostor za suspenzije. Nekaj časa sem imela celo idejo, da bi delala samo njen portret, ker je izjemna ženska, ranljiva in odločna mati samohranilka, ki je znanja o suspenzijah prenesla z Norveške in jih tudi zelo profesionalno prenaša na druge. Poleg te intimne zgodbe bi rada prikazala še dva vidika suspenzij: v klubskem okolju in na prostem. Za slednji vidik bom uporabila tudi fotografije iz suspenzij na Golem otoku. Ob zaključevanju serije razmišljam, da bi

izdala knjigo, ker imam toliko različnih pogledov, ki bi jih bilo najlažje prikazati v posameznih zgodbah.

Suspenziranje je pravzaprav meditacijska praksa oziroma preseganje fizičnega telesa.

Suspenzije lahko vzamemo kot očiščevalno metodo, ki posamezniku pomagajo na poti reševanja osebnih problemov, frustracij in podobno. S suspenzijami dosežejo katarzo oziroma presek in preseganje sebe skozi bolečino. Drugi se s tem ukvarjajo preprosto zato, ker je zabavno. Suspenziranje sproža produkcijo adrenalina v krvi, kar sprošča tudi izločanje endorfinov, ki pri udeležencih posledično izzovejo občutenje sreče. To je neke vrste naravna droga, ki jih napolni in očisti. Nekateri imajo suspenzije za meditacijo, drugi so pri tem zelo živahni. Celotni postopek je nabit s čustvi; veliko je smeha in solz. Včasih je tako ganljivo in lepo, da jih zamaknjeno in nemo opazujemo ob glasbi, ki je eden ključnih faktorjev, pri tem, da se oseba "odlepi" od tal. Pogosto sem razmišljala, če sem kot dokumentaristka še dovolj na distanci. Vsekakor ne želim prikazati tega postopka kot šokantnega,

temveč ga čim bolj iskreno približati gledalcem. Suspendiranje je ena od stvari, ki jo lahko počnemo, čeprav ni povsem vsakdanja.

Rekli ste, da bi serijo prikazali v knjigi. Se vam ne zdi primerna za običajen galerijski prostor?

Razstava v galeriji bi bila mogoče smiselna zgolj v primeru, da bi bila interdisciplinarna, da bi torej hkrati organizirali javne suspenzije in bi bila fotografija samo del celote.

Dokumentarno fotografijo obravnavate skozi prizmo psihološkega vidika, ki je močno prisoten tudi v seriji *Varuhi ptic*, za katero ste prejeli nagrado. Kako poteka metoda vašega dela? Je taktična ali intuitivna?

Delam z obema metodama tako taktično kot intuitivno. Serijo *Varuhi ptic* sem začela delati z željo, da bi fotografirala z 80 let staro velikoformatno mehovko, ki je namenjena delu v studiu, še posebej fotografiranju portretov, kar se mi je zdelo preveč enostavno in dolgočasno. Moj danski mentor fotografije Emil Schildt je imel polno hišo različnih nagačenih živali, kar se mi je

zdelo odlično za poglobitev tovrstnih portretov. Ko sem začela s poizkusi, sem postopoma izpilila tudi pripravo portretirancev z izpraševanjem, sugestijami in pripovedovanjem zgodb, v katere so se vživeli, kar je nekako postalo taktično. šele v fazi zadnjega izbora sem se odločila, da bom izbrala zgolj portrete s pticami, kajti posnela sem tudi nekaj portretov z drugimi živalmi. Zadnje odločitve so bile zelo čustvene in intuitivne, čeprav pri določenih drugih fotografijah delujem mnogo bolj taktično. Pri seriji *Metakino* sem imela že v naprej pripravljene vse skice za postavitev figure v prostor. Kljub temu vedno dopuščam in pričakujem, da se zgodi kaj spontanega. Predvsem sem želela, da plesalec Jure Gostinčar postane soavtor serije in popolnoma neodvisno izrazi plesne gibe. Na podlagi mojih skic je napravil lastno interpretacijo, ob koncu snemanja pa sva se skupaj odločila za najbolj ustrezno fotografijo.

Pri seriji *Metakino* ste v fotografijo želeli ujeti gestikularnost in časovnost, kar naj fotografija kot medij ne bi bila. Kako ste prišli do ideje za serijo?

V času študija sem več let delala kot biljeterka v Kinodvoru, kar pomeni, da sem v tej dvorani preživela nešteto ur. Ko sem znova in znova gledala iste filme, sem začela opazovati druge stvari: reakcije ljudi, sence v dvorani, kaj se mimo glavne zgodbe v filmu dogaja v ozadju. Tako se je porodila ideja, da bi s pomočjo fotografije prikazala dogajanje v dvorani. Kako vsi ti ljudje puščajo za seboj sledi. Dvorana se mi je vedno

zdelo izrazno močen prostor, kjer se ljudem zgodijo stvari. Iz platna na njih seva svetloba, ki sproži določena čustva pri ljudeh, in ta energija se nalaga v stole, stebre, stene dvorane. Dvorana je prežeta z energijo. Iz dvorane ljudje odhajajo drugačni, ker so se na njih vtisnila čustva s filmskega platna. To brljenje čustev se mi zdi kot ples, ki sem ga želela upodobiti na fotografiji skozi svetlobo in čutne gibe plesalca. Plesalec je skoraj gol, a ne povsem, ker sem si želela, da bi ga čim manj stvari določalo, kajti popolna golota človeka ravno tako določa kot obleka.

Mislite, da je količina filmov, ki ste jih videli, vplivala na vaš občutek za estetiko?

Verjamem, da so te fotografije v meni nastajale že dalj časa, vendar nisem imela niti fotoaparata niti poguma, da bi jih spravila ven. Prvi fotoaparati sem si pravzaprav kupila šele par mesecev pred odhodom na Dansko, nevede, da se bom čez nekaj mesecev izobraževala v smeri analogne fotografije.

Kaj vam pomeni kamera? Ali je razširjeno zrklo, ali je ojačanje, razširjanje telesa?

Sama ne zagovarjam tehnologije kot take. Želim si vedeti toliko, da lahko z njo upravljam. Mislim, da jo moram poznati ravno dovolj, da ne odkrivam tople vode, a hkrati jo ne smem poznati preveč, da dopuščamo magičen prostor, kjer se godijo "napake", ki marsikdaj uvedejo nove kreativne poglede. Predvsem se mi zdi, da je problematično, če se spustiš preveč v tehnikalije, potem ti tehnika zamegli pogled.

Fotoaparata ne vidim kot podaljšek svojega telesa, temveč prej kot masko, za katero se skrijem, ali kot orodje, ki je kakor vstopnica v zasebno sfero posameznika. Fotoaparati je zame ščit in hkrati dovoljenje, da se lahko približam. Nosim kamero, ki mi daje alibi, za medsebojno izmenjavo. Za tem ščitom se počutim varno. Načeloma si ne bi upala pristopiti do ljudi in jih spraševati o osebnem življenju. Najmanj, kar lahko naredim, ko fotografiram, na primer, na ulici, je vrnitev nasmeška za "ukradeno" fotografijo. Ne pretvarjam se, da ne fotografiram. Za to filozofijo se zahvaljujem Simonu Changu, lanskemu dobitniku Emzinove nagrade, ki je bil moj mentor na enotedenski delavnici Celje Fokus 2011, kjer sem spremljala lastnico butika Anno v njenem vsakdanjiku v trgovini. Bolj kot na samih fotografijah sva delala na meni in mojemu pristopu do subjekta fotografiranja, kar mi je razbilo prenekatero zadržke.

Omenili ste že, da ste s portretiranci *Varuhov ptic* imeli zelo intenziven odnos. Kakšne napotke ste jim dali, da imajo tako globoko boleče poglede?

Serijska je nastala na Vraa Højskole, kjer je bilo 70 študentov. Najprej sem izbrala živali in potem na podlagi fizične, psihične ali neke tretje podobnosti z živalmi izbrala modele med študenti. Za zgodbe sem se odločila, da jih ne bom razkrila, kajti gotovo bi zgodbe, ki tičijo za posameznimi portreti, uničile skrivnosti in čar, ki se mi zdi eden od glavnih atributov na teh obrazih. V fotografijah tako ostaja ujeto nekaj

neizrečenega. Če bi jih razkrila, bi lahko izpadle preveč enoznačne.

Prvotni prebivalci Severne Amerike so verjeli, da se človekova anima ne nahaja v samem telesu, temveč je zunanja oblika v podobi živali. Ste morda razmišljali o tovrstnih referencah?

Takšne stvari so prisotne, čeprav jih delam bolj intuitivno. Raje imam, da se drugi ukvarjajo s tem. Ime serije je, na primer, prišlo kasneje, čeprav nisem čutila potrebe, da bi ga posebej razlagala. Takrat mi je pri fotografiji bilo pomembno, da sem lahko skozi človeka videla dušo oziroma animo. V roke sem jim morala dati neki predmet, da so lahko projicirali svoja čustva. Če to ne bi bila nagačena žival, če bi bilo to jabolko, sem prepričana, da portretiranci ne bi mogli razviti takšnega diapazona razpoloženj. Stanje je moralo biti malo neprijetno in drugačno. Izpostavljeni so bili tudi s tem, da so se slekli do pasu. Do živali kot takih gojim poseben odnos, ker sem živela v otroštvu na kmetiji in so mi bile ravno živali moji najbližji prijatelji. A hkrati do nagačenih živali nimam posebnega zadržka, čeprav se mi zdijo dokaj dvoumne, ker ne maram dejstva, da je treba živali ubijati, da bi lahko nagačene. Predvsem ne maram, da bi živali trpele. Z vsem tem sem želela ustvariti razmerje med prijetnim in neprijetnim in potisniti portretirance na to točko negotovosti in razdvojenosti.

Mislite, da je na vas vplivala danska estetika, ki nam je, na primer, znana iz filmov Larsa von Trierja?

Von Trier mi je zelo blizu. Ko sem bila prvič na Danskem, sem prebrala njegovo biografijo, danska cimra Kat pa mi je priskrbela DVD-je njegove mini TV-serije *The Kingdom* (Riget) iz leta 1994, ki je do tedaj nisem poznala. Serija *Váruhiptic* pa je nastala ob mojem drugem

trimesečnem bivanju na Danskem. Seveda je notranje dogajanje stvar, ki me pri portretih najbolj zanimala. Ravno danska šola in mentor sta ogromno naredila za mene, da sem kot sramežljivo dekle končno dobila pogum za delo. Pri njihovih izobraževalnih metodah gre za neprestano pozitivno kritiko in spodbujanje. V Sloveniji je, nasprotno, ogromno cinizma, ki ti daje občutek, da nikoli ne veš dovolj, da je fotografija domena moških. Šele v optimističnem okolju sem lahko pustila svoji domišljiji in idejam, da so se izoblikovale. Morala sem bivati v okolju, kjer nihče nima mnenja o tem, kdo sem jaz. Prav tako je bilo to okolje, kjer nisem imela drugih skrbi, kjer sem imela čas, denar, hrano, stanovanje in vse potrebno za življenje. No, denarja je bilo sicer bolj malo, a v resnici ga nisem ravno potrebovala.

Dobra umetnica je torej sita umetnica in ne lačna umetnica ...

Ko je za eksistencialne potrebe poskrbljeno, se nadležne ali neprijetne preživetvene misli umaknejo in napravijo prostor za nemoteno ustvarjanje, domišljijo. Čeprav je bilo pri meni najbolj ključno dejstvo, da nisem bila z ničimer determinirana. Ko sem se vpisala na smer fotografije, so me začeli obravnavati kot fotografkinjo. Dali so mi torej novo vlogo. Vsi smo bili enaki, dobili smo stare kamere in hodili okoli kot marsovci.

S katerimi kamerami ste delali?

Pogosto delam s kamero Rolleiflex kvadratnega formata 6 x 6, Nikon FM2. V Fotomehaniki, kjer so še edini živeči mojstri popravljanja analognih fotografskih kamer, se mi popravlja tudi kamera Linhof. Pravzaprav sem v Slovenijo nosila popravljen kamere celo za svojega mentorja, kajti za popravljanje nekaterih kamer se je na Danskem znanje že izgubilo. V Fotomehaniki pa so kar trije gospodje.

Ali imajo naslednike?

Vprašala sem jih, ali bi lahko pri njih delala prakso, ki smo jo morali opraviti v Sežani, kajti mene zanima vse o fotografiji – od tega, kako je sestavljen fotoaparati, do postopkov in printanja. Čeprav se nismo uspeli dogovoriti za prakso, mi vedno potrpežljivo odgovarjajo na vprašanja oziroma pustijo, da jih opazujem pri delu.

Kaj vam pomeni analogna fotografija in delo v temnici?

Pri analogni fotografiji mi je najbolj všeč njena materialnost in počasnost postopka, kajti težko sledim digitalni tehnologiji, ki se neprestano spreminja in divja. Analogna fotografija, ki je ostala v času, mi je bolj blizu, ker zahteva, da se ustaviš in razmisliš, da ne škljocaš, da ne vidiš fotografije nemudoma, da razmišljaš, ko snemaš fotografije, ko jih razvijaš, da je materialna, da se jo dotikaš, da jo natisneš. Rada imam vonj svežega fiksirja in delo v polmračni svetlobi. Razmišljanje o fotografiji v temnici, ki je časovno izjemno potratno, mi daje čisto svojevrstno zadovoljstvo. Pri digitalni fotografiji je izziv drugačen. Največ časa porabiš, ko klikaš med dvema skoraj identičnima fotografijama in se odločaš, katera je boljša. Seveda priznavam, da je digitalna fotografija povsem potrebna. Serija *Metakino* je digitalna, vendar posneta s tehnično pomanjkljivo kamero Nikon D90. Postopek je bil ravno tako dolgotrajen, kajti delala sem s tehniko slikanja s svetlobo, pri čemer sem pri odprtem zaklopu osvetljevala plesalca ali dvorano tudi po več minut. Ko sem zaprla zaklop, je trajalo več kot pet minut, da se je fotografija renderirala, kar je bilo prav mučno. Čeprav je bilo tudi to čakanje v temi, se je precej razlikovalo od čakanja v temnici. Pri tej seriji sem se naučila, da rek, da je z vsako kamero možno posneti dobro fotografijo, ne drži. •

1. nagrada

avtorica: **Katja Goljat**, Ljubljana
šifra: Ptičji sen
naslov serije: Varuhi ptic

Serijski osmih črno-belih portretnih fotografij nas na izredno presunljiv način popelje skozi različna občutja in čustvena stanja. Sleherni portret deluje kot najbolj intimna izpoved pred fotografskim objektivom, ki pa nikakor ne razodeva izključno stanja portretiranke/-ca, ampak se zdi, da so le-ti tudi nekakšna refleksija fotografkinje. Serija gledalca "zapleta" v dvojno igro: po eni strani nam podobe posamičnih portretirancev in mrtve narave dajejo občutek gotovosti, gradijo na izkušnji, ki izhaja iz naših vsakodnevnih dejavnosti, in na percepciji, ki pa ni samo vizualna, po drugi strani pa prav ti isti portreti, sopostavljeni drug ob drugem, zastavljajo nova vprašanja o njihovi percepciji. Zdi se, da je avtorica uspela ujeti popolno ravnovesje elementov fotografskega medija in na zelo samosvoji način presešla klasično portretno fotografijo. To ji uspeva predvsem s sopostavljanjem čustvenih stanj portretirancev in njihovih "atributov" (ptic), ki razkrivajo nove simbolne pomene fotografske podobe. Z združevanjem elementov racionalnega, etičnega, estetskega in čutnega je avtorica presešla ikonografske monolite in minljive trende, ki nenehno spremljajo področje umetnosti. Čeprav se na formalni ravni zdi, da smo pričujoče portrete že videli nekje na premici zgodovine portretne fotografije, pa nas *punctum* sleherne fotografske podobe nekompromisno sooča s presunljivo iskrenostjo in svojevrstnostjo serije črno-belih portretov *Varuhi ptic*.

Tež Logar

Katja Goljat se je rodila 5. 3. 1982 v Slovenj Gradcu. Po končani gimnaziji v Ravnah na Koroškem se je zaradi študija preselila v Ljubljano. Prvi korak proti fotografiji je napravila po naključju: z odkritjem programa Ljudskih neformalnih višjih šol na Danskem. Leta 2010, v času absolventskega staža študijskega programa Kulturologija na Fakulteti za družbene vede, je šest mesecev preživela v Vrå Højskole, kjer se je učila osnov analogne fotografije pri mojstru Emilu Schildtu. V jeseni istega leta se je vpisala na Višjo strokovno šolo v Sežani, smer Fotografija. Leta 2012 se je vrnila na Dansko, tokrat v okviru izmenjave Erasmus, in se pod Schildtovim mentorstvom posvečala alternativnim fotografskim procesom.

V času študija je sodelovala z različnimi kulturnimi institucijami kot organizatorica (Art Market, POP TV), videosnemalka in zadnji dve leti kot fotografkinja. Z videom se je prvič srečala v okviru delavnice na zavodu BOB leta 2008, kjer je posnela kratek dokumentarni film *Ali je Ljubljana geto?* Pet let sodeluje s festivalom Animateka in z videoprispevki polni spletni festivalski dnevnik. Dogajanje na 7. festivalu animiranega filma je strnila v krajši dokumentarni film *Animateka 2010*. Leta 2011 sta z Matijo Dolencem ustvarila animacijo *Na padalec* in sodelovala na avdiovizualnem koncertu Animirana ŠKM banda.

Kot fotografkinja sodeluje pri projektu Knjižnica pod krošnjami (2010–) in Suspension team Badaku (2011–). Leta 2011 je obiskala sledeče fotografske delavnice: mednarodno delavnico ulične fotografije Projets trans Europa (Rennes), šolo kritike fotografije – revija Fotografija in Celje Fokus. V Foto klubu Koroška je vodila dvodnevno delavnico analogne fotografije. Z velikim veseljem asistira fotografu Bojanu Breclju, med pomembnejša sodelovanja pa spada projekt Selffishstudio, ki se je izvajal konec leta 2011 v Mestnem muzeju in se še vedno odvija na različnih lokacijah.

Poleg skupinskih šolskih se je udeležila naslednjih razstav: ožji izbor Fotografije leta – revija Emzin (Ljubljana, 2011), Slovenske fotografkinje se predstavijo – Fotografsko društvo Jesenice (Dovje, 2011), projekt Avtobus – Foto klub Koroška (Slovenj Gradec, 2011), VASA Project: 23 – Fotonični trenutki (Maribor, 2012), GIOVANI AUTORI DELLA SLOVENIA – Spilimbergo Fotografia (Sacile, 2012).

2. nagrada

avtorji: **Matija Brumen**, Maribor,
Simon Hudolin, **Mateja Rojc**, Cerklje
šifra: Slike

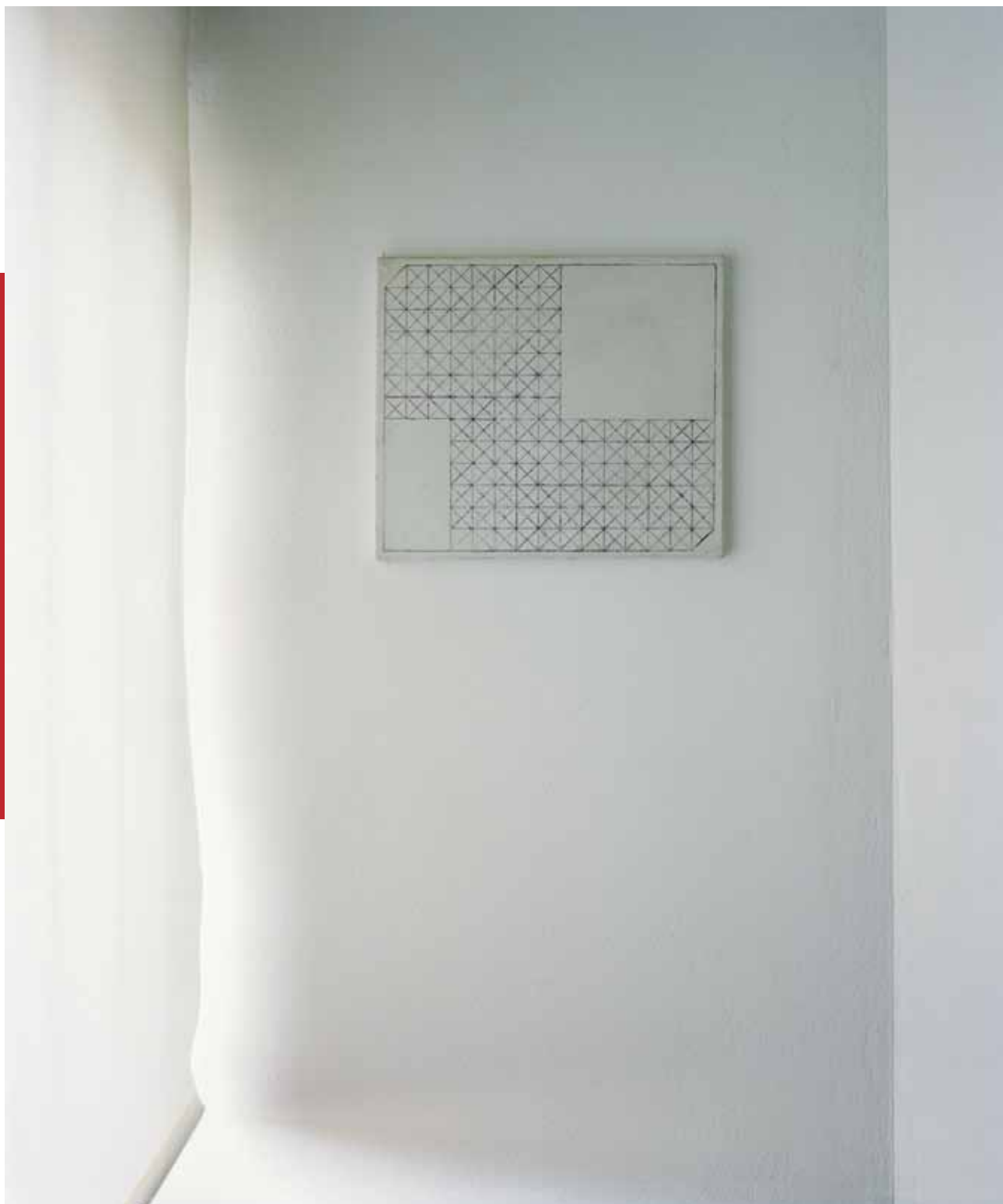

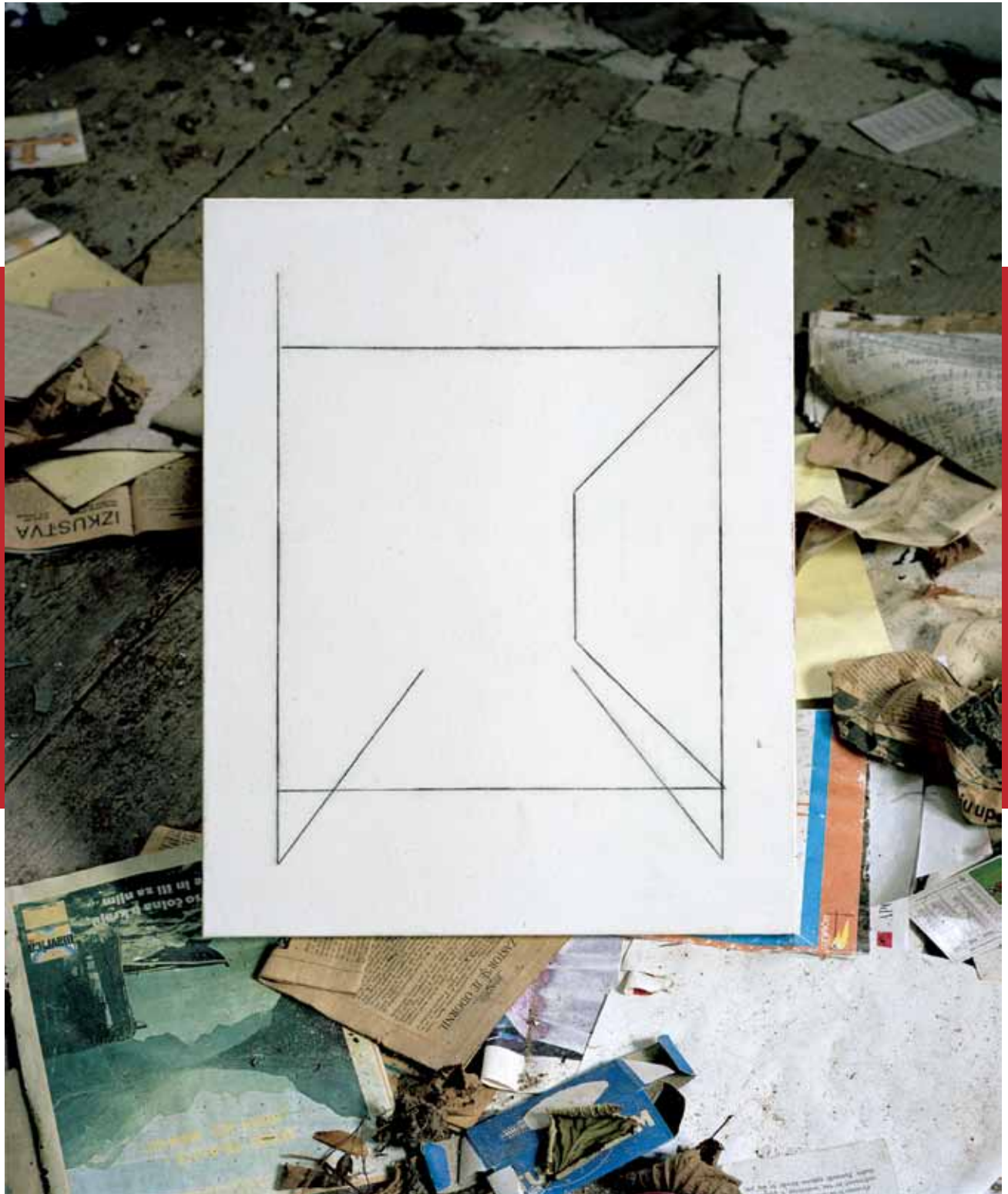
Projekt z naslovom *Slike* v naboru prijavljenih fotografskih serij izstopa predvsem v izredno precizni konceptualizaciji in strukturi. Sopostavljanje praznih interierjev s slikarskimi platni, ustvarjenimi v tradiciji analitičnega slikarstva šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja, nakazuje uravnotežen preplet fotografskega in slikarskega medija. Pričujoča fotografska podoba se z navezavo na specifično tradicijo slikarstva vrača v obdobje, ko je začela fotografija stopati v polje likovne umetnosti in začela izrisovati vprašanja o možnostih in mejah fotografskega medija ter njegovi percepciji. In prav to preizpraševanje možnosti, meja in percepcije fotografije se zdi zelo aktualno tudi zdaj, v času, ko nas vsak dan preplavljajo čezmerne količine tehnično dovršenih, a povsem izpraznjenih podob. In prav projekt *Slike* ponuja enega izmed direktnih odgovorov, kako sodobno izpraznjeno podobo spet lahko napolnimo. Tevž Logar

Matija Brumen je rojen v Mariboru (1975), kjer je končal gimnazijo in treniral alpsko smučanje. Po diplomi iz japonologije in filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani je nadaljeval s podiplomskim študijem fotografije v okviru programa Načrtovanja vizualnih komunikacij na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje. Študijsko se je izpopolnjeval na izmenjavah na Japonskem, v Nemčiji in na Češkem. Nagrajen je bil z nagrado ESSL in Emzin ter v izborih za nagrade SITTCOMM, OHO in Henkel. Svoja dela je predstavil v publikacijah in na samostojnih in skupinskih razstavah v Sloveniji in v tujini. Trenutno živi v Ljubljani. Small but dangers sta **Mateja Rojc** in **Simon Hudolin** (1977). Mateja je diplomirala na šoli za risanje in slikanje v Ljubljani 2005, Simon pa leta 2004, trenutno pa je vpisan na podiplomski študij slikarstva na ALUO v Ljubljani. SBD sta se predstavila na več skupinskih in samostojnih razstavah doma in v tujini. Leta 2008 sta bila nominirana za "Nagrado skupine OHO". Samostojno sta se predstavila z razstavami in performansmi v Solkanu, Desklah in Ljubljani, na skupinskih razstavah pa v New Yorku, Dunaju, Benetkah, Ljubljani, Celju, Lendavi, Škofji Loki, Novi Gorici, Cerknem – med drugim zelo uspešno na 6. Trienalu sodobne slovenske umetnosti U3 v Moderni galeriji v Ljubljani. SBD sta avtorja številnih avdiovizualnih performansov in scenografij za animacije.■

3. nagrada

avtor: **Robert Hutinski**, Celje
šifra: 20. stoletje

emzin1-2.2013.102

Serijski desetih fotografij *20. stoletje* je nekakšen antipod ekstremni estetiziranosti in intenzivnosti podob današnjega časa. Podobe, ujete na fotografijah, sprva delujejo le kot reminiscenca žanrskih prizorov iz preteklosti, ki pa s senzibilno manipulacijo ustvarjajo povsem nov, izviren in sodoben likovni jezik. Tako na vsebinski kot formalni ravni gre za izredno senzibilno ustvarjanje napetosti med preteklostjo in sedanjostjo.
Tevž Logar

Robert Hutinski je rojen v Celju, kjer tudi živi. Predstavil je več samostojnih in skupinskih razstav tako doma kot po svetu. Za svoje fotografije je prejel naslednja domača in tuja priznanja: PX3 2009, 2010, 2011 (uradna selekcija), 2012; Black & White Spider Awards 2010, 2011; IPA International Photography Awards 2010, 2011, 2012; FZS Natečaj za fotografijo leta 2007, 2008, 2009; Emzinova fotografija leta 2010, 2012; Art of Photography 2012. Njegova dela so bila objavljena v revijah: *Eyemazing*, *Wink Magazine*, *Blur Magazine*, *F-Stop Magazine*, *Area-Zinc Magazine* in *Renegade Visions Magazine*.

Nagrada za reportažno fotografijo

avtor: **Mitja Ličen**, Ptuj
šifra: Sudoku
Naslov serije: Passing Peru

Reportažna fotografija na vsebinski ravni velikokrat posega v osrčja družbenopolitičnih dogajanj, naravnih katastrof in drugih odmevnih medijskih dogodkov, ki pa nas včasih pretirano pretresajo s svojo spektakularnostjo in šokantnostjo. Tega pa vsekakor ne bi mogli trditi za serijo sedmih črno-belih fotografij z naslovom *Passing Peru*, pri katerih se zdi, da se zavestno obračajo stran od spektakularnosti in se osredotočajo na intimne zgodbe vsakodnevnih družbenih situacij. Izredno izrazita in zelo prepoznavna je avtorjeva osebna poetika, ki hkrati narekuje tudi branje posamične fotografske podobe. Čeprav posamične fotografije lahko delujejo povsem samostojno, pa serija kot celota riše zgodbo prostora, ki zaradi spektakularnih in prevladujočih podob največkrat ostaja povsem v ozadju. Zgodbo "malega" človeka, njegovih misli, občutij, skritih prostorov, zamaknjenih pogledov ... Tistih iskrenih trenutkov, ki izrisujejo resnično podobo naših življenj. Tisto, kar se zgodi nepričakovano in se razlikuje od ugotavljanja dejstev, pri katerih se ne ustavljamo, jih preletimo in gremo mirno naprej. Ta nenadni udarec pri srečanju z nečim, kar je težko poimenovati in je zelo subjektivno, se v seriji fotografij lahko ves čas potencira, nenehno provocira točko ranljivosti, avtorjevo lastno, pa tudi njen odmev v subjektivnosti gledalca. Nekakšno presečišče fotografske podobe in pogleda gledalca, točka, ki postane tudi prostor refleksije.

Tevož Logar

Mitja Ličen je rojen leta 1980 na Ptuju. V zadnjem letniku Fakultete za šport je študij zamenjal za fotografijo in film. Izpopolnjeval se je pod mentorstvom fotografa agencije Magnum Nikosa Econopoluosa. Pri šestindvajsetih je kot direktor fotografije posnel svoj prvi celovečerni igrani film *Nikoli nisva šla v Benetke* režiserja Blaža Kutina. Film je svetovno premiero doživel v uradni selekciji Sarajevskega filmskega festivala, za svoje delo pa je dobil pohvalne kritike v domačih in tujih filmskih revijah (*Variety*, *Close Up*, *Paper Street*, *Ekran* ...). V zadnjih letih se je ob filmu osredotočil na dokumentarno fotografijo. ■

predavanje: ŽIRANTA ZA REPORTAŽNO FOTOGRAFIJO

karel CUDLÍN

Romi, Ukrajina, 1994

V okviru natečaja Fotografija leta sta v Cankarjevem domu v Ljubljani predavala letošnja člana žirije, fotograf iz Prage Karel Cudlín in fotograf iz Pariza Harry Gruyaert.

Karel Cudlín, rojen leta 1960 v Pragi, se posveča zlasti dokumentarni fotografiji. Po diplomu na praški akademiji FAMU, smer fotografija, je kot profesionalni fotograf delal za številne vodilne češke revije, časnike in češko tiskovno agencijo; bil je osebni fotograf češkega predsednika Václava Havla in član praške fotografske povezave. Od leta 1996 dela kot svobodni fotograf. Njegova dela najdemo v zbirkah Muzeja uporabnih umetnosti in Mestnega muzeja v Pragi, Moravske galerije v Brnu, Ludwigovega muzeja v Kölnu, muzeja Checkpoint Charlie v Berlinu, muzeja Victoria and Albert v Londonu, Mednarodnega centra za fotografijo v New Yorku in v številnih zasebnih zbirkah povsod po svetu. Samostojno je razstavljal v mnogih evropskih državah in v ZDA, poleg tega je sodeloval na več kot 45 skupinskih razstavah. Njegova prva monografija je izšla leta 1994, sledile so ji še tri, zadnja pa je bila posvečena češkemu praškemu narodnemu gledališču. Cudlín je prejemnik 17 čeških nagrad za reportažno fotografijo, dvakrat pa je prejel štipendijo župana Prage. Karel Cudlín je v predavanju z naslovom *Moje življenje in dokumentarna fotografija* pokazal 250 črno-belih fotografij od leta 1977 pa do danes in prikazal posamezne dokumentarne cikle in projekte. Eden izmed takih ciklov je, na primer, življenje v komunističnem režimu, kjer je fotograf v objektiv ujel komunistične proslave in manifestacije, ljudi na ulici, delavce, Rome. V drugem ciklu, žametna revolucija, smo lahko videli prve begunce, kasneje umik sovjetske vojske in življenje v postkomunistični državi. Preko medija fotografije je v prostor umestil tudi problem manjšin, proces obnove različnih verskih skupnosti, sploh židovske skupnosti v Pragi, posebno mesto v njegovem opusu pa ima tudi predsednik Václav Havel.

Na cesti, Ukrajina, 1993

Sovjetska armada, Češka republika, 1991

harry GRUYAERT

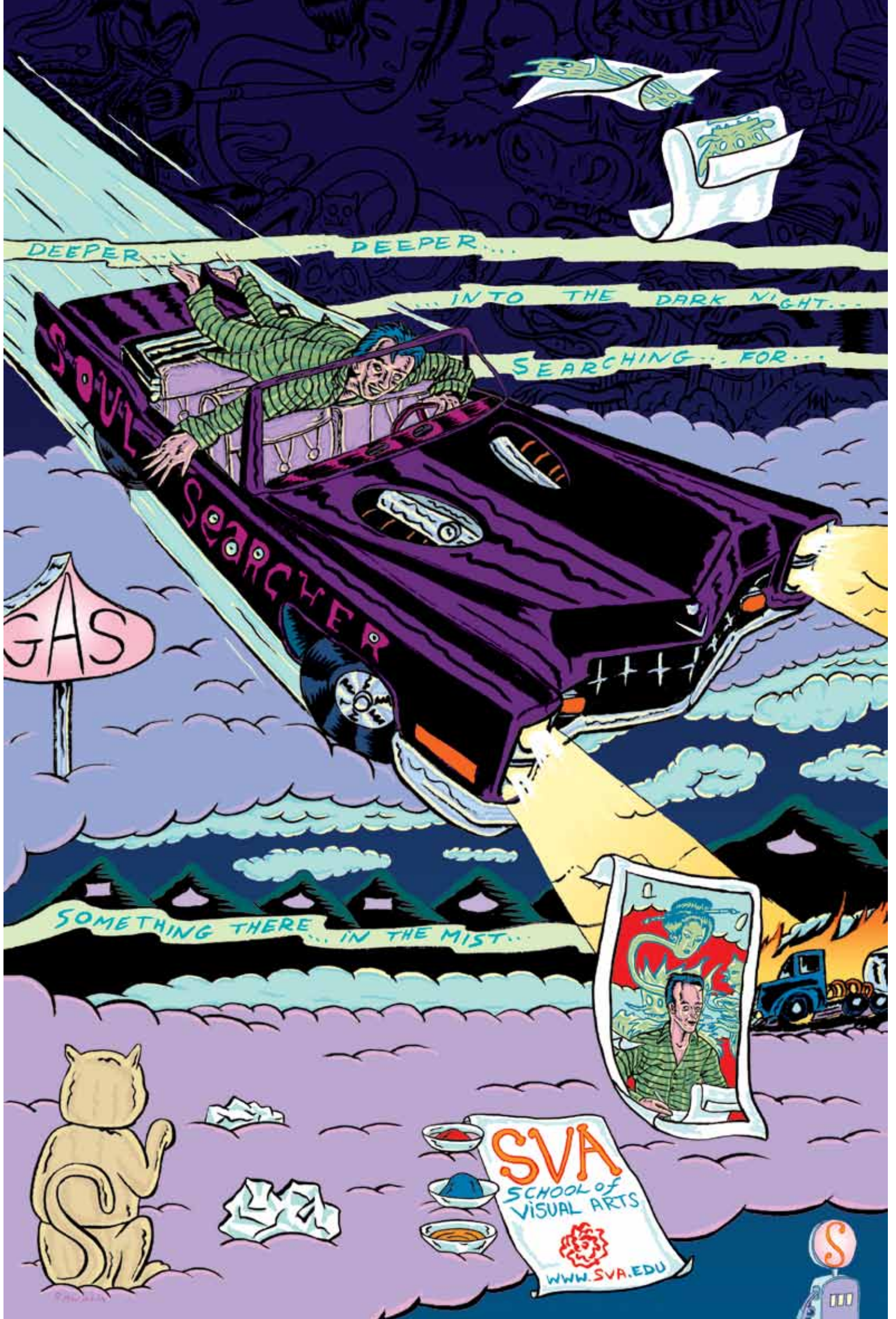
Obrežje neke reke, plaža Fort Mahon, Francija,
pokrajina Picardy, 1991

Državna cesta številka 1, blizu mesta Mechelen, Belgija, provinca Antwerpen, 1988

Kava na plaži, Belgija, Ostende, 1988

Harry Gruyaert, belgijski fotograf, se je rodil leta 1941 v Antwerpnu. Med letoma 1959 in 1962 je študiral na Akademiji za fotografijo in film v Bruslju. Po končanem študiju je kot svobodni ustvarjalec sodeloval z modnimi in oglaševalskimi agencijami v Parizu in bil obenem tudi direktor fotografije na flamski televiziji. Leta 1969 je Gruyaert prvič obiskal Maroko, kjer je posnel fotografije pokrajine, za katere je leta 1976 prejel nagrado Kodak in jih leta 1990 zbral v knjigi *Maroko*. Zatem je odpotoval v Indijo in leta 1987 še v Egipt. Prav ta potovanja so odločilno zaznamovala njegov opus, ki ne razvaja z eksotičnostjo, ampak gledalcu ponuja vpogled v daljne dežele z vzbujanjem nenavadnih in dostikrat nedoumljivih občutij. Gruyaert se je Magnum Photos pridružil leta 1981. Njegova knjiga *Made in Belgium* je izšla leta 2000, sledile pa so še *Rivages*, zbirka portretov obal z vsega sveta (2003), *PhotoPoche* (2006) in *TV Shots* (2007), v kateri raziskuje barve na televizijskem ekranu. V zadnjih letih se Gruyaert pogosto odloča za digitalni tisk, ker mu ponuja nove možnosti za delo in s pomočjo katerega barvi omogoči večjo izraznost. Gruyaert je svoje delo razstavljal v številnih galerijah po vsem svetu, njegove fotografije pa so umeščene tudi v stalne zbirke znamenitih muzejev, kot sta pariški Centre Georges Pompidou in Bibliothèque Nationale de France, ter v zbirke Howard Stein (New York), David Roberts (London), Lhoist (Belgija) itd. Harry Gruyaert, ki že več kot trideset let beleži prefinjene kromatične vibracije vzhodne in zahodne svetlobe od Belgije do Maroka in od Indije do Egipta, je v predavanju z naslovom *Korenine* spregovoril o svojih zadnjih projektih, predvsem o delu v Maroku, ki je zaznamovano z njegovim izjemnim občutkom za barve, ter v Belgiji, kjer se tradicionalno prepleta s sodobnim in banalnim, kar tvori zanimiva protislovja, ki so značilna za njegov fotografski opus.

DEEPER... DEEPER...

... INTO THE DARK NIGHT...

SEARCHING... FOR...

SOMETHING THERE... IN THE MIST...

GAS

SVA
SCHOOL of
VISUAL ARTS
WWW.SVA.EDU

S

Peter Dinklage

PODOBE IZ PODZEMNE

V produkciji Emzina, zavoda za kreativno produkcijo, in šole za vizualne umetnosti (SVA) iz New Yorka je bila v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije in na ploščadi pred vhodom v muzej od 4. junija do 4. julija 2013 na ogled razstava plakatov newyorške Šole za vizualne umetnosti (SVA) z naslovom *Podobe iz podzemne*. Pri otvoritvi razstave so poleg Anthonyja P. Rhodesa, namestnika izvršnega direktorja Šole za vizualne umetnosti iz New Yorka in kustosa razstave, bili prisotni še Francis Di Tommaso, direktor galerije Visual Arts pri SVA, Mirko Ilič, profesor na SVA, in Beth Kleber, glavna arhivistka Oblikovalskega študijskega centra in arhiva Milton Glaser.

Na razstavi *Podobe iz podzemne* 51 plakatov predstavlja 27 avtorjev: Gail Anderson, Marshall Arisman, Gene Case, Ivan Chermayeff, Paul Davis, Louise Fili, Audrey Flack, Bob Gill, Robert Giusti, Milton Glaser, Phil Hays, Mirko Ilič, Viktor Koen, Stephen Kroninger, Marvin Mattelson, James McMullan, Jerry Moriarty, Tony Palladino, Stefan Sagmeister, David Sandlin, Paula Scher, Eve Sonneman, Gilbert Stone, George Tscherny, Sal De Vito, James Victore, Robert Weaver.

Šola za vizualne umetnosti (SVA) je že več kot šestdeset let vodilna na področju izobraževanja umetnikov, oblikovalcev in kreativnih posameznikov. SVA je z učnim kolegijem priznanih strokovnjakov, dinamičnim urnikom in poudarkom na kritičnem mišljenju postala katalizator za inovativnost in družbeno odgovornost. Z več kot 6000 študenti v svojem študentskem naselju na Manhattnu in 35.000 diplomanti je eden izmed najbolj vplivnih umetniških centrov na svetu. V dobi, ko družinska podjetja izginjajo, je SVA svetla izjema. **Anthony P. Rhodes**, sin ustanovitelja SVA Silasa H. Rhodesa, je leta 1992 postal podpredsednik šole in leta 2002 namestnik izvršnega direktorja. Od takrat nadzira delovanje skoraj vseh področij administracije šole, dvignil je njen ugled tako med priznanimi kot še neuveljavljenimi umetniki. Eden izmed Rhodesovih izjemnih dosežkov vključuje razširitev področja vpisa študentov, tako da SVA danes beleži 35.000 diplomantov iz vseh petdesetih ameriških zveznih držav in 100 drugih držav po svetu. S povečanim vpisom je Rhodes uspel povezati profesorje in starše na drugačen način, s programom Arts Abroad in programom mednarodnih izmenjav pa je vzpostavil mnoga medkulturna partnerstva. Anthony P. Rhodes je bil v letih 2002–2007 pomočnik kreativnega direktorja Visual Arts Press, profesionalnega oblikovalskega studia SVA. Leta 2007 je nasledil očeta na mestu kreativnega direktorja in prevzel kampanjo plakatov za podzemno železnico, dolgoletno tradicijo šole. Plakati so bili predstavljeni na številnih razstavah, o njih pa je izšla tudi knjiga *SVA Gold: Fifty Years of Creative Graphic Design*. Da bi utrdil status šole kot modela za vizualne komunikacije in vodilne ustanove za izobraževanje oblikovalcev in ilustratorjev, je Rhodes obnovil publikacije šole, ki dosledno prejemajo priznanja za izjemen dizajn. Rhodes je prav tako vodil projekt prve postavitve spletne strani, ki je bila nagrajena z nagrado webby, in začel s prehodom iz tiskanega v digitalni medij, kar je danes široko razširjen trend.

Francis Di Tommaso, direktor galerije Visual Arts, je razstavo pospremil z naslednjimi besedami:

Razstava je zgoščen pregled neskončne množice plakatov, ki so nastali na Šoli za vizualne umetnosti (SVA) z namenom predstavitve na prostrani mreži postaj newyorške podzemne železnice. Zbirka predstavljenih plakatov ponuja le bežen vpogled v zgodovino SVA in v kolektivni talent priznanega oddelka za oblikovanje in ilustracijo šole. Na SVA so plakate uvedli kot sredstvo za oglaševanje in nabor novih talentov. S tem, ko so plakati razstavljeni na mestih, kjer jih vsak dan vidi več milijonov ljudi, šoli stalno zagotavljajo nova povpraševanja in prijave za študij. Ker so med avtorji ugledni grafični oblikovalci, kot so Gail Anderson, Ivan Chermayeff, Paul Davis, Mirko Ilič, Milton Glaser, Stefan Sagmeister in Paula Scher, plakati šole SVA služijo kot opomnik, kako pomembno vlogo igra umetnost v našem življenju.

Na razstavi so bili predvajani tudi kratki predstavitveni filmi o šoli, otvoritev razstave pa je v Viteški dvorani Muzeja novejšje zgodovine Slovenije pospremila predavanje glavne arhivistke Oblikovalskega študijskega centra in arhiva Milton Glaser, Beth Kleber.

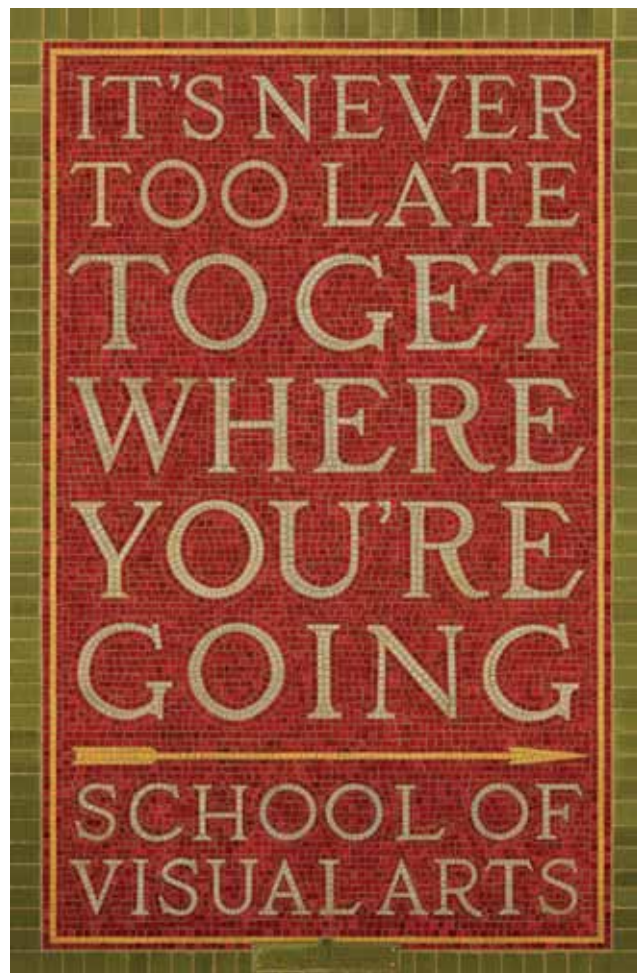
Beth Kleber je arhivistka in ustanoviteljica Oblikovalskega študijskega centra in arhiva Milton Glaser ter Arhiva šole za vizualne umetnosti. Pridobila je zbirke umetnikov in oblikovalcev, kot so Milton Glaser, Ivan Chermayeff in Tom Geismar, Heinz Edelman, Seymour Chwast, James McMullan, George Tscherny, Tony Palladino in Henry Wolf. Njeni eseji so bili objavljeni v različnih antologijah oblikovanja, ureja in piše pa tudi blog *The Container List*.

V predavanju z naslovom *Podobe iz podzemne: plakati iz podzemne železnice kot javna umetnost* je spregovorila o kampanji plakatov v podzemni železnici Šole za vizualne umetnosti (SVA). V začetku 50. let prejšnjega stoletja je bila Šola za vizualne umetnosti (SVA) namreč med prvimi akademskimi institucijami, ki je prepoznala potrebo po alternativnih tržnih strategijah za privabljanje novih študentov. SVA je na postaje newyorške podzemne železnice razobesila plakate, ki so oglaševali vpis na šolo in hkrati bili vpadljivi in intrigantni. Predstavljali so dela legendarnih oblikovalcev, kot so Ivan Chermayeff, Milton Glaser, George Tscherny in Robert Weaver, avtorjev, ki so vsi delali na šoli. Arhivistka Beth Kleber bo predstavila kampanjo plakatov iz podzemne železnice od zasnove dalje in prikazala raznoliko skupino ilustratorjev in oblikovalcev, ki so z ustvarjanjem plakatov po naročilu raziskovali, kaj pomeni biti umetnik, pri tem pa so s konceptualnim razmišljanjem ter ekspresivno ilustracijo in tipografijo pilili svoj umetniški izraz. Plakati iz podzemne so tako kot šola pozivali k ustvarjalnosti in sprejemanju izzivov ter so na nek način postali neločljivi od mesta. ■

David Sandlin

V iskanju duše (Soul Searcher), 2010

I
NY
MORE
THAN
EVER

Milton Glaser

Rad imam NY bolj kot kdajkoli prej
(I Love NY More Than Ever), 2001

Jerry Moriarty

Biti dober ni dovolj, če sanjaš o odličnosti.
(To be good is not enough, when you dream of being great.), 1986

Louise Fili

Nikoli ni prepozno, da bi prišli, kamor ste namenjeni.
(It's never too late to get where you're going), 2011

Produkcija:

Emzin

Metelkova ulica 6, 1000 Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 4303 544
M: +386 (0)31 685 067
W: www.emzin.si
E: emzin@guest.arnes.si

School of Visual Arts

209 East 23rd Street, New York, NY 10010, USA
W: www.sva.edu

Koprodukcija:

Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Celovška cesta 23, 1000 Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 300 96 10
W: www.muzej-nz.si
E: uprava@muzej-nz.si

Posebna zahvala:

School of Visual Arts (SVA), New York, Anthony P. Rhodes, Francis Di Tommaso, Beth Kleber, Mirko Ilič

Projekt so podprli:

Mestna občina Ljubljana, Oddelek za kulturo
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
Veleposlaništvo Združenih držav Amerike v Sloveniji
Steklarna Hrastnik
Adriatic
Hotel Slon
Kmetija Prinčič
Domača peka

Medijski pokrovitelj:

TAM-TAM

Kdor drugemu
Delo bere,
sam vanj pade.

DELO

www.delo.si